

د پاك نبي ﷺ پاك سيرت

سيرت

محمد رسول الله ﷺ

تصنيف

Ketabton.com

د لارښوونې لارښوونې

سيرت محمد رسول الله ﷺ

اسلامي ادبي ټولنه مردان

مکتبه عمر فاروق قصه خوانی بازار پشاور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دِپَاکِ نَبِیِّ ﷺ پَاکِ سِیْرَتِ

سِیْرَتِ

مُحَمَّدِ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ

صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ

تالیف

مولانا احمد علی مردانی

(فاضل جامعۃ العلوم الاسلامیۃ علامہ محمد یوسف بنوری تاون کراچی)

خوره بانڈہ یونیورسٹی روڈ مردان

ناشر

مکتبہ عمر فاروق

قصہ خوانی بازار پشاور

سیرت محمد رسول اللہ ﷺ	﴿ د کتاب نوم ﴾
128	﴿ صفحات ﴾
مولانا احمد علی مردانی	﴿ تالیف ﴾
النور کتب خانہ اینڈ کمپوزنگ	﴿ کتابت ﴾
سینٹر کامران مارکیٹ نیواڈہ	
مردان 0312-9818511	
الجننت پرنٹر	﴿ پبلشرز ﴾
مارچ 2018ء	﴿ دچھاپ کال ﴾
200 روپی	﴿ بیعہ ﴾
جناب ماسٹر محمد نثار صیب	﴿ دملاویدلو درک ﴾
جناب ماسٹر ارشد علی صیب	
النور کتب خانہ اینڈ کاپی محل	
کامران مارکیٹ نیواڈہ مردان	
0312 -9818511 /	
0321-9818511	

د میلاویدلو درکونہ

- مکتبہ مجدد الف ثانی کامران مارکیٹ نیواڈہ مردان ★
- اسلامی کتب خانہ کامران مارکیٹ نیواڈہ مردان ★
- مکتبۃ المدینہ بخشالی روڈ مردان ★
- (عبدالناصر) یونیورسٹی روڈ خورہ بانڈہ مردان ★
- حافظ محمد ابرار صیب مدرس مسجد ابوبکر امین آباد مردان ★
- حافظ شہسوار امین آباد یونیورسٹی روڈ مردان ★
- دارالعلوم اصحاب صفہ رنگ روڈ مردان ★
- د مردان پہ ہرہ غتہ کتب خانہ کنبی ملاویدے شی ★

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
فهرست مضامین

نمبر شمار	مضمون	صفحه
۱	پاک نسب	۹
۲	د حضور ﷺ د ولادت بیان	۹
۳	د ولادت د کال اهم واقعات	۱۰
۴	د حضور ﷺ د والد محترم د وفات واقعه	۱۰
۵	نوم او عقیقه	۱۰
۶	د رضاعت زمانه	۱۱
۷	د حضور ﷺ اولني خبرے	۱۳
۸	د حضور ﷺ د موربي بي د وفات واقعه	۱۳
۹	د عبدالمطلب انتقال	۱۳
۱۰	د ابوطالب په کور کښي	۱۵
۱۱	د يهوديانو د عالم رښتيا خبره	۱۵
۱۲	د حرب الفجار کښي شرکت	۱۶
۱۳	د حلف الفضول	۱۶
۱۴	د حضور ﷺ اخلاق	۱۷
۱۵	د شام ته دو باره سفر	۱۷
۱۶	د حضرت خديجي [*] سره نکاح	۱۸
۱۷	د حضرت خديجي [*] سره ژوند	۱۹
۱۸	د حضرت زينب [*] بنت رسول الله ﷺ	۲۰

صفحه	مضمون	نمبر شمار
۲۱	حضرت رقیه بنت رسول الله ﷺ	۱۹
۲۲	حضرت ام کلثوم بنت رسول الله ﷺ	۲۰
۲۲	حضرت فاطمه بنت رسول الله ﷺ	۲۱
۲۳	حضرت سوده زوجة النبي ﷺ	۲۲
۲۳	حضرت عائشه زوجة النبي ﷺ	۲۳
۲۵	حضرت حفصه زوجة النبي ﷺ	۲۴
۲۶	حضرت زينب بنت خزيمة زوجة النبي ﷺ	۲۵
۲۶	حضرت ام حبيبه زوجة النبي ﷺ	۲۶
۲۷	حضرت ام سلمه زوجة النبي ﷺ	۲۷
۲۷	حضرت زينب بنت جحش زوجة النبي ﷺ	۲۸
۲۸	حضرت صفيه زوجة النبي ﷺ	۲۹
۲۹	حضرت جویریة زوجة النبي ﷺ	۳۰
۳۰	حضرت میمونہ زوجة النبي ﷺ	۳۱
۳۰	د حضور ﷺ ترונה او ترویانی	۳۲
۳۱	تعمیر د کعبی شریفی	۳۳
۳۲	د وحی ابتداء	۳۴
۳۳	د اسلام تبلیغ	۳۵
۳۵	د اهل عرب مخالفت او دشمنی	۳۶
۳۶	د کافرانو کوشیشونه	۳۷
۳۷	د مکې د کافرانو د مسلمانانو سره سلوک	۳۸

صفحه	مضمون	نمبر شمار
۳۸	د حضور ﷺ یوه معجزه	۳۹
۳۹	حبشي ته د هجرت اجازت	۴۰
۴۱	د قريشو ناجائزه مطالبه او معاهده	۴۱
۴۲	حبشي ته دویم هجرت	۴۲
۴۲	د قيد او مصيبت نه نجات	۴۳
۴۳	دغم كال	۴۴
۴۴	طائف ته سفر	۴۵
۴۵	د معراج واقعه	۴۶
۴۸	د قريشو تپوسونه او د هغې جوابونه	۴۷
۴۹	د اسلام نور په مدينه كښې	۴۸
۵۳	مدینې منورې ته د هجرت ابتدا	۴۹
۵۴	د كافرانو سازش او منصوبه	۵۰
۵۶	په غار ثور كښې دمه	۵۱
۵۷	د سلو او بنانو انعام او د سراقه قصه	۵۲
۵۹	د حضور ﷺ یوه معجزه	۵۳
۵۹	په قبا كلي كښې ناسته او دمه	۵۴
۶۰	د حضرت علي [ؑ] هجرت	۵۵
۶۰	مدینې ته داخله	۵۶
۶۱	د مسجد نبوی تعمیر	۵۷
۶۱	د جهاد حكم او سريه حمزه	۵۸

صفحه	مضمون	نمبر شمار
٦٢	په غزواتو او سربو باندې سر سري نظر	٥٩
٦٣	سرية عبیده او د قبلي د بدلیدلو حکم	٦٠
٦٥	سريه عبدالله بن جحش*	٦١
٦٦	غزوة بدر	٦٢
٧١	غزوة غطفان	٦٣
٧٢	د حضرت حفصه او زينب سره نکاح	٦٤
٧٢	غزوة احد	٦٥
٨٠	د يهوديانو مخالفت	٦٦
٨٢	بنو قينقاع سره جنگ	٦٧
٨٣	د اوريا (٧٠) قاريانو واقعه	٦٨
٨٣	د ربيع مقام شهيدان	٦٩
٨٥	د بنو نضير قبيلې سازش	٧٠
٨٧	د خندق يا د احزاب جهگړه (غزوة خندق)	٧١
٩١	د بنو قريظه د عهد شکنې انجام	٧٢
٩٢	د حديبيې راضي نامه	٧٣
١٠٠	د شاهانو په نومونو خطونه	٧٤
١٠١	غزوة خيبر	٧٥
١٠٣	د فدي فتح کيدل	٧٦
١٠٣	د حضرت صفيه سره نکاح	٧٧
١٠٥	قضا شوي عمره	٧٨

صفحہ	مضمون	نمبر شمار
۱۰۶	بنو سلیم تہ د اسلام دعوت ورکول	۷۹
۱۰۶	سریہ غالب بن عبد اللہ	۸۰
۱۰۷	د موتہ جنگ	۸۱
۱۰۹	پہ مکہ مکرمہ د مسلمانانو قبضہ	۸۲
۱۱۳	د حاطب بن ابی بلتعہ خط	۸۳
۱۲۲	سریہ خالد بن ولید	۸۴
۱۲۳	سریہ عمرو ابن العاص	۸۵
۱۲۳	سریہ سعد بن زید	۸۶
۱۲۳	غزوہ حنین	۸۷
۱۲۵	غزوہ طائف	۸۸
۱۲۹	د زکوٰۃ د راجع کولو د فریضی آغاز	۸۹
۱۳۰	غزوہ تبوک	۹۰
۱۳۲	د مسجد ضرار معاملہ	۹۱
۱۳۳	د متخلفینو (د ورستو پاتی کیدونکو) معاملہ	۹۲
۱۳۳	مختلف وفدونه (جرگے)	۹۳
۱۳۴	اولنی حج	۹۴
۱۳۵	د حضور ﷺ د حج د پارہ سفر	۹۵
۱۳۷	د حضور ﷺ د آخرت سفر	۹۶

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د حضور ﷺ د سیرت مبارک سره تعلق ساتل په هر مسلمان باندې لازم او ضروري دی . د سیرت محمد رسول الله ﷺ نه بغير انسان د کامیابی ژوند نه شي تیرولای . سیرت مصطفیٰ ﷺ د نیا او د آخرت د کامیابی د پاره دیو بنیاد حیثیت لري . سیرت مصطفیٰ ﷺ کښې د حضور ﷺ ټول اقوال و افعال داخل دي . د حضرت محمد رسول الله ﷺ هر عمل او هر یو قول ته سیرت مصطفیٰ ﷺ وئیلای شي . سیرت محمدی ﷺ باندې په هره ژبه کښې گڼ او بې شمیره کتابونه لیکلي شوي دي . پښتو ژبه کښې هم په دې موضوع ډیر لیک پروت دے . د هر یو تحریر جدا انداز دے . هر یو تحریر کښې جدا حُسن پروت دے . هر یو مؤلف په خپل سوچ او فکر سره په ښکلی انداز سره د حضور ﷺ د سیرت د خوړولو او مونږ ته د رارسولو کوشش کړے دے . او په دې کوشش کښې دنن وخت پورې د هرې زمانې عالمانو خپله حصه اچولے ده . ما هم د ثواب او مولی کریم د رضا اور رسول الله ﷺ د شفاعت د حصول د پاره په دې موضوع قلم اوچت کړے دے . زما کتاب په حقیقت کښې د ډیرو مستندو کتابونو خلاصه او نچور دے . او دا یو امتیاز زما کتاب د نوور کتابونو نه جدا کوی . مولی کریم دے زما دا وړوکې شان کوشش په خپل دربار کښې قبول او منظور کړی او زما او زما د موریلار ، استاذانو ، خپل خپلوانو او ملگرو د پاره دے ئې د آخرت ذخیره او گرځوی . وما توفیقی الا باللّٰه العلی العظیم

احمد علی مردانی

یونیورسټی روډ خوره بانډه مردان 0312- 9818511

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

پاك نسب

دا خبره لکه دنمر په شان رڼا او واضحه ده چې زمونږ د خوږ
نبی ﷺ نسب د دنیا په ټولو نسبونو کې اعلیٰ او اوچت دے
. اوله هر قسمه عیبونو نه پاک دے (1) . ددغې خبرې
اقرار د حضور ﷺ د بنمنانو او د مکې کافرانو هم کړے دے .
د حضور ﷺ نسب د والد محترم له طرفه دا دے .

سیدنا محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبد
مناف بن قصی بن کلاب بن مره بن کعب بن لوی بن غالب
بن فهر بن مالک بن نضر بن کنانه بن خزيمه بن مدرکه
بن الیاس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان
د مور له طرفه نسب نامه ئې دا ده (2)

سیدنا محمد بن آمنه بنت وهب بن عبد مناف بن زهره بن کلاب .
د حضور ﷺ په دواړو نسبونو کې په کلاب سره
نسب نامه یوه شی . (3)

د حضور ﷺ د ولادت بیان

د حضور ﷺ ولادت مبارک د نمر ختلو نه مخکې او د
سحرراختلو نه وروستو شوي دے مؤرخین په دې خبره متفق
دی چې د ولادت ورځ د کگل وه او اسلامي میاشت د ربیع الاول
وه . په تاریخ د ولادت کې اختلاف دے مشهور قول د
دولسم تاریخ دے (4) . مؤرخینو ، محدثینو اتهم تاریخ له

ترجیح ورکړې ده. (5) بعضي خلقونهم تاریخ ذکر کړې دے.

د ولادت د کال اهم واقعات

په دغه کال د اصحابِ فیل مشهوره واقعه را پېښه شوې وه چې د کومې واقعي تفصیلي ذکر د سورتِ فیل په تفسیرونو کېږي راغلي دے. هم په دغه کال د کسري دمحل نه په زلزلي سره څلوارلس کاني راغرځيدلي وو. او هغه اور چې د زر کالونه د فارس سلطنت کېږي په يو عبادت خانه کېږي بليدلو يک دم مړ شولو. په بحيره ساوه (د فارس (موجوده ايران) يو درياب) کېږي اوبه وچې شولې. (6)

د حضور د والد محترم د وفات واقعه

حضور مبارك ﷺ لادغي دنيا ته تشریف نه ووراوړې. په دغي زمانه کېږي د حضور ﷺ نيکه عبدالمطلب مديني منوري ته عبدالله (د حضور ﷺ والد محترم) لره دکهجوړو راوړلو دپاره وليرلو. اتفاقاً په څه وجه په دغه سفر کېږي دک حضور ﷺ د والد محترم د وفات واقعه را پېښه شوه. او حضور ﷺ دغي فاني دنيا ته دراتلو نه مخکېږي يتيم شو. (7) د والد محترم د وفات نه پنځه شپږ مياشتې وروستو حضور مبارك ﷺ دغي دنيا ته تشریف راوړلو

نوم او عقيقه

د ولادت په شپږمه ورځ عبدالمطلب د حضور ﷺ دپاره محمد ﷺ نوم خوښ کړلو. قريشو د عبدالمطلب نه تپوس وکړه اے

ابوالحارث! (د عبدالمطلب کنیت) تا داسې نوم ولې خوښ کړلو چې ستا په خاندان او مشرانو کېنې د چا نشته؟ عبدالمطلب وویل ما دا نوم په دې وجه حضور ﷺ لره ایښی دے چې ټول مخلوق د دوی صفت بیان کړی. (8) هم په دغه ورځ عبدالمطلب د حضور ﷺ عقیقه وکړه. (9)

د رضاعت زمانه

اول حضور ﷺ مبارك له خپلې مور بی بی پې وركړه. بیا څه وركه ئې د بی بی ثویبې سره تیرے كړے. (ثویبه د ابولهب وینځه وه). له هغوی نه وروستو حضرت حلیمې بی بی سره پاتے شو. (10) د عربو عامه طریقه دا وه چې ماشومان به ئې د بدن د ودې او د ښه صحت د پاره مختلفو كلو ته لیرل. په دغه سلسله کېنې د حضور ﷺ دا لاندینې واقعه مؤرخینو نقل كړے ده. د حضرت حلیمې بی بی بیان دے چې زه (له طائف نه) د بنی سعد زنانو سره مكې مكرمې ته په دې نیت راغلم چې د څان سره یو ماشوم د پیو او تربیت په غرض بوځم. (چې د هغې په ذریعه زموږ د كور فقر وفاقه او تنگدستیا ختمه شی) دا زمانه د تنگدستیا او غربت زمانه وه. فقر وفاقه عام وه. زما سره په غیږه کېنې زما یو ماشوم زوی هم وه. د تنگدستا او د غربت د لاسه خوراكونه كم وو په دغې وجې د هغه د پیو خوارك هم نه پوره كیده. د هغه د لوړې او ژړا د لاسه به مونږه شپې شوگیږه كوله. مونږه یوه اوښه ساتلے وه. د هغې د كمزورتیا په وجه د هغې وجود کېنې پېي نه وه. ډیره په گرانه به مونږه وخت تیرو لو. ډیره گرانه مونږه د نور وخلقو سره

یوځائے مکې مکر مې ته دغه سفر تر سره کړه . هر یوې زنانه د مالدارو کورنو ته زور کولو د حضور ﷺ د یتیم والی په وجه زنانه د حضور ﷺ کور ته نه ورتلې . ځکه چې حضرت آمنې بی بی نه ئې د زیاتو پیسو او دانعام او اکرام امید نه وو . زمونږ هر یوې زنانه د مالدارو کورنو نه ماشومان ځان سره واغستل . د حضور ﷺ نه علاوه بل څوک پاتې نه شو . د حضرت حلیمې بی بی بیان دے چې ما خپل خاوند ته وئیل ماته ځان په دې بدې ښکاری چې له مکې مکرې نه (خپل کلی ته) خالی جولی لاره شم . د خالی تلو نه غوره او بهتره خبره داده . چې مونږه د ځان سره حضرت محمد رسول الله ﷺ بوځو . خاوند راله اجازت راکړه . بی بی حیلمه فرمائی : حضرت آمنې بی بی مونږ ته حضور ﷺ حواله کړه . بیا مونږ ولیدل چې د حضور ﷺ په برکت سره زمونږه د سورلې رفتار تیز شو . او هغه اوښه چې د لشلو قابله نه وه د پیو ترې مونږ څه امید نه ساتلو هغې په ډیر زیات مقدار سره مونږه لره پیسې راکول شورو کړه . بیا چې هر کله مونږ کور ته وورسیدلو نو د حضور ﷺ په برکت زمونږه د کور نه غریبی لاره . د برکتونو نزول شورو شو . (11) حضور ﷺ د حضرت حلیمې بی بی سره په کور کښې دوه کاله تیر کړل . بیائې خپلی مور ته د حواله کولو په نیت حضور ﷺ راوستلو دغه وخت په مکه مکر مه کښې د طاعون بیماری ښوره وه . له دې وجې حضور ﷺ حضرت حلیمې بی بی دوباره د ځان سره د مور په اجازت سره بوتللو . په دغه زمانه کښې د حضور ﷺ د شق

صدر واقعه را پینسه شوه . حضور ﷺ چي کله د حضرت حلیمي بی بی سره په کور کښي دیره وو . دغه زمانه کښي حضور ﷺ به د خپل د پيو شريك ورور سره بهر تللو . يوه ورځ حضور ﷺ د خپل ورور سره بهر تله وه . دغه د پيو ورور شريك (عبدالله) په منډه منډه يريدله (د حضور ﷺ د پيو شريك ورور) کور ته راغله او خپل والد محترم ته گویا شو . زما قریشي ورور دوه کسانو چي ئي سپيني جامي اغستي وې سملولو . بيائي ورله سينه سيره کړه . ما هغه هم داسي حالت کښي پريښه دې او تاله راغله يم . د عبدالله والد محترم او عبدالله په منډه منډه په ويره حضور ﷺ لره څنگل ته لاړل . دوی د حضور ﷺ نه د دغې واقعي په باره تپوس وکړه . حضور ﷺ او فرمائيل : دوه تنه سپيني جامو والا مالره خواله راغلل او زما سينه ئي سيره کړه . بيائي ترينه څه لرې کړل خو هغه څه وو د هغې ماته پته نشته . د دغې واقعي نه حضرت حلیمي بی بی سره د دوی د ژوند فکر شو . مجبوراً ئي خپلي مور له راوستلو (12) او د حضور ﷺ والدي ته ئي مخکښي تير شوي حالات بيان کړل .

د حضور ﷺ اولني خبري

حضرت حلیمه فرمائي چي کوم وخت د حضور ﷺ د پيو زمانه ختمه شوه دغه وخت د حضور ﷺ په ژبه باندي دا الفاظ وو .

الله اکبر کبيرا والحمد لله حمدا کثيرا

وسبحان الله بكرة واصيلا . (13)

د حضور ﷺ د مور بی بی د وفات واقعہ

حضور ﷺ د ولادت په شپږم کال حضور مبارک ﷺ د خپلې مور سره د څه غرض د پاره مدینې منورې ته تشریف یوړلو. حضور ﷺ د خپلې مور سره په مدینه منوره کښې یوه میاشت تیره کړه. بیا حضور ﷺ د خپلې مور سره د مدینې منورې نه راوېس شولو او ابواء نومی ځای ته چې راورسیدل. نو په څه وجه د حضرت آمنه بی بی انتقال وشو. عزیزانو هم هلته کښې ئې زمکې ته وسپارله. د حضرت آمنه بی بی د تدفین نه پس حضور ﷺ د ام ایمن سره مکې مکرمې ته تشریف راوړلو. ام ایمن د حضور ﷺ سره په دغې سفر کښې ملگرې وه. (ام ایمن د حضور ﷺ وینځه وه) (14) (دغې واقعې سره حضور ﷺ په ډیر لږ عمر کښې د مور پلار د سرد سیوری نه محرومه شو.

د عبدالمطلب انتقال

ام ایمن چې کله مکې مکرمې ته راغله نو حضور ﷺ ئې خپل نیکه عبدالمطلب ته حواله کړه. عبدالمطلب به د حضور ﷺ ډیر خیال ساتلو. هرځای ته به چې تللو نو حضور ﷺ به ئې د ځان نه نښه جدا کولو. حضور ﷺ د عبدالمطلب سره دوه کاله تیر کړه. کوم وخت چې د حضور ﷺ عمر مبارک اته (8) کاله شو نو عبدالمطلب هم د نبی علیه السلام نه جدا شو او ددې جهان نه بل جهان (آخرت) ته پرده اوکړه (15) د ام ایمن بیان دسې چې

کوم وخت عبدالمطلب وفات شو او د هغه جنازه اوچته شوه .
 نو ما ولیدل چې حضور ﷺ په جنازه پسې وروستوروان دے
 اوژاری . (16)

د ابوطالب په کور کښې

د مور پلار او د نیکه د انتقال نه وروستو حضور ﷺ د خپل
 سکه تره ابوطالب سره پاتې کیدل شورو کره . کله چې د
 حضور ﷺ عمر مبارک دولس کاله او دوه میاشتې شولو . دغه
 وخت ابوطالب د تجارت په غرض شام د تللو اراده وکړه نو
 حضور ﷺ ئې هم په سفر کښې د خان سره ملگرې کړه . په
 دغه سفر کښې په لاره تیماء نومې ځائے کښې یوه
 عجیبه واقعه راپېښه شوه .

د یهودیانو د عالم رښتیا خبره

کوم وخت چې حضور ﷺ د ابوطالب سره په تیماء نومې
 ځائے کښې دمه کوله اتفاقاً د یهودیانو یو لوئې عالم چې په
 بحیرا راهب باندي یادیدلو دغې مقام سره خواته تیریدلو .
 هغه چې حضور ﷺ ولیدلو . نو د ابوطالب نه ئې تپوس وکړه
 چې دا هلك څوك دے ؟ ابوطالب ورته ووئیل چې دازما
 وراړه دے . بحیرا ابوطالب ته وویه کڅ چرته ته د دوی (محمد
 ﷺ) خیر خوا ئې او د دوی سره ښه کول غواړې نو دوی شام
 ته مه بوځه . کڅ چرته دوی تاسو د خان سره بوتلل . نو د شام
 یهودیان به دوی قتل (شهید) کړی . دوی ته به الله تعالیٰ په
 راروان وخت کښې نبوت ورکوی . دا هغه نبی ﷺ دے چې د

یهودیانو دین به منسوخ کوی . دغه ټولې خبرې او دوی ټول اوصاف ما په خپل اسمانی کتاب کښې لیدلی دی . (بحیراد تورات عالم وه د دوه دغه بیان در حقیقت د تورات ترجمانی وه . (17) ابو طالب چې د هغه راهب خبره واوریدله نو حضور ﷺ ئې مکې مکر مې ته واپس راوولپرلو .

حرب الفجار کښې شرکت

د عربو قبیلې به په وړه وړه خبره جنگ ته تیاریدلې او بیا به هغه جنگ تردیر وخته پورې جاری وو . په دغه جنگونو کښې مشهور جنگ د حرب الفجار په نوم یادېږي . حرب په عربې ژبه کښې جنگ ته وئیلې شی . فجار د فجور نه جوړ شوي ټکې دے . دغه جنگ په هغه میاشتو کښې شوي وو چې په کومو میاشتو کښې قتال (جنگ کول) گناه ، منع او حرام وه . په دغې عظیم جنگ کښې حضور ﷺ د خپلو ترونو سره د هغوی په زوروره مطالبه شریک شوی وو . حضور ﷺ په دغې موقع هم د قتال نه ځان لرې ساتلې وه . دغه وخت د حضور ﷺ عمر شریف څوارلس یا پنځلس کاله وه . د محمد بن اسحاق قول دے چې دغه وخت د حضور ﷺ عمر مبارک شل کاله وه . (18)

حلف الفضول

د عربیانو فطرت په لږه لږه خبره د یو بل سره جنگونه کول وو . بیا د هغې جنگونو اثر به تردیر وخته پورې نه ختمیدلو . د حرب (جنگ) فجار نه پس د عربو بعضې مشران د عبدالله

بن جدعان په کور کښې راجمع شو چې د حلف الفضول په
طریقه بیا یو عهد وکړو. چې د آخر وخته پورې به د مظلوم
مدد کوو. هغه کټه هرې یوې قبیلې سره تعلق لرې. په دغې
عهد کښې حضور ﷺ هم شریک شوي و. (19)
حضور ﷺ د دغې عهد متعلق فرمائي کټه چرته ماته د دغې
عهد په بدله کښې سره اوبنان (په اوبنانو کښې اعلى ترين
قسم) ملاویدم نو ما به نه وو خوښ کړی. او که د اسلام په
زمانه کښې ما څوک داسې عهد ته راوویلی نو زه به
خامخا ورله ورځمه .

د حضور ﷺ اخلاق

داؤد بن الحصین نقل کړی دی . فرمائي . د عامو خلقو وینا
ده. حضور ﷺ په داسې شان او کیفیت سره څوانې ورسیدلو
چې په خپلې قبیلې کښې د ټولو نه زیات بڼه اخلاقو والا ، د
گاونډیانو نه ځان خبر ساتلو والا، ډیر زیات حلم (برداشت) والا،
ریښتوني ، امانت داره وه . د هر قسمه جگهړو ، کنځلو او بدو
خبرونه لرې وه . په دې وجه ورته د خپلې قبیلې ټولو خلقو د
امین لقب ورکړه . (20) او بیا په دغې لقب سره په پوره
عرب او بیا په پوره دنیا کښې یاد شولو . حضور ﷺ د امین په
لقب د عربو په کوڅه کوڅه کښې یادیدلو . په دغې
وخت کښې دا خبر د حضرت خدیجې[ؓ] کور ته لاړلو .

شام ته دوباره سفر

حضرت خدیجه[ؓ] د مکې مکرمې یوه ډیره مالداره پاک دامنه

معززہ بنسخہ وء. د پاك دامني په وجه په طاهره (معني پاك دامنه) ياديدله. هغې ته چې د حضور ﷺ د اوصافو پته ولگيدله. نو هغې پاك دامني زنانه حضور ﷺ ته د خپل غلام په ذريعه دا پيغام واستولو چې كه چرې تاسو زما تجارتي مال شام ته يوسه نو زه به تاسو له د نورو خلقو نه زياته گټه (نفع) د تجارتي مال په گټه كښي دركړم. حضور ﷺ د خديجي خواهدش ته غاړه كښوده او د هغوی د مال تجارت سره په شپاړسم ذی الحجه دمکې مكرمې نه ملك شام ته روان شولو. دغه سفر كښي د حضور ﷺ سره د حضرت خديجي غلام ميسره هم ملگري وء. په لاره كښي د ميسره ملاقات د يويهودی عالم سره وشولو چې نوم ئې نسطورا وء. هغه ميسره ته (د تورات په رڼا كښي) ووييل چې دا انسان (حضرت محمد ﷺ) به (په اروان وخت كښي) د الله پيغمبر جوړيږي. (21)

د حضرت خديجي سره نكاح

حضرت خديجه د پيره هونبسياره بنسخه وء. هغې د حضور ﷺ د سفر ټول حالات ورځه بن نوفل ته ووييل. ورځه چې د حضور ﷺ متعلق دغه خبره واوريدله نو حضرت خديجي ته ئې اوفرمائيل: محمد ﷺ د دې امت پيغمبر دے. او ما ته بڼه پته ده چې يويغمبر راتلونكې دے چې د چا مونږ په انتظار يو. او هغه زمانه رانزدې ده. (22) حضرت خديجي چې د ورځه بن نوفل دغه خبرې واوريدله. او د حضور ﷺ ظاهري او باطني كمالات ووليدل نو د حضور

ﷺ سره ئی دنکاح کولو خواهش پیدا شو. او حضور ﷺ ته ئی دیوقاصد په ذریعه دنکاح پیغام ولیرلو. حضور ﷺ د خپل تره ابو طالب په مشوره د حضرت خدیجې^{*} سره نکاح کولو ته تیار شولو. دنکاح دپاره ابو طالب او د هاشم خاندان خلق او دغه شان د مضر خاندان راجمع شول. دغه وخت ابو طالب دنکاح خطبه ووئيله او شل اوبنان مهر مقرر شو (سیرت ابن هشام) حافظ ابو بشر د ولایې فرمائی مهر دولس نیمې اوقیې مقرر شوې وو. یو اوقیه د خلویبنتو درهمو برابر وی. په دې حساب مهر پنځه سوه درهمه مقرر شو. دنکاح په وخت د حضور ﷺ عمر مبارک پنځوشت کاله وه. او د حضرت خدیجې بی بی^{*} عمر مبارک خلویبنت کاله وه.

(23) (24)

د حضرت خدیجې^{*} سره ژوند

حضرت خدیجې بی بی د حضور ﷺ په نکاح خلیبنت کاله پاتې شوې وه. دغه زمانه څه د نبوت د ملاویدلو نه مخکې ده او څه د نبوت د ملاویدلو نه ورسره وه. حضور ﷺ له د حضرت خدیجې نه الله تعالی دوه ځامن (قاسم او عبدالله چې په طاهر او طیب سره هم یادیدلو) او څلور لوریانې (حضرت زینب، حضرت رقیه، حضرت ام کلثوم، حضرت فاطمه) ورکړې وې. (د حضور ﷺ دریم څوئې چې نوم ئې ابراهیم وه. د هغوی پیدائښت د حضرت ماریه قبطیه نه شوې وه.) د حضور ﷺ ټول نارینه اولاد بلوغت ته د رسیدلو نه مخکې وفات شوې وو. د حضور ﷺ په لوریانو کې د

ټولو نه مشره لور حضرت زینب^{*} وه . حضرت زینب^{*} پسي د حضرت قاسم^{*} پیدائش شوې ووبيا ورپسي ام کلثوم ، فاطمه ، رقيه او په آخر کښي د حضرت عبداللہ وولات شوې دے . د حضرت عبداللہ وولات حضور ﷺ ته د نبوت ملاویدونه پس شوي دے . په دي وجه عبدا لله ته طيب او طاهر هم وئيلے شي . د حضور ﷺ له طرفه د حضرت خديجې^{*} ټولو لوريانو او خامنو ته د صفيه وينځے سلمې پي ورکړي وو .

(25)

د بناتِ مصطفیٰ ﷺ د ژوند حالات

حضرت زینب بنت رسول الله ﷺ

دا د حضور ﷺ مشره لور ده . (26) د حضرت زینب^{*} نکاح د خپلې ترور ځوي حضرت ابوالعاص (نوم ئې لقيط) سره شوي وه . هاله د حضرت ابوالعاص^{*} مور وه . او د حضرت خديجې^{*} خور وه . د هجرت په ووم کال ابوالعاص اسلام قبول کړے وه . (27) د حضرت زینب^{*} د حضرت ابوالعاص نه يوه لور (نوم ئې امامه) اويو ځوي (نوم ئې علي) وه . د علي بن ابوالعاص^{*} انتقال په ماشوم والي کښي شوي وه . امامه بنت ابوالعاص^{*} لره الله تعالی ژوند ورکړے وه . اولني نکاح ئې د حضرت علي^{*} سره شوي وه بيا د هغوي نه پس د حضرت علي^{*} د وصيت مطابق د حضرت مغیره^{*} په نکاح کښي راغله .

(28) د حضرت زینب^{*} بنت حضرت محمد رسول الله ﷺ انتقال د هجرت په اتهم کال شوے وه . حضور ﷺ ور له خپلو

کپرو کنبسي کفن ورکړو او بيا په خپلو مبارکو لاسونو
ئې زمکې ته اوسپارله. (29)

حضرت رقيه بنت رسول الله ﷺ

حضرت رقيه^ه د حضرت زينب^ه نه درې کاله پس پيدا شوې وه
اولندي نکاح ئې عتبه د ابولهب څوئي سره شوې وه .
رخصتي لا نه وه شوه . کوم وخت چې حضور ﷺ د خپل
نبوت اعلان وکړه . او ابولهب دغه اعلان بد وکړه او د حضور
ﷺ په شان کنبسي ئې بې ادبي وکړله . نو په جواب کنبسي الله
تعالی سورت ﴿ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ الْاِيه ... ﴾ نازل کړه . په
دغې موقع ابولهب خپل څوئي ته مخامخ قسم وخورلو چې
تاسره ناسته پاسته خوراک سکاځ تر هغه وخته پورې په ما
حرام دے ترڅو چې تاد محمد ﷺ لور لره طلاق نه وي
ورکړي . عتبه د پلار خبره او منله او حضرت رقيه^ه ته ئې
طلاق ورکړه . (30) بيا د دغې واقعي نه پس د حضرت رقيه^ه
نکاح د حضرت عثمان^ه سره اوشوه . حضرت رقيه^ه لره الله
تعالی د حضرت عثمان^ه نه يو څوئي (عبدالله) ورکړي وه .
هرکله چې عبدالله بن عثمان^ه شپږ کاله ته ورسيدلو . نو يو
چرگ ورله سترگه زخمې کړه . هم د هغې د لاسه د هجرت په
خلورم کال په مدينه منوره کنبسي وفات شو . (31) د حضرت
عبدالله د مور حضرت رقيه بنت رسول الله ﷺ د وفات واقعه
د غزوه بدر په ورځ پيښه شوې وه . کوم وخت چې د بدر د فتح
زيرے مديني منوري ته راغے هغه وخت حضرت عثمان^ه د
حضرت رقيه^ه د تدفين نه فارغه شولو . د غزوه بدر په موقع

حضرت رقیهؓ بیمارہ وہ . د حضور ﷺ پہ حکم حضرت عثمانؓ
 د حضرت رقیهؓ د خیال ساتلو د پارہ مدینہ منورہ کنبی پاتے
 شوے وہ . پہ دغہ وجہی د غزوہ بدر پہ مالِ غنیمت کنبی
 د حضرت عثمانؓ برخہ ہم وہ . (32)

حضرت ام کلثوم بنت رسول الله ﷺ

د حضرت ام کلثومؓ اولنی نکاح د ابولہب د ځوئے سرہ شوی
 وہ . رخصتی لائے وہ شوی . د حضرت رقیهؓ پہ شان د ابولہب
 ځوی عتیبه حضرت ام کلثومؓ ته طلاق ورکړه . بیا د هجرت
 پہ دریم کال د حضرت عثمانؓ پہ نکاح کنبی راغله . (33)
 حضرت ام کلثومؓ شپږ کاله د حضرت عثمانؓ پہ نکاح کنبی
 وہ . بیا د هجرت پہ نهم کال پہ شعبان کنبی وفات شوه . اسماء
 بنت عمیس او صفیه بنت عبدالمطلب ورله غسل ورکړه . بیا
 حضور ﷺ ورله جنازه وکړه . او قبر ته حضرت علیؓ ، فضل بن
 عباسؓ او اسامه بن زیدؓ کوزه کړه . (34)

حضرت فاطمة بنت رسول الله ﷺ

د حضرت فاطمةؓ ولادت حضور ﷺ ته د نبوت ملاویدونه
 پنځه کاله مخکنی شوی دے . (35) حضرت فاطمةؓ د
 حضرت عائشېؓ نه پنځه کاله مشرہ وہ . (36) د دوی نکاح د
 حضرت علیؓ سرہ د هجرت پہ دویم کال درجب یا درمضان یا د
 ذیقعدہ پہ میاشت کنبی شوی وہ . په مهر کنبی حضرت
 فاطمېؓ ته څلور سوه مثقاله سپین زر ملاؤ شوی وو . (37) د
 نکاح نه پس رخصتی ئی د ماسخوتن د مونغ نه مخکنی

شوی وة . (38) د حضرت فاطمی* نه د حضرت علی* شپږ
 بچي وو. درې ځامن حضرت حسن* ، حضرت حسین* ،
 حضرت محسن* او درې لوریانې حضرت رقیه* ، حضرت ام
 کلثوم* او حضرت زینب* . (39) د حضور ﷺ د وفات
 نه شپږ میاشتي وروستو د دوی انتقال شوی دے . (40)

د ازواج مطهرات* د ژوند حالات

حضور ﷺ د حضرت خدیجه* په ژوندون د بل چا سره نکاح نه
 وه کړی. د هجرت نه درې کاله وړاندې چې کله حضرت
 خدیجه* وفات شوه . او د رسول الله ﷺ عمر مبارک یو کم
 پنځوس کاله شولو . نو ډیرو زنانو د حضور ﷺ سره د نکاح
 کولو خواهش ظاهر کړلو . دغه زنانو کښې حضرت سوده
 بنت زمعه ، حضرت عائشه ، حضرت حفصه ، حضرت ام
 سلمه ، حضرت زینب بنت خدیمه ، حضرت زینب بنت
 جحش ، حضرت جویریة ، حضرت ام حبیبه ، حضرت صفیه
 او د حضرت میمونه شاملې دی .

حضرت سوده رضی الله عنها

حضور ﷺ د حضرت سوده* سره نکاح د حضرت خدیجه* د
 وفات نه یو څو ورځې پس کړی وة . دا هم د حضرت خدیجه*
 په شان ډیره معززه قدر منده اعلیٰ نسب والا وة . د حضرت
 سوده* نسب په لوی بن غالب سره د حضور ﷺ د نسب سره
 ملاوړی . د والدي نوم ئې شمس بنت قیس دے . اولني
 نکاح ئې د خپل تره زوئي سکران بن عمرو* سره شوی وة .

حضرت سوډه او حضرت سکران دواړو حبشي ته هجرت کړې وو. د حبشي نه واپسي کښې په لاره د حضرت سکران انتقال اوشو. د حضرت سکران بن عمرو د انتقال نه پس د حضور ﷺ په نکاح کښې راغله. دمؤرخينو په دې خبره کښې اختلاف دے چې حضور ﷺ د حضرت عائشه او د حضرت سوډه دواړو کښې د چاسره اول نکاح کړې ده. زيات علماء ددې قائل دي. چې حضرت سوډه نکاح اول شوي وه بيا د هغې نه خه لږه موده پس د حضرت عائشه سره د حضور ﷺ نکاح شوي ده. (41) (42)

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا

د دوی د والد محترم نوم ابوبکر صدیق دے چې د حضور ﷺ په تکليف کښې ئې ملگرتيا کړې ده. د مورې بي نوم ئې زينب دے. حضرت عائشه د حضرت عبداللہ بن زبير په نوم خپل کنيت ام عبداللہ ايښې وه. د حضرت سوډه نه پس حضور ﷺ د حضرت عائشه سره نکاح کړې وه. دغه وخت د حضرت عائشه عمر شپږ کاله وه. (43). بيا د هجرت په کال چې دغه وخت د دوی عمر نهه (9) کاله وه. د حضور ﷺ کور ته ئې (رخصتي وشوه) تشریف یوړلو. په کوم کال چې حضور ﷺ د دې دنيا نه پرده وکړله. په هغه کال د دوی عمر اتلس (18) کاله وه. حضرت عائشه نهه کاله د حضور ﷺ په زوجيت کښې پاتې شوې ده. د حضور ﷺ د صحبت او ملگرتيا په دوی ډير زيات اثر پرېښې وه. د هغې اثر دا نتيجه وه چې لويو لويو اصحابو د دوی نه احاديث

نقل کری دی. (44) (45)

حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا

د دوی د والد محترم نوم حضرت عمرؓ دے چي د چاد ايمان راور لو د پاره رسول اللہ ﷺ خصوصي دعا غوښتي وه. د حضرت حفصه اولني نكاح د انيس بن حذافه سره شوي وه. انيس بن حذافه ته په جنگ احد كښي شهادت ملاؤ شوے وو. (46) د دوی د شهادت نه پس د حضرت عمرؓ حضرت سيدنا صديق اكبرؓ سره د حضرت حفصه نكاح كول او غښتل. حضرت ابوبكرؓ ورله هيخ جواب ورنكړه. نو بياني حضرت عثمانؓ سره د حضرت حفصه د نكاح په باره كښي خبره وكړه. هغوی ورته ووييل چي سوچ به او كرم بيا به تاته ووايم. څه وخت پس بيا حضرت عمرؓ د حضرت عثمانؓ سره خبره وكړه. نو حضرت عثمانؓ ورته ووييل چي زه د ساعت واده كول نه غواړم. حضرت عمرؓ لره غصه ورغله او حضور ﷺ ته ئي د دوی شكاييت وكړه. حضور ﷺ ورته په جواب كښي او فرمائيل د حفصه واده به د حضرت عثمانؓ نه غوره انسان سره كيږي او د عثمانؓ واده به د حفصه نه غوره زانان سره كيږي. بيا هم هغه شان وشو څنگ چي حضور ﷺ فرمائيلي وو د حضرت حفصه سره حضور ﷺ په خپله نكاح وكړه او د حضور ﷺ خپله لور حضرت ام كلثومؓ حضرت عثمانؓ ته په نكاح كړه. (47) كوم ساعت چي د حضور ﷺ سره د حضرت حفصه نكاح شوي وه هغه وخت د حضرت حفصه عمر شل كاله وه. او د حضور ﷺ عمر مبارك پنځه پنځوس كاله وه.

د نکاح دا واقعه د هجرت په دریم کال پېښه شوې وه. (48)

حضرت زینب بن خزیمه هلاله رضی الله عنها

دام المساکین په لقب سره یادیدنکې دا هغه قدرمنده او عزمنده زبانه ده چې د دوی سره اولنې نکاح د طفیل بن حارث شوی وه. بیاد هغوی د طلاق نه وروستو حضرت عبیده^{*} په نکاح واغستله. د حضرت عبیده^{*} د شهادت نه وروستو بیا حضور ﷺ په نکاح کښې راغله. د حضرت عبیده^{*} د شهادت واقعه په غزوه بدر کښې پېښه شوې وه او د حضرت زینب نکاح د حضور ﷺ سره د غزوه احد نه یوه میاشت مخکښې شوې وه. د بعضې علماء قول دا دے چې د دوی اولنې نکاح د عبداللہ بن جحش سره شوې وه. هغه عبداللہ بن جحش چې په غزوه احد کښې شهید شوې وه. د هغوی د شهادت نه وروستو حضور ﷺ د حضرت زینب^{*} سره نکاح وکړه. د حضرت زینب^{*} انتقال د دیرشو کالو په عمر کښې شوې دے او حضور ﷺ ئې پخپله د جنازې مونځ ادا کړې دے.

(49)(50)

حضرت ام حبیبه رضی الله عنها

دام حبیبه اصل نوم رمله وه. ورته د لور دنوم په وجه ام حبیبه وئیلے شی. د پلار نوم ئې ابوسفیان (صخر) دے. د عبیداللہ بن جحش په نکاح کښې وه. او دهغه نه ئې یوه لور وه. بنځه خاوند دواړه مسلمانان شول او دواړو حبشې ته هجرت وکړلو. عبیداللہ بن جحش په حبشه کښې نصرانیت

اختیار کړه. دغه وخت حضرت ام حبیبه په خپل ایمان باندي کله ولایه وه. حضور ﷺ ورته د نجاشي بادشاه په ذریعه یو خط ولیکلو او په هغې کښې ئې ورته ورسره د نکاح کولو اراده ظاهره کړه. د ام حبیبه سره د حضور ﷺ په نکاح کښې نجاشي بادشاه د حضور ﷺ له طرفه په مهر کښې ام حبیبه ته څلور سوه درهمه ورکړل. د نکاح دا واقعه د هجرت په شپږم کال راپېښه شوه. وه.

حضرت ام سلمه رضی الله عنها

د ام سلمه نوم هند دے. اول د ابوسلمه په نکاح کښې وه. د دوی نه ئې شپږ بچي (عمر، سلمه، زینب، دره، محمد بن سلمه، ام کلثوم بنت ابی سلمه) وو. بعضې مورخینو ئې صرف د څلورو بچو ذکر کړی دے. ابوسلمه (عبداللہ بن عبداللہ بن عبدالاسد مخزومی د ام سلمه د تره زوئې) په غزوه بدر کښې شریک شوه. بیا په غزوه احد کښې زخمې شولو اوله دغې زخم له وجې وفات شو. (51) د ابوسلمه د شهادت نه پس بیا په 4 هجری یا 3 هجری کښې د حضور ﷺ په نکاح کښې راغله. مشهوره ده چې په ازواج مهطرات کښې د ټولو نه وروستو د حضرت ام سلمه انتقال شوې دے. (52) (53)

حضرت زینب بنت جحش رضی الله عنها

د حضور ﷺ د ترور (امیمه بنت عبدالمطلب) لور وه. د دوی نوم بره وو. یوه ورځ حضور ﷺ ترینه د نوم تپوس وکړه. نو

دې خپل نوم بره اوښودلو . حضور ﷺ ورته په جواب کښې ارشاد او فرمائیل ستا نوم بره نه د مې زینب د مې د هغه وخت دوی ته زینب* وئیل شورو شو. (54) د دوی اولنې نکاح د حضور ﷺ په حکم باندې د حضرت زید بن حارثه سره شوي وه . تقریباً یو کال پورې دغه عقد برقرار و . د حضرت زینب* او د حضرت زید* په طبیعیت کښې د عدم مطابقت په وجه د حضور ﷺ د صلاح او مشورې نه حضرت زینب* له حضرت زید* طلاق ورکړلو . بیا حضور ﷺ حضرت زینب* سره نکاح وکړله . دغه وخت د حضرت زینب* عمر د یو قول مطابق پنځویشت کاله او د بل قول مطابق پنځه دریش کاله وه . څلور سوه درهمه مهر مقرر کړې شوې وو . حضور ﷺ په دغه موقع صحابه* لره دروټی انتظام کړې وو . د حضرت زینب* د نکاح دا واقعه د هجرت په څلورم کاله باندې پیښه شوې وه . د حضور ﷺ حضرت زینب* سره د نکاح کولو یوه وجه د حضرت زینب* لره تسلي او ډاډگیرنه ورکول وو بل طرف د یو باطل رسم ختمول وه . په عربو کښې دا دستور وو چې چا به یو تن ته څوئې ووئیلو نو د هغه د زبانه سره به ئې پس له طلاق نه هم نکاح نه شوه کولې . او د هغه انسان سره به ئې د سکه څوی په شان تعلق ساتلو . (دزیات تفصیل دپاره فتح الباری ، تفسیر احزاب مطالعه وکړئ . (55)

حضرت صفیه بنت حیی رضی الله عنها

دپلار نوم ئې حیی بن اخطب او د مور نوم ئې ضره و . (56) د استیعاب مؤلف ئې د والدي نوم بره بن سموال ذکر کړې

دے . (57) پلار ئی د بنو بضیر قبیلې مشروءه . د دوی د نسب آغاز او ابتداء د حضرت هارون علیه السلام نه شوی ده . رومبې نکاح ئی د اسلام بن مشکم قرظی سره شوی وه . بیا د طلاق نه پس ئی د کنانه ابن ابی الحقیق سره اوتړله . کنانه ابن ابی الحقیق په غزوه خبیر مسلمانانو قتل کړه . په دغې غزوه کېنې مسلمانانو ته ډیر مال غنیمت په لاس ورغلو . په دغې مال غنیمت کېنې حضرت صفیه هم وه . حضرت صفیه د حضرت دحیه کلبی په حصه کېنې راغله . حضور ﷺ ته یو صحابی ووئیل چې دا خو د بنو قریظه او د بنو نضیر د سردار لور ده . دا خو ستا سو لائقه ده . چې ستاسو سره وی . حضور ﷺ حضرت دحیه کلبی راوغښتلو او د حضرت صفیه په بدل کېنې ئی ورلله بلله یوه وینځخه ورکړه . بیا ئی د حضرت صفیه سره نکاح اوکړه . (58)

حضرت جویریة بنت حارث رضی الله عنها

د پلار نوم ئی حارث بن ضرار دے چې په بنی المصطلق کېنې د خزاعی قبیلې مشروءه . د حضرت جویریة اولنې نکاح د خپل تره ثوی مسافع بن صفوان سره شوی وه . مسافع بن صفوان په غزوه مریسیع (بنو مصطلق) کېنې مسلمانانو ووژلو . حضرت جویره په جنگ کېنې قیدی جوړه شوه . بیا د حضور ﷺ په نکاح کېنې داخله شوه . د حضور ﷺ سره د نکاح په وجه د حضرت جویریة ټوله قبیله د قید نه خلاصه شوه . او د صحابه له طرفه د دغې قبیلې هر قیدی ته آزادی ملاؤ شوله . (59) حضور ﷺ سره د نکاح په وخت د

حضرت جویریہ عمر شل کالہ وۃ . د دوی د قید نہ د آزادی
قیمت (چہی خلور سوه درہمہ وو) مهر وو . د دوی نوم
بزہ وۃ . حضور ﷺ ورلہ جویریہ نوم اینی وۃ . (60) (61)

حضرت میمونہ بنت حارث رضی اللہ عنہا

حضرت میمونہ بنت حارث ثقفی د رسول اللہ ﷺ د بعثت نہ
پنخویشت کالہ مخکنی پیدا شوی وہ . نوم ئی بزہ وۃ . بیا
وروستو میمونہ شولو . رومی نکاح ئی مسعود بن عمر سرہ
شوی وہ . د ہغہ د طلاق نہ وروستو د ابورہم پہ نکاح کنی
راغلہ ، بیاد ہغہ د وفات نہ وروستو د حضور ﷺ پہ نکاح
کنی داخلہ شوه . د دوی نہ وروستو حضور ﷺ د بل چاسرہ
نکاح نہ دہ کرے . دا د حضور ﷺ اخیري زوجه محترمہ دہ .
د دوی نہ علاوہ د حضور ﷺ سرہ د نوروزنانو ہم دنکاح ذکر د
تاریخ پہ کتابونو کنی شتہ . پہ ہغی زنانو کنی بعضی
زنانہ داسی وے چہی حضور ﷺ ورتہ د نکاح نہ پس د
رخصتی نہ مخکنی طلاق ورکری وے . او بعضی د ہغوی
نہ داسی وے . چہی ورسرہ د نکاح وعدہ شوی وہ . د دوی سرہ
حضور ﷺ وخت نہ ووتیر کرے پہ دہی وجہ دلہ
د ہغہ زنانو ذکر نہ دے راغلے . (62) (63)

د حضور ﷺ ترونہ او تروریانی

د عبدالمطلب لس ثامن وو . حارث ، زبیر ، حجل ، ضرار ،
مقوم ، ابولہب ، عباس ، حمزہ ، ابوطالب ، عبد اللہ . پہ دوی
کنی عبد اللہ د حضور ﷺ والد محترم دے . دغہ نور تول د

حضور ﷺ ترونه دی . حضرت عباسؓ د ٿولونه ڪشروه .
د حضور ﷺ شپڙ ترورياني دي . اميمه ، ام حڪيم ، بره ، عاتڪه
صفيه ، اروى . (64)

تعمير د ڪبعي شريفی

حضور ﷺ چي ڪله پنڄهه ديرش ڪاله ته وورسیدلو . د عرب
قريشو اراده وڪرله چي بيت الله دوباره په بنهٽه شان سره
جوڙڪري . د بيت الله په دغه تعمير ڪنبي حصه اغستل
هريو سعادت گنبل . ٽڪه هريو په دغه تعمير ڪنبي پوره پوره
برخه واغستله . بيا چي ڪله د حجر اسود په خپل ٽائي
باندي د کينبودلو وخت راغي نود هريو مشر دا تمنا وه چي دا
سعادت هغه ته ملاؤ شي . خود هريو دا تمنا نه شوه پوره
کيدے . د بنهٽه سوچ نه وروستو ٿول مشران په دي خبره متفق
شو . چي هر ٺوڪ اول د دغي مسجد حرم دروازي رادننه شو
د هغه په مرضي باندي به عمل کوؤ . هغه به زمونڙ په دي
معامله ڪنبي قاضي او منصف وي . او د هغه فيصله به ٿولو
ته منظوره او قبوله وي . د موليٰ ڪريم له طرف نه فيصله شوي
وه . دغه وخت په دغه دروازه حضور ﷺ رانباڪاره شو . خلقو
چي حضور ﷺ وليدلو . نو ڀير خوشحاله شو او ٿولو چغي
ڪري . دا خو ڀير صادقه (رينبتونے) او امين (امانت داره) دے
دوي چي ڇهٽه فيصله وڪرہ مونڙه ٿولو ته منظوره ده .
حضور ﷺ دوي لره نزدي ورغے . او يوه داسي فيصله ٿي
وڪرہ چي ٿولو ته د زرہ سکون او اطمينان نصيب شو . حضور
ﷺ ورته اُوفر مائيل مالره يو ٺادر راوڙيے . حضور ﷺ لره

خادر را ورلے شو . هغه خادر حضور ﷺ په زمکه بنور کړه . دغه وخت حضور ﷺ حجر اسود په خپلو لاسو د خادر مینځ کښې کښودلو . بیا ئې د هریو قبیلې مشر ته او فرمائیل چې د دې خادر طرفونه وونیسې . د هریو قبیلې مشر د هغې خادر طرفونه اونیول . بیا ټولو په شریکه د خادر په ذریعه حجر اسود خپل مقام ته یوځلو . له دې نه پس حضور ﷺ پخپله په خپلو لاسو مبارکو حجر اسود راوچت کړلو او په خپل مقام ئې کښودلو . د حضور ﷺ په دغې ښکلې فیصلې سره عرب د یوې لوئې جهگړې نه بچ شو . (65) (66) (67)

د وحی ابتداء

هرکله چې د حضور ﷺ عمر مبارک څلویښت کاله شولو او الله تعالی ورتو د نبوت تاج پسر کول او غښتل نو په غار حرا کښې ورتو د جبرائیل امین په ذریعه د وحی ابتدا وشوله . دغه واقعه د وحی حضور ﷺ په اول ځل حضرت خدیجې بی بی ته بیان کړه . حضرت خدیجې حضور ﷺ لره تسلی ورکړه . بیا ئې د خپل تره څوئې ورقه بن نوفل خواته بوتللو . ورقه ورتو ووئیل چې دا د مولی هغه فرېښته ده . کومه چې به حضرت موسی له راتله . بیا ئې ورتو او فرمائیل چې ارمان د دې خبرې کوم چې زه هغه وخت ښه طاقتور او روغ و . کله چې به ستا قوم قبیلله تالره د خپل کور کلی نه اووباسې . حضور ﷺ ترینه په تعجب سره تپوس وکړه چې داسې کیدې شی؟ ورقه ورتو ووئیل چې د کومې خبرې سره تاسو راتله کړی دی د دې خبرې په وجه وړاندې پیغمبرانو سره هم دغه

کار شوی دے . ددی واقعی نہ یو خو ورخی وروستو
ورقه وفات شولو. (68)

د اسلام تبلیغ

د اولنی وحی نه پس حضور ﷺ لره د جبرئیل امین
په ذریعه بیا دا وحی راغله.

یا ایها المدثر * قم فانذر * ورتک فکبر *

وئیابک فطهر * والرجز فاهجر * (مدثر)

د دی آیاتونو په نزول سره حضور ﷺ ته د تبلیغ کولو او د
اسلامی تعلیماتو رسولو حکم وشو. په حضور ﷺ باندي
اولنی ایمان راوړونکے ام المؤمنین حضرت خدیجہ وة. بیا
دهغې نه وروستو حضرت ابوبکر صدیق ، حضرت علی او د
حضور ﷺ خاص خادم حضرت زید بن حارثه اسلام قبول
کړه. بیا په پټه باندي حضور ﷺ به د حضرت ابوبکر صدیق
سره خلق اسلام ته رابلل. د دغې تبلیغ له برکته ډیر خلق
مسلمانان شول. په دغه مسلمانانو کښې حضرت عثمان بن
عفان* ، حضرت زبیر* ، حضرت عبدالرحمن بن عوف ،
حضرت سعد بن ابی وقاص* او حضرت طلحة* په خصوصي
توگه شامل دی. په مزه مزه د اسلام اثار ، انوار او برکات
د مکې مکرمې نه بهر هم خواره شول. (69)

په ښکاره تبلیغ

درې کاله خو په پټه پټه د اسلام تبلیغ کیدلو . خلق به پټه
مسلمانیدل او په پټه به ئې په اسلامي احکاماتو عمل کولو.

مسلمانانو به په پټه عبادت کولو. د دغې درې کالو نه وروستو بیا الله تعالیٰ د اعلانیه تبلیغ کولو حکم راوولېږلو. حضور ﷺ ته امر وشو چې اوس خلق اعلانیه دین اسلام ته راووبلے. نبی کریم ﷺ د دغې حکم پوره کولو په وجه د صفا غونډې ته تشریف یوړلو او د قریشو د هرې یوې قبیلې نوم ئې اعلانیه په زوره زوره واغستلو او ورته ئې په دغه غونډې د راجمع کیدلو آواز وکړه. قریشو چې د حضور ﷺ آواز واوړیدلو نو په منډه منډه دغې غنډې ته راجمع شول. کله چې د قریشو ټولې قبیلې راجمع شوې نو حضور ﷺ ترینه په یو سوالیه انداز تپوس وکړه کټه چرته زه تاسو ته ووايم چې د دینمن لښکر په تاسو باندي راتلونکے دے او زرده چې تاسو باندي حمله وکړی. نو تاسو به زما خبره اومنی؟ ټولو په شریکه په یو آواز سره ووئیل چې یقیناً مونږه به ستا د خبرې نه انکار ونکړو (ځکه چې تاسو زموږ سره پاتې شوې ئې او تاسو په یو موقع هم دروغ نه دی وئیلی. حضور ﷺ چې قریشو دا خبره واوړیدله نو قریشو ته مخاطب شولو او ټولو ته ئې په جمع او فرمائیل: کټه چرته تاسو خپل غلط او باطل عقائد پرې نه بنودل نو په تاسو باندي د الله تعالیٰ عذاب راشی. دا چې څه (مراد دین اسلام او د دین احکام) ماتاسوله راوړی دی دنیا کښې یو انسان هم د خپل قوم قبیلې د پاره داسې اعلیٰ او قیمتی ډالی نه ده راوړے. ماتاسو لره د دنیا او د آخر کامیابی راوړے ده. او ماته خپل رب امر کړے دے چې زه تاسو هغه یو ذات ته راووبلم. قریشو چې حضور ﷺ دغه

وینا واوریدله نو خفه شول او خپلو خپلو کورونو ته واپس شو. ابولهب چې په دغې ټولگی کې شامل وو. او د حضور ﷺ تره هم وو. هغه چې دا خبره واوریدله نو په غصه شو. او حضور ﷺ طرف ته ئې د یو کانې د وویشتلو اراده وکړه. د ابولهب دغه فعل په مسلمانانو ډیر بد ولگیده. د ابولهب د دغې فعل په جواب کې الله تعالیٰ سورت ابی لهب نازل کړه. (70)

د اهل عرب مخالفت او د بنمنی

هرکله چې اهل عرب ته پته ولگیده. چې د مکې مکرمي په زمکه یو بشر (یعنی حضرت محمد رسول الله ﷺ) د نبوت دعویٰ کړی ده او د هغوی د بتانو مخالفت کوی. او د هغوی رسم ورواج ته بد وائی. نو د اسلام د نور د ختمولو د پاره ئې مختلف قسمه تدبیرونه شورو کړه. دا لاندینې واقعه د هغوی (یعنی د کافرانو او مشرکانو) د کوششونو یوه کړې ده. د عربو ټولگی د جرگې په شکل ابوطالب (چې د حضور ﷺ تره وه) له راغی. هغې ټولگی ابوطالب ته وویل چې ته خپل وراره پوهه که. چې دا قسمه خبرې نه کوی. خو که هغه د دغې قسمه خبرو نه نه منع کیږی نو بیا ئې ته مرسته مه کوه. خو که چرته هغه هم هغه شان خبری کوی او ته ئې مرسته هم نه پرېږدی. نو بیا به مونږ ټول عرب ستاسو مقابلي ته اودرېږو. او دا مقابله به تر هغه وخته پورې جاری ساتو. ترڅو چې یو ټولگی ختم شوی نه وی. ابوطالب چې د مشرکانو د ټولگی دغه خبره واوریده نو ورسره د حضور ﷺ نور زیات فکر پیدا شو. په دې وجې د حضور ﷺ سره ئې په

دې باره کښې خبره وکړه. نو حضور ﷺ ورته په جواب کښې اوفرمايل چې اے زما خوږه تره! په رب مې دې قسم وی که چرته دوی زما په یو لاس کښې نمر او په بل لاس کښې سپوږمۍ کیږدی او دوی اوغواړی چې زه دغه درې کلمه مخلوق ته رسول پرېدم نوزه به هرگز دغې خبرې ته تیار نشم تر هغه وخته پورې به زما کوشش جاری وی چې درې رښتونې دین غالب شی یا زما وجود ددغې کار نه قربان شی. ابوطالب چې د حضور ﷺ دخپل کار سره مینه ولیدله نو په جواب کښې ئې ورته وویل اے وراره! ته د خپل دین کار جاری ساته، زه به تاسره په هر څائې کښې ملگرتیا کووم. (71)

د کافرانو کوشیشونه

هر کله چې قریش په دې خبره پوه شو چې بنی هاشم او بنی عبدالمطلب د حضور ﷺ مرسته نه پرېږدی. او ورځ په ورځ اسلام ترقی کوی. د اسلام نور د دنیا په طرفونو کښې ډیر په تیزی سره خورسېږی. د حضور ﷺ خبرې خلق ځان ته لکه د مقناطیس په شان راکارې. نو د اسلام دنور د ختمولو د پاره ئې سوچونه شورو کړه. د حضور ﷺ پیغام په حقیقت کښې اسلام پیغام وو. په زړونو ډیر زراثر غورځوی. قریشو د مکې مکرمې په مختلفو لارو او کوڅو کښې د دې مقصد د پاره خلق کینول چې د باهر نه مکې مکرمې ته راتلونکی مسافر میلمانه د حضور ﷺ خواله لار نشی. یو طرف ته قریشو دا تدبیر اختیار کړه. نو بل طرف د خلقو د حضور ﷺ سره د

ملاقات شوق نور هم زیات شو. د حج په موقع به حضور ﷺ د بهر نه راتلونکو کسانو ته د اسلام دعوت ورکولو. په دغې طریقہ د اسلام نور خوریدل شورو شو. او د اسلام نور مختلفو کلو، قبیلو ته لاړو.

د مکې د کافرانو د مسلمانانو سره سلوک

د حضور ﷺ په کوشش او برکت سره د مکې مکرّمې فضا هم د اسلام په نور سره مزه مزه ډکیدل شورو شو. خلقو ته چې د اسلام د حقانیت پته ولگیده. نو ډیرو خلقو اسلام قبول کړه. په دغه مسلمانانو کښې زیات تعداد د غربانو او غلامانو وو. قریشو د اسلام په وجه په هغه مسلمانانو باندې ظلمونه شورو کړه. د اسلام په ترقی سره سره د کافرانو ظلمونه به هم زیاتیدل. د کافرانو دا خیال وو چې کیدم شی دغه ظلمونه مسلمانان د اسلام نه منع کړی او د محمد رسول الله ﷺ د رسالت انکار وکړی. د مکې مسلمانانو د کافرانو د ظلمونو بڼه په نره مقابله وکړه. ورځے شپے تیریدم او د کافرانو ظلمونه زیاتیدل. آخر کافرانو دا خبره محسوسه کړه چې د اسلام درنا ختمولو د پاره زور او طاقت نه علاوه بل څه تدبیر پکار دے. په دغې سلسله کښې یوه جرگه د عتبه بن ربیعہ په مشرې کښې د حضور ﷺ خواله راغله. دوی حضور ﷺ ته درې خبرې کیښودم. که تاسو د مکې مکرّمې مشرې غواړی نو مونږ به درله د مکې مکرّمې مشرې درکړو. یا که تاسو په یوه درنه (مالداره عزت داره) کورنې کښې واده کول غواړم نو مونږ دغې ته هم تیار یو. یا که تاسو ډیر مال او

دولت غوار ۾ نو مونڙ به درله ڊير مال او دولت راجم ڪړو .
 خو ڪوم ڪار چي تاسو ڪو ۾ هغه پريڊ ۾ . حضور ﷺ ورته
 په جواب ڪنبي د قرآن ڪريم يو ڄو اياتونه اولوستل . عتبه بن
 ربيعه چي د قرآن ڪريم دغه اياتونه واوريدل نوزر ٿي په
 درييدو شو . بيا خپلو ملگرو قريشو لره راغي او ورته ٿي
 ووئيل محمد ﷺ چي ڄه لولي هغه نه شاعري ده او نه جادو
 د ۾ . زما ڪه مني نوزما خو دا رائے ده چي محمد ﷺ تاسو
 په خپل حال پريڊ ۾ . ڪه چري هغه برے او مندلو او په ٽول
 عرب باندي ٿي غلبه راغله . نو د محمد ﷺ برے او عزت
 زمونڙ برے او عزت د ۾ . او ڪه محمد ﷺ غلبه او نه موندله
 نو د عربو نور خلق به ٿي وجود ختم ڪري . قريشو
 د عتبه خبره اونه منله او په خپل ضد باندي
 برقرار پاتے شول . (72)

د حضور ﷺ د تبليغ ڪولو انداز

حضور ﷺ به د اسلام تبليغ د پاره يو يو ڪس له تلو او يو يو
 به ٿي جدا جدا پوهولو . چا چي به خبره او منله نو د هغه سره
 به ٿي د خپلي ميني اظهار ڪولو . او چا چي به د حضور ﷺ
 خبره او نه منله نو چپ به ترينه پاتي شولو .

د حضور ﷺ يوه معجزه

د اسلام اولني ورڃے شپے وے مسلمانان د ڪافرانو د لاسه په
 مختلف قسمه تڪليفونو ڪنبي گرفتار وو . ڪافرانو به نوي
 نوي طريقي مسلمانانو ته د تڪليف رسولو د پاره پيدا ڪولے .

د مشرکانو نه به د مسلمانانو سره سره به حضور ﷺ ته هم تکلیفونه رسيدل. د دغې تکلیفونو د واقعاتو نه يوه دا لاندینې واقعه هم ده .

يوه ورځ حضور ﷺ د کعبې سره خواته مونغ ته ولاړ وو. هرکله چې د قيام نه پس حضور ﷺ سجدي له لاړو. نو ابو جهل د يو لوئي کانهې په ذريعه حضور ﷺ ته د تکلیف رسولو اراده وکړله خو چې کله حضور ﷺ ته نژدې شونو يره پرې راغله او کانهې ئې د لاسو نه پرېوتلو . رنگ ئې د ويرې د لاسه زير او تختيدلو . بيا په منډه منډه خپلو ملگرو لره راغې او هغه ټوله تيره شوې قصه ئې ورته تيره کړه . او ورته ئې اووئيل زما خيال او اراده وه چې حضور ﷺ ته (د دغې کانهې په ذريعه) تکلیف اُرسوم خو ماته يو عجيبه اوبن رامخامخ شو خله ئې وازه کړې وه . داسې بنکاريدلو چې زما خوړلو له راروان وي . داسې اوبن ما چرته نه ووليدلے . (73)

حبشي ته د هجرت اجازت

هرکله چې د مشرکانو ظلمونه په مسلمانانو باندې زيات شول . او مسلمانانو لره په دين باندې تلل گران شو د حضور ﷺ په حکم باندې مسلمانانو د مکې نه حبشي ته هجرت وکړلو . دغه د مسلمانانو حبشي ته ورومبې هجرت وو . د رجب اسلامي مياشت وه . په دغه هجرت کونکو کبني دولس تنه نارينه او زنانه شاملې وے . نجاشي بادشاه مهاجرينو ته ډير په درنه سترگه وکتل . مسلمانانو په سکون او اطمینان سره هلته کبني ورځې شپې تيرولے . قریشو ته

چي د دغي پته ولگيده . نو عمرو بن عاص او عبدالله بن ربيعه ئي د دوي د واپس راوستلو د پاره نجاشي بادشاه لره وليرل . دوي نجاشي بادشاه ته ووئيل چي دا تاسو سره ستاسو په دي ملك كښي زمونږ د علاقې ديره شوي خلق فساديان او شريره خلق دي . دوي د خپلې علاقې نه بهر كړي او مونږ ته ئي حواله كړي . نجاشي بادشاه ډير هوښيار سړي وو هغه ورته په جواب كښي ووئيل چي تر كوم وخته پوري چي ماصحيح تحقيق نه وي كړي دوي زه تاسو ته نه شم حواله كولي . بيا نجاشي د مسلمانانو نه د هغوي د مذهب او عقيدې تپوس وكړلو . د مسلمانانو له طرف ورته حضرت جعفر* په داسي طور او طريقه جواب وركړه . حضرت جعفر* نجاشي ته ووئيل : مونږه ناپوهه وو ، بتانو ته به مونږ سجدې كولې ، زمونږ خوراك مُردارې وې ، بسې حياښي عام وه ، مونږه د يوبل د حقونو خيال نه ساتلو ، زمونږ اخلاق تهيلك نه وو . طاقتور به كمزورې ختمولو . بيا الله تعاليٰ زمونږ د قبيلې نه مونږ ته يو پيغمبر راوليږلو . مونږه ئي دنسب پته ده ، د هغه د صداقت ، امانت او پاك دامنې نه ښه خبر يو . هغه مونږ ته د دي خبرې تعليم راكړه چي يو الله او منو . او د هغه سره هېڅ څوك شريك اوننه ساتو . راته ئي امر راكړي چي د بتانو عبادت پرېږدې ، رښتيا وائې ، خپلوانو سره ښه سلوك كوې ، د گاونډيانو خيال ساتي دغه رنگ د حرام كارونو نه د يوبل د قتلولو نه ، د دروغو وئيلو نه او د يتيم د مال د خورلو نه ئي منع كړو . مونږ ته ئي د مونځ كولو ، روژې نيولو او د زكوة او

حج ادا کولو حکم راکرے دے . مونڙ چي ترينه دغه خبرے
 واوريدلے . نو مونڙه اسلام قبول کره او د هغوی خبره مو
 او منله . نجاشی چي دغه بیان واوريدلو . نو د قریشو دا وره
 کسان ئي خالی لاس د حبشی نه مکي مکرمي ته واپس
 وليږل . او پخپله مسلمان شولو . مسلمانانو په حبشه کښي
 تقريباً دري مياشتي په امن وسکون سره تيرے کرے . بيا
 واپس مکي مکرمي ته راغلل . دغه وخت حضرت عمر*
 اسلام قبول کرے وه . د نارينه مسلمانانو تعداد دغه وخت
 سلوښتو تنو ته نزدي شوي وه . دغه وخت يوولس زنانه
 مسلمانانې شوې وے . د حضرت عمر* په اسلام کښي
 داخليدو سره مسلمانانو ته ډير عزت او طاقت ملاؤ شولو .
 هغه د دين اعمال چي مخکښي به پته باندي کيدل په
 ښکاره مسلمانانو کول شورو کړل . (74)

د قریشو ناجائزه مطالبه او معاهده (۷ نبوي)

دين اسلام رورو ترقي کوله او د اسلام رڼا په ملک عرب کښي
 په مزه مزه ښوريدله . قریشو چي د اسلام او د مسلمانانو
 قوت او غلبه وليدله نو ټولو قریشو په جمع د بنی
 عبدالمطلب او بنی هاشم نه د حضور ﷺ د حواله کولو
 مطالبه وکړله . . او ورته ئي ووئيل چي که چرے تاسو
 حضرت محمد ﷺ مونږ ته حواله نه کره نو مونږ به تاسو
 ټولو سره هر قسمه تعلق ختم کړو . بنو عبدالمطلب د قریشو د
 مطالبې د منلو نه انکار وکړه . دغه وخت ټولو قریشو په جمع
 يو تحریر تيار کړه . په هغه تحریر (عهد نامه) کښي ئي

وليڪل چي بنو هاشم او بنی عبدالمطلب سره دے هر قسمه تعلقات ختم کرے شی او ددوی سره هر قسمه رسته داری (د نکاح او داسی نوری رشتی) او تجارت (د دوی نه اغستل او دوی باندي خرخول) دے بند کرے شی. دغه عهد نامه په بیت الله (کعبه) کښي زورنده کرے شوه. د غرونو په مینځ کښي حضور ﷺ دخپلي قبيلې سره په دغه یوه مخصوصه حصه کښي بند شولو. د ابولهب نه علاوه د بنو هاشم او بنی عبدالمطلب ټول خلق (هغه کټه کافروه او کټه مسلمانان وو) په دغې څائے کښي بندي جوړ شو. بنو هاشم او بنی عبدالمطلب د ژوند په دغې حصه کښي ډیر زیات تکلیفونه تیر کړی دی. دلوري د لاسه به خلقو پانې خوړلے. (75) (76) (77) (78) (79)

حبشي طرف ته دویم هجرت

حضور ﷺ په داسې حالاتو کښي په دغې موقع یو ځلے بیا مسلمانانو ته حبشي طرف ته د هجرت کولو اجازت ورکړه. دغه وخت د هجرت کونکو شمیر ډیروو. مؤرخینو د هجرت کونکو نارینو تعداد درې اتیا او د زنانو تعداد دئې دولس نقل کرے دے. بیا ددغې قافلې سره په لاره کښي د یمن مسلمانان هم ملگري شو. په دغې هجرت کښي د مسلمانانو سره حضرت ابو موسیٰ اشعري هم ملگرے وو. (80)

د قید او مصیبت نه نجات

په شعب ابی طالب کښي بنو هاشم او بنی عبدالمطلب تقریباً

درې کاله پورې بندیوان وو. دغه وخت حضور ﷺ ته د وحی په ذریعه الله کریم خبر ورکړه چې کومه معاهده قریشو لیکلې وه هغه معاهده د الله تعالیٰ د نوم نه علاوه ټوله یوه چينجی خوړلې ده. صرف د یو الله نوم پکښې معجزانه شکل کښې پاتې شوی دے. د دې خبرې چې خلقو ته پته ولگیدله او په دغه سلسله کښې معلومات وکړې شو. نو د حضور ﷺ فرمان ته کې په تېکې صحیح وو. هم هغه شان حقیقت وو. څنگ چې حضور ﷺ بیان کړې وو. هر کله چې معاهده پاتې نه شوه. نو په بنو هاشم او بنی عبدالمطلب باندې لگیدلې پابندې هم پاتې نه شوې. د بنو هاشم او بنی عبدالمطلب نه هر قسمه پابندې او چټې شوې. په دغه موقع بنو هاشم او بنی عبدالمطلب د آرام او سکون ساه واغستله. او د دنیا د سختو او تکلیفونو نه په آرام شول. (81)

د طفیل بن عمرو دوسی اسلام قبلوول

په دغه زمانه کښې حضرت طفیل بن عمرو دوسی لره خدای تعالیٰ د ایمان دولت ورکړه. هغه د خپل قوم مشر و. دهغه لسه برکتسه د هغه په قوم قبیلسه کښې ډیر خلق مسلمانان شو. (82)

د غم کال

د قید او بند نه وروستو د نبوت په لسم کال د حضور ﷺ تړه ابوطالب چې د حضور ﷺ سره ئې په هره لاره مرسته او ملگرتیا کړې وه وفات شو. د ابوطالب د انتقال نه درې ورځې

وروستو حضرت خدیجہؓ وفات شوه . د دي دوؤ واقعاتو په
وجه حضور ﷺ دغي کال ته د غم کال وئيلے دے . (83)

طائف ته سفر

د ابو طالب د وفات نه پس قريشو حضور ﷺ ته ډيرزيات
تکليفونه رسول شورو کړه . حضور ﷺ د هر قسمه تکليف
په بنه او بنکله طريقي سره مقابله وکړه . د تکليف او
آزمائش په دغي ورځو کښي حضور ﷺ د حضرت زيد بن
حارثه سره د اسلام د دعوت وتبليغ په سلسله کښي طائف
ته تشریف يوسلو . د دغي سفر مقصد دا وه چې ممکنه ده د
مکي خلقو خو اسلام نه مخ اړولے دے کيدے شي چې دوی
ته د اسلام رڼا نصيب شي . کيدے شي چې دوی ايمان راوړي
يوه مياشت پرله پسې حضور ﷺ د طائف خلق اسلام ته
راووبلل . خو يوکس ته پکښي هم د ايمان دولت نصيب نه
شو . هغي ظالمانو هغه مهربانه هستي جناب محمد رسول
الله ﷺ په کانو گټو وويستلو . د هغي خلقو د دغي بد سلوک
او بداخلاقي په وجه د حضور ﷺ پښې مبارکي د وينو نه
ډکے شوے . حضور ﷺ د طائف د خلقو د بد سلوک په وجه
په وينو کښي لت پت وو . حضرت زيد چې په دغي سفر
کښي د حضور ﷺ سره ملگرې وو . د حضور ﷺ د بيع کولو
په کوشش کښي ئي خپل سر زخمی کړلو . حضور ﷺ د
دغي زخمونو سره د طائف نه راوېس شو . د حضور ﷺ په
ژبه په دغي موقع د بد دعا په څانگه د دعا الفاظ وو :
اے الله ! تاته شکايت کوومه څه د خپلے کمزوري او بے

وسى او په خلقو کښې د ذلت اورسوائى . اے ارحم الراحمين ! تۀ د ضعيفانورب ئې او تۀ زما پروردیگار ئې . تۀ ما چاته حواله کوے . اجنبى او پردى ته چې ما اووینی تندي تريو کړی . يا چا د بنمن ته چې هغه تۀ تا په ما قابو ورکړه . اے الله ! کۀ چرې تۀ زمانه ناراضه نۀ ئې نو ماته د هيچا پرواه نشته . ستا حفاظت ماله بس دے . زۀ ستا د مخ په رڼا په وسيله په کومې سره چې د دينا او آخرت ټول کارونه سميرى ، د دې خبرې نه پناه غواړم چې په ما باندې دے ستا غصه وى يا تۀ مانه خفه ئې . ستا راضى کول تر هغه وخته پورې ضرورى دى ترڅو چې تۀ راضى شوے نۀ ئې . ستا نه علاوه بل طاقت او قوت نشته .

د حضور ﷺ د دې دعانه پس سمدست (فوراً) جبرئيل امين حضور ﷺ لره راغے . د سلام نه پس ئې حضور ﷺ ته عرض او کړۀ . الله تعالى ستا د قوم هغه خبرے چا تاسره اوشوے ، واوريدلے او د هغوى جوابونه ئې هم واوريدل ، او يوه فرېښته ئې چې د هغې متعلق د غرونو خدمت دے تاسو لره راليرلے ده . چې تاسو څنگه غواړئ نو دې ته حکم ورکړئ . دې نه پس هغې فرېښتې سلام او کړۀ او عرض ئې او کړۀ څه چې تاسو ارشاد فرمائئ څۀ د هغې تعميل ته ولاړه يم . کۀ چرته ستا سو حکم وى . نو د دواړو طرفونو غرونه به يو ځائې کړم چې په هغې کښې به دا ټول په مينځ کښې چيخښى شى . او کۀ نوره څۀ سزا تاسو ورله ورکول غواړئ . تاسو د هغې دپاره حکم او کړئ . حضور ﷺ ورته په جواب کښې او فرمائيل . زۀ

د الله تعالیٰ نه امید لرم که چرې دوی مسلمانان نه شو نو د
دوی په اولاد کښې به داسې خلق راپیدا شی چې د
الله تعالیٰ بندگی او عبادت به کوی. (84)

د معراج واقعه

حضور ﷺ د ابوطالب او د حضرت خدیجې^{*} وفات سره ډیر
زیات غمژنه وو. بیا د طائف واقعي هغه زخمونه نور هم
راتازه کړل. په دغې موقع د الله تعالیٰ د حضور ﷺ د
خوشحالیو د پاره حضور ﷺ د آسمانانو نه بره لامکان ته د
ملاقات د پاره راوویللو. دغې واقعي ته په کتابونو کښې د
معراج واقعه وئیلې شی. د معراج واقعه مؤرخینو دارنگ
نقل کړې ده. یوه شپه حضور ﷺ کعبې سره خواته حطیم
کښې آرام کولو. ناگاهانه جبرائیل^ا او میکائیل^ب فریښتې
راغلې. هغوی حضور ﷺ د څان سره په سورلې (چې ورته
براق وئیلې شی) کینولو. بیایې حضور ﷺ د حطیم نه
مسجد اقصیٰ ته بوتلو. مسجد اقصیٰ کښې حضور ﷺ د
انبیاء علیهم السلام امامت وکړه. د امامت نه پس حضور ﷺ د
معراج په ذریعه آسمانونو ته تشریف یوړلو. په اولني آسمان
کښې د حضور ﷺ سره د حضرت آدم علیه السلام ملاؤ
شولو، بیا په دویم کښې د حضرت عیسیٰ علیه السلام او
حضرت یحییٰ علیه السلام سره ملاؤ شولو. په دریم آسمان
کښې د حضرت یوسف علیه السلام او په څلورم آسمان کښې
د حضرت ادريس علیه السلام سره ملاؤ شولو. بیا په پنځم
آسمان کښې د حضرت هارون علیهم السلام سره ملاؤ شولو.

پہ شپریم آسمان کنبی د حضرت موسیٰ علیہ السلام او پہ ووم
 آسمان کنبی د حضرت ابراهیم علیہ السلام سره ملاؤ شولو.
 بیا حضور ﷺ د آسمانونو نه وروستو سدرۃ المنتهیٰ ته
 تشریف یوسلو. په لاره کنبی حضور ﷺ لره حوض کوثر
 مخی لره راغی بیا جنت ته وړ داخل شولو. په جنت کنبی
 رسول الله ﷺ هغه عجیب و غریب خیزونه (نعمتونه) ولیدل
 چې انسان د هغې تصور هم نه شی کولای. جنت پسې
 حضور ﷺ ته دوزخ رامخامخ کړی شو. چې له هر قسمه
 عذابونو او تکلیفونو نه ډک وه. دغه څائے کنبی رسول الله
 ﷺ یوه ډله ولیدله چې مرداره (مردار څناور) خوری. حضور
 ﷺ تپوس وکړلو چې دا څوک دی؟ جبرئیل امین ورته وویل
 دا هغه خلق دی چې د خلقو غوښې خوری (یعنی غیبت
 کوی). بیا د دوزخ دروازه بنده کړی شوه. له دې نه پس
 حضور ﷺ نور هم مخکښې لاړلو او یو داسې مقام ته
 ورسیدلو چې د هغې نه مخکښې جبرائیل علیہ السلام ته د
 تلو اجازت نه وو. حضور ﷺ د هغې مقام نه یواځے درب
 ملاقات لره لاړو. او الله تعالیٰ ته ډیر زیات نزدې شولو. د
 دغې قرب د حقیقت نه پوره پوره مولیٰ کریم خبر دے. په
 دغې موقع د الله تعالیٰ له طرفه حضور ﷺ ته پنځوس
 مونځونه چې بیا پنځو ته راکم شو. حضور ﷺ ته د ډالې په
 طور ورکړی شو. حضور ﷺ د دغې ډالۍ سره بیا لاندي
 زمکې ته تشریف راوړلو. او د براق په ذریعه د بیت المقدس نه
 مکې مکرمې ته راغی. د سحرختلو نه مخکښې دا سفر

تمام شولو . د معراج په دغه سفر کښې په لاره د رسول الله ﷺ سره د قريشو د دريو قافلو ملاقات هم شوې وو . کله چې سحر شولو نو رسول الله ﷺ د دغې سفر په باره کښې قريشو ته خبر ورکړه . دا خبره چونکه د عقل نه بره او اوچته وه . ځکه قريشو ډير په تعجب سره د حضور ﷺ نه مختلف قسمه تپوسونه شورو کړل . حضور ﷺ د قريشو د هر تپوس پوره پوره جواب ورکړه . تر دې چې ټول قريش مطمئنه شو . د قريشو ځنې کسان حضرت ابوبکر صديق لره راغلل . او ورته ئې د معراج واقعه بيان کړه . حضرت ابوبکر صديق ورته په جواب کښې او فرمائيل : زه ئې د دې نه لوئې لوئې خبرې منم او فوراً ئې د حضور ﷺ د خبرې تائيد وکړه . د دغې تصديق په وجه د حضور ﷺ له طرفه حضرت ابوبکر ته صديق لقب ورکړی شو . (85) (86) (87)

د قريشو سوالونه او د هغې جوابونه

قريشو د حضور ﷺ نه تپوس وکړه . که چرته تاسو دا سفر کړی وی نو تاسو به دا خبره هم معلومه وی چې زمونږه هغه قافله چې شام طرف ته تلې ده اوس به کوم ځایه کښې وی ؟ رسول الله ﷺ ورته او فرمائيل د فلانکې قبيلې يوه تجارتي قافله (ډله) درو حيا (د ځای نوم) سره نژدې وه . زه (په دغې سفر کښې) د هغوی سره خواته تيريدم د هغوی نه يو اوښ وړک شوې وو . هغوی ټول هغه اوښ پسې ووتی وو . زه د هغوی سامانونو لره ورغلم نو ما هلته هېڅ څوک او نه لیده . بيا ما د يولوخي (کوزې) نه چې د اوبو دپاره وو . اوبه

اوڅکلے . د دغې واقعي نه پس زه دفلانکے قبيلې د يوې قافلې (ډلې) سره خواته تير شوم چې د تجارت په نيت سفر ته راووتے وه . د هغې قافلې اوبنانو چې براق وليدلو نو د ويرې د لاسه يو خوا بل خوا په منډه شو . يو ترينه د ويرې د لاسه بيهوشه شو . د دغې قافلې نه پس زه يوې دريمې قافلې ته ورنزدې شوم دغه تجارتي قافله دفلانکې قبيلې وه . يو ښې اوبن ترينه مخکښې روان وو . او زرده چې دغه قافله تاسو ته رابنکاره شى . (يعنى زرده چې مکې مکرمې ته به دغه قافله راوورسى) . د مکې خلقو په تعجب سره د حضور ﷺ نه تپوس وکړه چې د کله پورې به دغه قافله دلته راشي ؟ حضور ﷺ ورته د شورو ورځ ياده کړه . بيا هم هغه شان اوشول څنگ چې حضور ﷺ فرمائيلی وو . د شورو په ورځ هغه يوه قافله مکې مکرمې ته راورسیدله . د دغې ښکاره معجزاتو باوجود قريشو د حضور ﷺ دين اونه منلو او حضور ﷺ ته ئې د کينې بغض او حسد په وجه (معاذ الله) جادوگر ، مجنون شاعر وئيل شورو کړه . (88)

د اسلام نور په مدينه کښې

لس کاله پرله پسې حضور ﷺ د مکې مکرمې په خلقو محنت وکړه . په دغه ورځو کښې به حضور ﷺ د عکاظ او ذى المجاز په بازارونو کښې خلق اسلام ته رابلل . د عکاظ او ذى المجاز بازارونو ته به خلق د مختلفو علاقو نه راتلل . د دوى تعلق به د مختلفو قبيلو سره وو . حضور ﷺ يوه ورځ د دغې بازارونو نه يو بازار کښې د اوس قبيلې څه کسانو ته د

اسلام دعوت ورکړه . د اوس قبيله په مدينه منوره کښې آباډه وه . د حضور ﷺ په دعوت د دغې قبيلې دوه تنه اسعد بن زرارۀ ، او ذکوان بن عبد قيس* مسلمانان شو . بيا څه لږه زمانه پس شپږ يا نهه تنه د اسلام په نور سره منوره شو . د دوی ټول د مدينې منورې اوسيدونکي وو . حضور ﷺ دوی ته او فرمائيل : آيا تاسو به د دين په کار کښې زما ملگرتيا وکړئ ؟ هغوی عرض وکړه . اے د الله پيغمبره ! ﷺ نن صبا ز مونږ په خپلو (اوس او خزرج) کښې څه اختلافات دی جنگ جهگړې شوروی . تاسو که مونږ ته لږ مهلت راکړه . نو راروان کال کيدے شی چې دا اختلافات ختم شوی وی او ټول په شريکه د اسلام نور ځان سره واخلی او ستا سو په لاس بيعت وکړی . حضور ﷺ ورسره دراروان کال نيته کينودله او هغوی خپلې علاقې (مدينې منورې) ته لاړل . مولی کریم ته منظوره وه په دغې کال د اوس او خزرج قبيلې اختلافات ختم شو . بيا د وعدې مطابق د دغې قبيلو نه دولس تنه د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شول . په دغې دولسو کسانو کښ لس تنه د خزرج د قبيلې وو او د دوو تنو تعلق د اوس قبيلې سره وو . دوی ټولو اسلام قبول کړلو . او د حضور ﷺ په لاس ئې بيعت وکړه . دا لاس نيوه (بيعت) چونکه د يو غټ کانږې سره شوي وو په دغه وجه دې بيعت (لاس نيوے) ته بيعت عقبه اولی وئيلے شی (دا د مدينې منورې د خلقو اولني بيعت وو ځکه ورته اولی يعنی اولني وئيلې شی) . د دغه دولسو تنو له برکته د مدينې منورې هر

کورتہ د اسلام رٲا ورسیدلہ . (89) اوٲہ ہریو کور کٲبی د حضور ﷺ او د اسلام تذکری شورو شوے . د مدینہ ہریو تن دا غوٲبتلہ چہ د اسلام او د اسلام د تعلیماتو نہ ٹان خبر کری . ٲہ دہی وجہ د اوس او د خزرج د قبیلہ مشرانو حضور ﷺ تہ خط ولیکلو چہ زمونہٲ خلق د اسلام سرہ ٲیرہ مینہ ساتی د اسلام نہ ٹان خبرول غواٲی . مونہٲ لره یو داسی مسلمان مدینہ منوری تہ راویٲے چہ مونہٲ تہ قرآن اوبنائی او د اسلام د تعلیماتو نہ مونہٲہ خبر کری . او زمونہٲ د ٲولو امام جوٲشی . حضور ﷺ تہ چہ کلہ دغہ خط ملا و شولو نو رسول اللہ ﷺ مصعب بن عمیر تہ دغہ لویہ ذمہ داری وٲہہ غاٲہ کرہ . حضرت مصعب بن عمیر د حضور ﷺ ٲہ امر سرہ مدینہ منوری تہ لاٲولو او ہلتہ ئی خلقو تہ قرآن بنودل شورو کرہ . ہم لہ دہی نہ ٲہ مدینہ منورہ کٲبی د یو اسلامی ادارہ بنیاد کیٲنودلے شو . یو کال ٲس بیاد حج د ادا کولو ٲہ ورتھو کٲبی یوہ لویہ قافلہ د مدینہ منوری نہ د حضور ﷺ ٲہ خدمت کٲبی حاضرہ شوہ . ٲہ دغہ قافلہ کٲبی اویا سٲی او دوزنانہ وے . حضور ﷺ ئی استقبال وکرہ او ٲہ یوہ غونہٲی باندي ئی د ملاقات وعدہ ورسرہ اوکرلہ . د وعدہٲ مطابق ٲول د نیمہٲ شٲہ ٲہ ہفہ مخصوص ٹائے باندي راجمع شو . د حضور ﷺ سرہ د رسول اللہ ﷺ ترہ حضرت عباس تہ دغہ موقع دغہ ٹائے تہ تشریف یوسلو . دغہ وخت حضرت عباس تہ اسلام نہ ووقبول کرے . کوم وخت چہ ٲول راجمع شو . نو حضرت عباس تہ دغہ ٲلہ تہ مخاطب شو . ورتہ ئی اوفرمائیل

: (اے د مدینہ خلیقو!) دازما وراة (محمد ﷺ) په خپله
قبیله کښې همیشه په عزت او په امن سره پاتې شوي دے
.تاسو دوی لره د خان سره مدینې ته بوتلل غواړی .تاسو ښه
سوچ وکړی د دوی سره د دوی وعده به تاسو پوره کړی شے ؟
او د ښمنانو نه به ئې حفاظت وکړی شے ؟ که د دې دوو
خبرو تاسو ذمه اخلي نو بیا خو تههیک ده . خو که چرې تاسو د
دې خبرو ذمه نه شے اغستلے نو بیا ئې په خپل حال په خپله
قبیله کښې پرې دے . د مدینې منورې یو مشر چې په دغې
څائے کښې په دغې ټولگی کښې ناست وو هغه ووئیل چې
بیشکه د دې خبرو مونږه ذمه اخلو او مونږه د ژوند مقصد
هم دغه دے چې ستاسو سره شوي وعده پوره کړو. حضرت
اسعد بن زرارہ چې یو پوهه او هوښیار سړی وو پاسیدلود
مدینې منورې خلیقو! ته مخاطب! شو ورته ئې او فرمائیل:
اے د مدینې وسیدنکو خلیقو! لږ صبر وکړی او ښه سوچ
وکړی. چې تاسو نه د کوم څیز په باره کښې بیعت اغستلے
کیرې؟ تاسو دا خبره یاده ساتې چې دا بیعت د ټول عرب اود
عجم د مخالفت یو عهد دے ، که چرته تاسو دغه پوره کولے
شے نو بیعت وکړی او که تاسو ئې سرته نه شے رسولے . نو
بیا بیعت مه کوی . ټولو په جمع ووئیل چې مونږه به په یو
حالت کښې هم د دغې بیعت نه نه وروستو کیرو. بیا
حاضرینو عرض وکړه چې که چرته مونږه دغه عهد پوره کړو
نو مونږه به په دغې څه اجر ملا وپری ؟ حضور ﷺ ورته
او فرمائیل د الله تعالیٰ رضا او جنت به ستاسو څائے وی . د

حضور ﷺ د بیان نه پس ټولو په یو آواز ووئیل چې مونږه راضی یو . تاسو لاس راوړندې کړئ مونږه بیعت کوو . حضور ﷺ لاس مبارک وړاندې کړلو او ټولو حاضرینو بیعت وکړلو . دغه وخت د بیعت کونکو نارینو تعداد درې اویا او د زنانو تعداد دوه وو . دغې بیعت ته بیعت عقبه ثانیه وئیلې شی . بیا د بیعت نه پس د دغې ټولو مشری دولسو تنو ته حواله شوه . (90)

مدینې منورې ته د هجرت ابتدا

هرکله چې د دغې بیعت (د لاس نیو) نه قریش خبر شو . نو هر یو قریشی باندې د غصې اور بل شو . په مسلمانانو کې د مخکښې نه زیات ظلمونه شورو کړه . دغه وخت رسول الله ﷺ مسلمانانو (صحابه) ته مدینې منورې طرف ته د هجرت کولو اجازت ورکړه . صحابه پټ په پټه یو یو دوه دوه د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته روان شو . او په لږه موده کې ډیرو مسلمانانو د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته هجرت وکړلو . څه لږ هغه کسان پاتې شو . چا چې د غریبې په وجه د هجرت کولو طاقت نه لرلو او یا هغه غلامان پاتې شو . چاته چې د هغه آقا مدینې منورې ته د تللو اجازت نه ورکولو . د دغې مسلمانانو نه علاوه د حضور ﷺ سره حضرت ابوبکر صدیق* او حضرت علی* هم پاتې وو . او د هجرت کولو د پاره ئې د الله د حکم انتظار کولو . د هجرت په دغې ورځو شپو کې د هجرت کونکو سره حضرت سیدنا ابوبکر صدیق* هم د هجرت نیت کړی وه . دوی خپله اراده حضور

ﷺ ته ښکاره کړه نو حضور ﷺ ورته او فرمائیل . اے صدیقه ! تر هغه وخته پورې ایسا رښه ترڅو چې ماته اجازت نه وي ملاؤ شوے . حضرت سیدنا ابوبکر صدیق ؓ د حضور ﷺ سره د هجرت کولو د حکم په انتظار وو . د دغې سفر د پاره حضرت ابوبکر صدیق ؓ دوه اونښه تیارے ساتلے وے .

د کافرانو سازش او منصوبه

قریشو ته چې د دغې حالاتو او واقعاتو پته ولگیده . نو د حضور ﷺ خلاف د مشورې د پاره په دارالندوه کښې راغڼه شو . دارالندوه په مکه مکرمه کښې د کافرانو د مشورې یو ځائے وو په دغې ځائے کښې به د اسلام خلاف سازشونه کیدل . کله چې قریش دارالندوه ته را جمع شو . نو د حضور ﷺ خلاف قدم او چتولو د پاره ئې غور فکر شورو کړه . د دغې سازش د پاره د مکې مکرمې غټ غټ کافران را جمع شوی وو . هر یو دا سوچ کولو چې په دې موقع د حضور ﷺ خلاف کوم قدم او چت کړو . بعضې مشرانو په دغه موقع د حضور ﷺ د (معاذ اللہ) قتل مشوره ورکړه . بعضې مشرانو رائے د قید کولو وه . بعضې مشرانو غوښتله چې حضور ﷺ په خپل وطن پریښودو باندي مجبوره کړی . د هریو مشر په مشوره ښه غور او فکر وکړے شو . ټولو ووئیل چې د خپل وطن مکې مکرمې نه ووستل په دې وجه ښه نه دی . که چرته حضور ﷺ بل ځائے ته لاړو نو د حضور ﷺ ملگرې به د حضور ﷺ د اخلاقو په وجه نور هم زیات شی . دغه شان د قیدی کولو مشوره په دې وجه ښه نه ده او غلطه ده که چرته

حضور ﷺ مونږه قیدی جوړ کړه . نو د حضور ﷺ ملگری به ئې زمونږ نه په زور زبردستي سره آزاد کړی . د بدبخت ابوجهل مشوره د حضور ﷺ (معاذ الله) د قتل وه . د ټولو په دغه مشوره اتفاق راغی . بیا په مشوره ئې د حضور ﷺ د قتل د پاره ئې د هرې یوې قبیلې نه یو یو تن مقرر کړه . دا د دې مقصد د پاره چې د حضور ﷺ په قتل کېنې (معاذ الله) د هرې قبیلې برخه ووشی . بیا که چرته بنی عبدمناف (د حضور ﷺ قبیله) بدله اغستل او غواړی نو بدله اغستل ورته گران وی . نو مجبوراً به بنی عبدمناف دیت اغستلو ته تیار شی او ټولو قبیلو لره په شریکه باندي دیت ادا کول به گران کار نه وی . دوی ټولو یوه مقرر شوي کسان د دغې کار د پاره مقرر کړه . یو خوا کافرانو دا مشوره وکړه بل طرف ته الله تعالی حضور ﷺ ته د وحی په ذریعه د دغې مشورې په باره کېنې خبر ورکړه . او ورسره د مولی کریم نه حضور ﷺ ته د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته د هجرت کولو حکم راغی . کومه شپه چې د مکې کافرانو د حضور ﷺ د قتلولو د پاره مقرر کړی وه هم په هغه شپه حضور ﷺ د هجرت کولو اراده او کړله . د حضور ﷺ په حکم باندي حضرت علی د حضور ﷺ په بستره کېنې سملاستلو . بیا حضور ﷺ مدینې منورې ته خپل سفر شورو کړه . کوم وخت چې حضور ﷺ د خپل کور نه بهر راوتلو دغه وخت حضور ﷺ د سورت یسین په تلاوت کېنې مشغوله وو . بهر د قریشو یو لویې جماعت ولاړ وو . په دې انتظار چې حضور ﷺ سحر د

مونځ د پاره بهر راوونځي نو مونږ ټول به ئي شريکه (معاذ الله) قتل کړو. قریش دمکي مشرکان په خپل مقصد کښي ناکامه پاتې شو. حضور ﷺ د کافرانو د مخي نه راتير شو. دغه وخت حضور ﷺ د قرآن کریم آيت فاغشينهم فهم لا يبصرون * بار بار لوستلو. د کافرانو په سترگو پردې راغلي. حضور ﷺ ترينه صحيح سلامت د سيدنا صديق اکبر* کور ته تشريف يوسلو. حضرت سيدنا صديق اکبر* د مخکښي نه د هجرت د سفر تيار مې کړي وه. د حضور ﷺ ئي په خوشحالي سره استقبال وکړه او د حضور ﷺ سره مديني منوري ته روان شولو. (91,92,93,94)

په غار ثور کښي دمه

کافران د حضور ﷺ د کور نه بهر د حضور ﷺ دراوتلو په انتظار ولاړ وو. بل طرف ته حضور د معجزې په ذريعه د مشرکانو د شر نه په ښه کامل حفاظت سره د سيدنا صديق اکبر* کور ته وورسيدلو او د هغه څائې نه بيا مديني منوري ته روان شو. په لاره کښي د دمي او د مشرکانو د شر نه د حفاظت په غرض يو غار ته وردننه شو. دغه غار ته غار ثور وائي. کوم وخت چې حضور ﷺ غار ثور ته ورداخل شو د الله تعالی په امر هغه وخت يو جولانگي د دې غار په ځله د خپل بدن نه تارونه راښکل د کوم دپاره چې جولانگان مشهور دي. ورسره دغه وخت د مولی کریم په حکم د څنگل نه يوه کمتره راغله او د غار په ځله کښي ئي څان له جاله جوړه کړه. بل طرف ته قريشو ته چې پته ولگيده چې حضور د خپل کور نه تشريف

ورپے دے. هغوی د حضور ﷺ په تلاش کښې خواره شول
 .بعضي دهغوی نه د حضور ﷺ د قدمونه د اثارو په ذریعه د
 غار خلې ته راغلل . خو چې د جولانگی تارونه او د کمتری جاله
 ئې ولیده . نو د غار د خلۍ نه واپس شول . دغه وخت سیدنا
 ابوبکر صدیق ته د حضور ﷺ د حفاظت فکر ولگیدلو .
 حضور ﷺ سیدنا ابوبکر صدیق ته ووکتل نو د مخ د اثارو نه
 پرې پوهه شو نو ورته ئې او فرمائیل : غم فکر مټه کوه الله
 تعالیٰ زمونږ ملگره دے . په دغه غار کښې حضور ﷺ د
 سیدنا صدیق اکبر سره یو ټائے درې شپې ورځے تیرے
 کړے . په دغې ورځو شپو کښې به حضرت عبدالله د
 سیدنا ابوبکر صدیق ټوئے دغه غار ته د قریشو خبرونه
 راوړلو لره راتللو . حضرت اسماء بنت صدیق اکبر ته دروټې
 انتظام ورپه غاړه شوې وو . دوی به حضور ﷺ لره او خپل والد
 محترم صدیق اکبر لره روټې وورله . په دغې ورځو شپو
 کښې حضرت عبدالله بن صدیق خپل غلام ته وئیلی وو چې
 هره ورځ د غار شور په لاره چیلی بوټه او راوله چې
 ورسره زمونږ د قدمونه نخې نخانې ختمیږی . (95)

د سلو اوبنانو انعام

قریش چې د حضور ﷺ په نیولو پسې ستړی شو . او یو
 طرف ته ئې هم حضور ﷺ اونه موندلو . نو د حضور ﷺ په
 په نیولو ئې د سلو اوبنانو انعام وټرلو . د دغې انعام په لالیج ډیر
 کسان د حضور ﷺ د نیولو په تکل په مختلفو طرفونو خواره
 شو . په دغه کسانو کښې یو نوم د سراقه بن مالک دے .

د سراقه بن مالک قصه

سراقه بن مالک هم د انعام په لالچ د حضور ﷺ د نیولو د پاره
 گرځیدلو. ناگاهانه ئې حضور ﷺ ځان ته مخامخ په تلو
 ولیدلو. د سراقه دا خیال وو چې انعام خو ماوگتېلو خو کوم
 وخت چې حضور ﷺ ته ورنزدې کیدلو نو اوس په زوره یو
 تیندک وخورلو او سراقه ترینه لاندې راگزار شو. هغه بیا په
 اس سور شولو او دوباره ئې د حضور ﷺ د نیولو اراده وکړه.
 بیا هم هغه شان او شو سراقه چې حضور ﷺ ته ورنزدې شو
 نو داس خپې ئې د پندو پورې په زمکه کنبې خبې شوی.
 سراقه ترې په زمکه راگزار شو. هغه پاسیدو چې داس خپې
 په زمکه کنبې خبې شوي. سراقه کوشش او کړه چې داس
 خپې په څه چل د زمکې نه رابهر کړي. هغه ډیر کوشش
 وکړه خو په خپل کوشش کنبې ناکامه شو. مجبوراً ئې د نبی
 کریم ﷺ نه مدد وغښتلو. د حضور په برکت سره د هغه اس
 خپې د زمکې نه رابهر شوی. سراقه دغه وخت په خپلو
 سترگو ولیده چې زمکې د کومې حصې نه داس خپې
 راوتی وې د هغه ځای نه لوگې خپړی. په دې لیدلو سره
 هغه نور هم ویریدلو او حضور ﷺ ته ئې خپل خوراک او دغه
 شان نور خیزونه وړاندې کړه. حضور ﷺ د هغه خیزونو د
 قبلیدو نه انکار وکړه او سراقه ته ئې او فرمائیل چې ته اسلام
 نه قبلوی نو زه دغه خیزونه نه شم قبلولې. بس ته صرف
 دومره وکړه چې زمونږه په باره کنبې ستانه څوک تپوس کوی
 . نو زمونږه خبریت او ساته. بیا د حضور ﷺ نه سراقه

رخصت واغستلو او مکي مکرمي ته روان شو. او حضور ﷺ د ابوبکر صدیق* سره مدیني منورې ته سفر شورو کړه. (96)

د حضور ﷺ یوه معجزه

د حضور ﷺ دغه سفر جاری و. په لاره کښې د یوې زنانه د کور خواته تیریدلو. هغې زنانه یوه چیلې ساتلې وه خو لا تراوسه ئې پي ورکول نه وو شورو کړي. حضور ﷺ په دغه چیلې خپل لاس مبارک راښکلو او چیلې پي ورکول شورو کړل. حضور ﷺ ترینه پخپله هم پي او څکل او خپلو ملگرو ته ئې هم وړاندې کړل. بیا حضور ﷺ د دغې څائې نه رخصت شو. د حضور ﷺ د رخصت کیدو نه پس د هغه کور خاوند چې خپل کور ته راغی او خپلې بی بی ورته تیره شوې ټوله واقعه بیان کړه. نو د کور مالک ووئیل معلومیرې داسې چې داد مکي مکرمي هغه نیک انسان دے. او په یو بل روایت کښې داسې راغلی دی چې ددې واقعي نه پس دغې دواړو (ښځه، خاوند) هجرت وکړلو او په مدینه منوره کښې ئې اسلام قبول کړه. (97)

په قبا کلی کښې ناسته او دمه

حضور ﷺ چې کله قبا ته ورسیدلو (قبا مدیني ته نژدې یوه علاقه ده) په دغه مقام انصارو ښه په مینه محبت او ډیر په ښه انداز د حضور ﷺ استقبال وکړه. رسول الله ﷺ د خپلو ملگرو سره څوارلس ورځې په قبا کښې مقیم و. په دغې وخت کښې حضور ﷺ د یو جمات تیگه (بنياد) هم

ایڅې وه . دغه جمات ته د اسلام اولني جمات وئیلې شی .
 د حضرت علي هجرت او د حضور ﷺ سره ملاقات
 هر کله چې حضرت علي د خلقو ټول امانتونه خلقو ته واپس
 کړل . نو مدینې منورې ته را روان شو . د قبا په مقام د
 حضور ﷺ سره یوځای شولو . بیا د حضور ﷺ سره یوځای
 مدینې منورې ته روان شو . (98)

مدینې ته داخله

د ربیع الاول میاشت وه او د جمعې مبارکه ورځ وه . حضور ﷺ
 د قبا نه مدینې منورې ته سفر شورو کړه . د مدینې منورې
 انصار ترینه گیر چاپیره وو او د حضور ﷺ د سورلي سره
 څوک په سورلو سواره او څوک پیاده روان وو . د مدینې منورې
 د هریو کس دا تمنا وه . چې حضور ﷺ د هغوی سره پاتې شی
 . د بنی سالم بن عوف آبادی سره د جمعې دمونځ وخت شو .
 حضور ﷺ د خپلې سورلي نه را کوز شولو او د صحابه سره
 ئې هلته د جمعې مونځ ادا کړلو . بیا په سورلي سور شولو او
 مدینې منورې ته روان شو . کوم وخت چې د حضور ﷺ د
 مور له طرفه د خاندان کورونه راوړ سیدل د حضور ﷺ اوښه
 هغه کورونو سره خواته کیناستله . حضور ﷺ د خپلې
 سورلي نه را کوز شو . او د حضرت ابویوب انصاري په کور
 کېنې دیره شو . یو څو ورځې شپې حضور ﷺ په دغه
 کور کېنې دیره وو . (99,100)

د مسجد نبوی ﷺ تعمیر

په مدينه منوره كښې د جمات انتظام نه وو. بس كوم څائې چې به د مونغ وخت شولو هلته به مونغ ادا كيدلو. حضور ﷺ هغه څائې په كوم څائې كښې چې د اوبښې ناسته شوې وه. په پيسو واغستلو. هغه څائې د دوؤ تيمانانو وو. هغوى د قيمت اغستلو نه انكار وكړه. خو حضور ﷺ ئې بيا هم قيمت ادا كړه. هغه څائې كښې د مسجد نبوی ﷺ بنياد كښودلې شو. دا په مدينه منوره كښې اولنې جمات وه. ديوالونه ئې د كچه ښختو نه جوړ وو، د كهجورو وونې پكښې دستنو په څائې لگيدلې وې. او چهت ئې د كهجورو د پانو نه جوړ كړې شوې وه. د جمات سره خواته دوه كورونه هم تيار كړې شول، هغه كورونو كښې يو د حضرت عائشې بې بې د پاره وه. او بل كورد حضرت سوډه د پاره وه. د مسجد نبوی د جوړيدلو او د دغې كورونو د ودانيدلو نه وروستو حضور ﷺ د مكې مكرمې نه خپل تېر (يعنې د كور خلق) راووغستل. بل طرف ته د خپل والد محترم په حكم حضرت عبد الله بن صديق اكبر د خپل كور خلق د څان سره مدينې منورې ته راوستل. د دوى په هجرت سره په مكه كښې يو څوكسان چې ډير زيات غريبانان وه او د هجرت كولو ئې طاقت نه لروپاتې شو. (101)

د جهاد حكم او سريه حمزه

هركله چې په مسلمانانو باندې د مشركانو له طرفه ظلمونه

زیات شو. نو د رب کریم له طرفه مسلمانانو ته د جهاد کولو اجازت ملاؤ شولو. په اسلام کښې اولنې جنگ په سریه حمزه باندي یادیږی. چې د هجرت نه اووه میاشتی وروستو په میاشت د رمضان کښې شوی دے. حضور ﷺ د قریشو د یوې قافلې د مقابلې د پاره د حضرت حمزه په مشرې کښې د مهاجرینو مسلمانانو یو لښکر ولیږلو. د دغې لښکر مشر ته حضور ﷺ یوه سپینه جهنډا ورکړه هرکله چې دغه لښکر په لاره د سیند غاړې ته ورسیدلو. په دغه مقام دوی ته د قریشو ټولگې رامخامخ شو. مقابله شورو شوه. دغه وخت مجدی بن عمرو جهنی دغه جهگړه د صلح په ذریعه ختمه کړه.

په غزوات او سریو باندي سرسری نظر

★ د هجرت په اولنې کال د حضور ﷺ په امر دوه سریې روانې شوې وے.

★ سریه حمزه* ★ سریه عبیده*

★ د هجرت په دویم کال پینځه هغه جنگونه (غزوے) شوي وے چې په کومو جنگونو کښې حضور ﷺ پخپله شریک شوي وے. هغه نگ چې پکښې حضور ﷺ پخپله شرکت کړے وی هغې ته غزوه وئیلے شی.

★ غزوه ابوا، دغه غزوه په غزوه ودان هم یادیږی

★ غزوه بدر کبریٰ ★ غزوه بواط ★ غزوه بنی قینقاع

★ غزوه سوبق

او په دغې کال درې سریې روانې کړې شوې وے.

★ سریه عبداللہ بن جحش، سریه عمیر، سریه سالم

- د ہجرت پہ دریم کال درې غزوے (جنگونہ) شوے وے .
- ★ غزوۂ غطفان ★ غزوۂ احد ★ غزوہ حمراء الاسد
- او پہ دغی کال دوۂ سریے روانہ کرے شوے وے .
- ★ سریہ محمد بن مسلم* ★ سریہ زید بن حارث
- ★ د ہجرت پہ خلوورم کال دوۂ غزوے شوے وے .
- ★ غزوۂ بنی نضیر ★ غزوۂ بدر صغریٰ
- او خلوور سریے لیرلے شوے وے .
- ★ سریہ ابو سلمه* ★ سریہ عبد اللہ بن انیس
- ★ سریہ منذر* ★ سریہ مرثد
- ★ د ہجرت پہ پنجم کال خلوور غزوے شوے وے .
- ★ غزوۂ ذات الرقاع ★ غزوۂ دومة الجندل
- ★ غزوۂ مریسیع دغی غزوے تہ غزوۂ بنی المصطلق
- ہم وئیلے شی . ★ غزوہ خندق یا احزاب
- ★ د ہجرت پہ شپہریم کال درې غزوے شوے وے .
- ★ غزوۂ بنی لحيان ★ غزوۂ غابہ دغی غزوے تہ ذی قرد
- ہم وئیلے شی . ★ غزوہ حدیبیہ
- او پہ دغی کال یوولس سریے روانی کرے شوے وے .
- ★ سریہ محمد بن مسلمہ قرظا طرف تہ ★ سریہ عکاشہ
- ★ سریہ محمد بن مسلمہ ذی القصد طرف تہ ★ سریہ علی
- ★ سریہ زید بن حارثہ بنو سلیم طرف تہ ★ سریہ کرز بن جابر
- ★ سریہ عبد اللہ بن عوف ★ سریہ زید بن حارثہ ام قرفہ طرف
- تہ . ★ سریہ عبد اللہ بن عتیک ★ سریہ عبد اللہ بن رواحہ
- ★ سریہ عمر الضمری

* د هجرت په وؤم (۷) کال یوه غزوه شومے ده چې ورته غزوه خیبر وئیلے شی . په دغې کال پینځه سرے روانه کړے شومے وے .

* سره ابوبکر[ؓ] * سره بشیر بن سعد * سره غالب بن عبداللہ * سره بشیر * سره اجزم * د هجرت په اتهم کال څلور غزومے شومے وے .
* غزوه موته * فتح مکه * غزوه حنین * غزوه طائف او په دغې کال لس سرے روانه کړے شوی دی .
* سره غالب بنو الملوح طرف ته * سره غالب فدک طرف ته * سره شجاع * سره کعب * سره عمرو بن العاص * سره ابو عبیده بن الجراح * سره ابوقتاده * سره قطبه * سره خالد چې ورته سره غمیصا هم وئیلے شی . * سره طفیل
* د هجرت په نهم کال یوه غزوه چې ورته غزوه تبوک وئیلے شی . واقع شومے ده . په دغې کال درے سرے روانه کړے شومے وے .

* سره علقمه * سره علی[ؓ] * سره عکاشه * د هجرت په لسم کال د غزومے نوبت نه دے راغلی .
په دغې کال دوه سرے روانه کړے شومے وے .
* سره خالد بن ولید نجران طرف ته .
* سره علی[ؓ] یمن طرف ته

سره عبیده بن الحارث[ؓ]

بیاد دغې سره حمزه[ؓ] نه وروستو د شوال میاشت کنبی

حضور ﷺ حضرت عبیده بن الحارث* ته د شپیتو کسانو مشری حواله کړه . اود ابوسفیان مقابلې دپاره ئې ولیرلو . په دغه سریه کښې سعد بن ابی وقاص په کافرانو باندې د غشی گزار کړی و . دغه اولنې غشی و . چې د اسلام د ترقی د پاره کافرانو طرف ته گزار شوی و . (102)

د قبلي دبدلیدلو حکم

د هجرت په دویم کال د وحی په ذریعه حضور ﷺ ته حکم وشو چې خپل مخ د بیت المقدس نه بیت الله ته (کعبې) راواړه و . دغه حکم سره په راروان وخت کښې د مسلمانانو قبله کعبه وگرځیده . له دې نه مخکښې په مدینه منوره کښې د مسلمانانو قبله بیت المقدس وه . هم هغه طرف ته به مسلمانانو مونځونه کول . په دې حکم سره مسلمانانو خپل مخونه کعبې طرف ته راواړول . اود حضور ﷺ د زړه یو خوا هاش چې د قبلي دبدلیدلو ووپوره شو . (103)

سریه عبدالله بن جحش*

په دغه کال رسول الله ﷺ د دولسو مهاجرینو یوه ډله د حضرت عبدالله بن جحش* په مشری کښې د قریشو د یوې قافلې د مخ نیوی د پاره روانه کړه . میاشت د رجب المرجب وه . مسلمانان د قریشو قافلې ته د رجب په اولنې تاریخ باندې مخامخ شول . دغه وخت د مسلمانانو خیال دا وو چې گڼې د جمادی الثانیه دیرشم تاریخ دے ځکه چې د عرب په گوټ گوټ کښې په رجب المرجب کښې د عام قتل و قتال ممانعت

وو . (رجب المرجب په څلورو میاشتو کېښي یوه میاشت ده چې په هغې کېښي د عربو ټولو قبیلو د یوبل سره جنگ جهگړې نه کولې) د مشورې نه پس مسلمانانو د هغې قافلې سره مقابله وکړه . په هغه قافله کېښي د قافله مشر ژوبل شو او دوه کسان د هغه قافلې بندي جوړ شو . نور وټولو تیخته وکړه . مسلمانانو مال غنیمت را جمع کړه او بیا وروستو هغه د شریعت موافق تقسیم شولو . دغه جنگ په رجب کېښي شوی ووله دې وجې مشرکانو د عربو د حضور ﷺ متعلق دا خبره مشهوره کړه . چې حضور ﷺ د حرمت په میاشت کېښي هم قتل او قتال روا کړلو . . د قریشو د دغې اعتراض جواب د پاره مولى کریم په قرآن کېښي آیت ﴿ یسئلونک عن الشهر الحرام ﴾ نازل کړلو . په دغه آیت کریمه کېښي د عربو د اعتراض پوره پوره جواب پروت وو .

(104 , 105 , 106)

غزوة بدر

بدر د یو کوهی نوم دے هم په دغه نوم ورسره خواته یو کلي آباد دے . دغه کلي او کوهی د مدینې منورې نه اتیا میله لرے دے په دغه ځای کېښي د اسلام اولني عظیم الشانه غزوه شوې ده . چې د تاریخ په صفحو کېښي په غزوه بدر سره یادېږي . د یو خبر راوړونکي په ذریعه حضور ﷺ ته معلومه شوه چې د قریشو یوه لویه قافله سره د سامانه د شام له طرفه د مدینې په طرف راوانه ده . حضور ﷺ د رمضان په دولسم تاریخ په دویمې هجري کېښي د دري سوو او دیارلسو انصارو او

مهاجرینو سره روحا طرف ته روان شولو. (روحاً د مدینې منورې نه څلویښت میله لرې د یوڅائے نوم دے) بل طرف ته د قریشو د قافلې مشر ته چې پته ولگیده. چې حضور ﷺ هغوی ته په لاره کښې په انتظار ولاړ دے. نو د قافلې مشر هغه لاره پرېښودله او په بدله لاره ئې قافله روانه کړله او ورسره ئې د قافلې نه مخکښې په تیز رفتاری سره یو قاصد مکې مکرمې ته روان کړلو چې د مکې مکرمې قریش د دغې حالاتو باندي خبر کړی. قریشو ته د قاصد په ذریعه چې د دغې حالاتو پته ولگیدله. نو هغوی له نوره هم غصه ورغله او ډیر زیات فکر مند شو او په تادی سره ئې د مسلمانانو د مقابلي د پاره یو لوتی لښکر تیار کړلو. د الښکر د نهه نیم سوو کسانو وو. بعضې خلقو دا تعداد زر لیکلې دے. په دغه لښکر کښې د قریشو سره سل اسونه او اووه سوه اوبنان وو. بل طرف ته چې مسلمانانو ته پته ولگیده چې د کومې قافلې په تکل هغوی د مدینې منورې نه راوتی وو هغه قافله ترینه په یوه بله لاره تلے ده. او د دوی د مقابلي د پاره د مکې مکرمې نه د قریشو او د اهل مکه یو لوتی لښکر را روان دے. دغه وخت حضور ﷺ د صحابو سره مشوره وکړه. هریو صحابې خپل ځان د قربانی د پاره پیش کړه. د خزرج قبیلې مشر سعد بن عبادہ وویل که چرته تاسو حکم وکړئ نو مونږ سیند ته توپ کیدو ته هم تیار یو. حضرت مقداد وویل اے د الله پیغمبره! ﷺ مونږ به ستانه مخکښې وروستو ښې او کس طرف ته جنگیرو. د صحابه دغې جذبې

سره حضور ﷺ ډیر خوشحاله شو. او د مقابلې د پاره ئې د مخکښې د تگ حکم جاری کړه. مسلمانان د هغې مقام نه روان شو او بدر ته ورسیدل. د بدر په میدان حضور ﷺ او مسلمانانو ته پته ولگیده. چې د دې میدان په بل طرف قریش د مخکښې نه ډیره شوې دی. بل طرف ته هغه قافله چې د ابوسفیان په مشرې کښې د شام نه راروانه وه د مسلمانانو نه ډیره مخکښې تلې ده. اوس دا وخت یو طرف ته د بدر په میدان کافران ډیره وو بل طرف ته د مسلمانانو لښکر د جنگ د پاره تیار ولاړ وو. ابو جهل چې قریشو د لښکر ئې مشری کوله. هغه خپلو مشرکانو ملگرو ته ووئیل چې نن به په هره طریقه چې وی د مسلمانانو سره به داسې جهگړه کوو چې د هغوی نومې نخانې پاتې نشی. د بدر په میدان کښې د مسلمانانو لښکر په هغه څائې ولاړ و. کوم څائې چې د اویو کمې و. هر طرف ته شگې وې. قریش دغه وخت د جنگ د پاره په یونښه خاورینه زمکه ډیره شوی وو. چې په هغې تلل هم آسان وو. او ورسره په دغه څائې کښې اوبه هم وې. دغه وخت مولیٰ کریم د آسمانه باران وکړلو. چې دهغې په وجه هغه خاورینه زمکه خټه شوله. او هغه شگلنه زمکه د گړځیدو قابله شوه. دغې باران سره یو طرف ته مسلمانانو ته سهولت پیدا شو نو بل طرف ته دمکې قریش په تکلیف او مصیبت کښې گرفتاره شو. د جنگ شور و کیدو کښې لږ وخت وو. حضور ﷺ په دغې موقع د مولیٰ کریم نه د مسلمانانو د کامیابۍ د پاره ډیرې دعاگانې وغښتلې. مولیٰ

کریم هغه ټولې دعاگانې قبولې کړلې او حضور ﷺ ته ئې
 دوحی په ذریعه د قریشو د ذلیلۍ کیدو وزیرې ورکړه .
 د جنگ بدر په میدان یو طرف ته حضور ﷺ د مسلمانانو
 صفونه سمول ، بل طرف ته ابو جهل ملعون د غرونه د
 مشرکانو صفونوله ترتیب ورکوؤ . دا جنگ د یوې وړې ډلې
 (چې تعداد ئې درې سوه او دیارلس وه) د یو لوښې جمات (چې
 په شمیر سره زر تنه وو) سره وه . د بدر میدان وو . صفونه تیار
 شو . اول نه د یو یو مقابلې شورو شوه . د قریشو د لښکر نه درې
 تنه (عتبیه ، شیبیه ، ولید) راووتل . د دوی مقابلې حضرت علیؓ ،
 حضرت حمزهؓ او حضرت عبیده بن الحارثؓ وکړه . درې واړه
 مشرکان قتل شو . بیا یو عظیم الشان جنگ شورو شو . د
 جنگ په آخر کښې مشرکانو تیخته وکړه او مسلمانانو
 کامیابی اوموندله . د بدر په دغه جنگ کښې د مسلمانانو نه
 څوارلس تنه شهیدان شو او د کافرانو اویا تنه مردار شول . اویا
 تنه د مشرکانو نه بندی جوړ شو . او ډیر زیات مال غنیمت
 مسلمانانو ته په لاس ورغی . کوم وخت چې د بدر د قیدیانو
 سره د مسلمانانو قافله مدینې منورې ته ورسیده . حضور ﷺ
 د بدر قیدیان د نور مال غنیمت سره په مسلمانانو کښې
 تقسیم کړل . او ټولو ته حضور ﷺ دا امر وکړه . چې د بدر
 قیدیانو سره ښه سلوک او رویه ووساتی . د حضور ﷺ د دغې
 فرمان په وجه صحابه په خپله په کهجورو گزاره کوله او د بدر
 قیدیانو لره به ئې ښه روتی ورکوله . بیا د حضور ﷺ په
 مشوره سره د بدر ټول قیدیان د فدیې په عوض پرېښودلی

شو. په دغه قیدیانو کښې د حضور ﷺ تره حضرت عباس* او د حضور ﷺ څوم ابوالعاص* هم وود حضرت ابوالعاص* په نکاح کښې حضور ﷺ مشره لور حضرت زینب* وه. دوی (حضرت عباس* او حضرت ابوالعاص*) هم د نورو قیدیانو په شان د فدیې په بدله کښې پریښودلې شو. دا واقعه د اسلامي مساوات یوه بهترینه نمونه وه. حضرت عباس* مالداره وه. هغه نه د نورو مالدارو په شان زیاته فدیه واغستلې شوه. او د ابوالعاص* د فدیې دپاره د مکې مکرمې نه حضرت زینب* خپل امیل چې ورته خپلې مور د واده په موقع ورکړې وه. د حضور ﷺ لره راوولېرلو. حضور ﷺ ته چې هغه امیل مخامخ شو نو بې اختیاره ئې دسترگو مبارکو نه اوبڼکې روانې شولې او صحابه* ته ئې افرمائیل که چرته تاسو ټول راضی ئې نو دا امیل به حضرت زینب* ته واپس کړو. څکه چې دا ورسره د خپلې مور یو نښه پاتې ده. صحابو* په یو اواز اووئیل چې مونږ ټول راضی یو. بیا حضرت زینب* ته هغه امیل واپس کړې شو. او د آزدي دپاره ئې ابوالعاص* نه لوظ واغستلو چې ته به حضرت زینب* لره مدینې منورې ته رالېږې. ابوالعاص* ته چې کله ازادی اومندله او مکې مکرمې ته راغې. نو د حضور ﷺ د لوظ مطابق ئې حضرت زینب* مدینې منورې ته روانه کړه. ابوالعاص* یو لوئې سوداگروء. په یوه بله موقع بیا دوی مسلمانانو ته په لاس ورغلل. په دغه موقع چې کله راخلاص شو او مکې مکرمې ته راغې. نو اول ئې د ټولو قریشو

امانتونه واپس کړل او بيا ئې د اسلام د قبلیدلو اعلان وکړلو. د بدر بعضي قيديان ډير زيات غريبانان وه. چې د فديې ورکولو طاقت ئې نه لرلو. خو د ليکلو اولوستلو هنر ورسره وه. هغوي ته ووييلی شو چې تاسولره دا فديه ده چې تاسو د مسلمانانو لسو لسو تنو ته ليکل اولوستل وبنائې. حضرت زيد بن ثابت[ؓ] په دغه موقع ليکل زده کړی وه. (107, 108,109)

غزوة غطفان

د غزوة بدر نه وروستو د عشور د يولنکر سره (چې څلور سوه تنه وو) په مدينې منورې باندې د حملې کولو اراده وکړه. هر کله چې حضور ﷺ ته نژدې شولو نو د لښکر ټول کسان ترينه وتختيدل. او غرونو کښې ئې پناه واغستله. حضور ﷺ چې ميدان صفا وليدلو نو واپسې ئې وکړله. دغه وخت مولى کریم ﷺ د اسمانه باران راوورولو چې په هغې سره د حضور ﷺ کپړې لمدې شولې. رسول الله ﷺ خپلې کپړې د وچولو دپاره په يوه ونه کښې زور ندې کړلې او په خپله د هغه ونې په سيورې کښې د آرام کولو په نيت سملاستلو. بل طرف ته د عشور دا منظر دلرې نه ليدلو. هغه چې وليدل چې حضور ﷺ د هغه نه ناخبره ملاست دې. هغه وخت په تيزې سره هغه د حضور ﷺ سر مبارک ته نژدې راغې توره ورسره په لاسو کښې وه. حضور ﷺ ته ئې ووييل اوس به تاسو مانه څوک خلاصوی ؟. حضور ﷺ بڼه په اطمینان سره جواب ورکړه. زما الله به ماتانه خلاصوی. د عشور چې د

حضور ﷺ د خله مبارک دغه کلمات واوریدل . نو ویره پرې راغله . توره ئې د لاس نه گزار شوه . هغه توره چې د د عَشور د لاسو نه پر یوتی وه بڼه په اطمینان سره حضور ﷺ را وچته کړه او د د عَشور نه ئې تپوس وکړه اوس ته او وایه چې تابه زما نه څوک خلاصوی ؟ . د عَشور په عاجزې سره ووئیل : زما خلاصولو والا هیڅ څوک نشته . حضور ﷺ چې د د عَشور عاجزی او محتاجی ولیده نو بې له انتقامه ئې معاف کړلو . د عَشور باندي د دغې واقعي دومره ډیر اثر ووشو . چې وروستو په خپله هم مسلمان شولو او د خپل قوم د پاره یو لوئی مسلمان مبلغ جوړ شولو . (110) دا د حضور ﷺ د اخلاقو یوه نمونه وه . داسې واقعات د سیرت په نورو کتابونو کښې ډیر زیات لیکلی شوی دی .

د حضرت حفصه[ؓ] او زینب[ؓ] سره نکاح

د هجرت په دریم کال د شعبان په میاشت کښې حضرت حفصه بنت عمر[ؓ] د حضور ﷺ په نکاح کښې راغله او بیاد رمضان المبارک په میاشت کښې حضور ﷺ د حضرت زینب بنت خزیمه[ؓ] سره نکاح وکړله . (111)

غزوه احد

دا هل علم په دې خبره اتفاق دے چې د احد جنگ (غزوه) د هجرت په دریم کال د شوال په میاشت کښې شوې دے . کوم وخت چې مشرکان د بدر د شکست خوړلو نه وروستو مکې مکر مې ته لاړل . نو هغوی د بدر د انتقام اخستلو دپاره په

ڊيرزيات اهتمام سره تياري، شور و ڪرڻ . هم ٻه دغه نيت ٿي يو
 لوڻي لڻڪر تيار ڪرڻ . ٻه دغه لڻڪر کڻي دري زره کسانو
 سره دوه سوه اسونه ، دري زره اوبنان وو . او څلوار لس زنانہ د
 دي مقصد ڊپاره وٺي چي ڪڙ چرته دوي تيخته ڪوي نو ورتہ به
 دبدر جنگ رايادوي او د جنگ نہ به تيخته به ورتہ غيرت
 ورولي . حضرت عباسؓ چي ٻه ٻٽه ٿي اسلام قبول ڪري وواو
 لاتراوسه ٿي هجرت نہ وو ڪري . هغوي حضور ﷺ تہ د
 مڪي مڪرمي د مشرڪانو حالات وليکل او د يو تير رفتار
 قاصد ٻه ذريعه ٿي دغه ليکل حضور ﷺ تہ وليرل . حضور
 ﷺ تہ چي پتہ ولگيدله نو د پوره حقيقت معلومولو ڊپاره ٿي
 دوه کسان د مديني منوري نہ مڪي مڪرمي تہ روان ڪرل .
 چي د قريشو پوره پوره حالات حضور ﷺ لره راوڀري . هغي
 دوؤ تنو حضور ﷺ تہ خبر ورڪرڻ چي د قريشو لڻڪر د مڪي
 مڪرمي نہ راروان شوي دے او مديني منوري تہ نزدي
 رارسيدلے دے . حضور ﷺ د دغه قاصدانو د خبر ٻه رٺا
 کڻي يوڇو تنہ ڇوڪيداران د مديني منوري نہ گير چاڀيره ٻه
 اهمو ڇايونو باندي مقرر ڪرل . بيا حضور ﷺ د صحابه نہ
 مشوره واغستله . د مشوري نہ پس حضور ﷺ سحر وختي د
 زرو تنو سره د مديني منوري نہ بهر ووتلو . ٻه دغه زرو تنو
 کڻي د رئيس المنافقين عبداللہ بن ابي منافق دري سوه
 ملگري هم وو . رئيس المنافقين عبداللہ بن ابي او د هغه
 ملگري د اسلامي لڻڪر نہ ٻه لاره کڻي جدا شو . اودا بهانه
 ٿي وڪرہ چي د هغوي مشوره نہ دہ منلے شوے . ڇڪه دوي

په جنگ کښې حصه نه اخلي . د منافقینو د اسلامي لښکر نه په جدا کیدو سره د اسلامي لښکر تعداد صرف اووه سوه پاتې شو . حضور ﷺ د مدینې منورې نه بهر تشریف یوړلو او د اسلامي لښکر ئې په خپله معاننه وکړه . د معاینې په وخت حضور ﷺ بعضې واړه واړه هلکان ولیده چې د جهاد له شوقه په صفونو کښې ولاړدی . حضور ﷺ هغه هلکان مدینې ته واپس ولیرل . په دغې هلکانو کښې رافع بن خدیج[ؓ] هم وه . کوم وخت چې هغه ته ووئیلی شو . چې ته لاما شوم ئې او د جهاد کولو طاقت نه لرې په دې وجه مدینې منورې ته واپس لاړ شه . هغه د پښو په گوتو اودریدلو . حضور ﷺ چې د هغه شوق او جذبې ولیدله نو ورله ئې په اسلامي لښکر کښې د شاملولو اجازت ورکړه . سمره بن جندب[ؓ] چې وکتل . چې په وجود کمزورې رافع[ؓ] ته په اسلامي لښکر کښې د شاملولو اجازت ملاؤ شو . نو هغه حضور ﷺ ته ووئیل چې زه[ؓ] د رافع[ؓ] نه په وجود کښې تکره یم . څنگه چې هغه ته اجازت ورکړې شوې دې دغه شان دې ماته هم په اسلامي لښکر کښې د شاملیدلو اجازت راکړې شی . حضور ﷺ د امتحان په غرض دوی یو بل لره په پرځونو وروستل . سمره[ؓ] په دغه موقع رافع[ؓ] لره په زمکه ځملولو . حضور ﷺ ولیدل چې سمره[ؓ] د رافع[ؓ] نه مضبوط او تکره دې . نو د رافع[ؓ] سره سره ئې سمره[ؓ] ته هم په اسلامي لښکر کښې د شاملولو اجازت ورکړه . د مسلمانانو صفونه حضور ﷺ پخپله تیار کړل . حضور ﷺ د پنځوسو تنو یوه ډله د اُحدد غریه څوکه کینوله چې دښمن د

وروستو نه په مسلمانانو حمله ونکړی . ورسره ئې هغې
جمعات ته دا امر هم وکړه . چې تاسو به خپل ځایونه نه
پرېږدئ . مسلمانان که بری مومی او که ورته شکست رسی
. بیایو ډیر لویې جنگ شورو شو . شورو شورو کښې د
مسلمانانو تلنه درنه وه . او مسلمانان په گټه کښې روان وه .
قریشو تیخته کول غنیمت گڼل . مسلمانانو د قریشو نه پاتی
مال غنیمت راټولول شورو کړل . هغه پنځوسو تنو (چې د
مسلمانانو د څو کیدارې د پاره د احد د غرد پاسه حضور ﷺ
کینولی وو) چې دغه منظر ولیده . نو هغوی خپل ځای له
دی وجې پرېښودلو چې د حضور ﷺ فرمان د دې وخته پورې
وه . د هغوی مشر عبدالله بن جبیر* ورته ډیر په تاکید سره بار
بار وویل چې د حضور ﷺ فرمان د دې چې دا ځای به تاسو
په هیڅ حالت کښې نه پرېږدئ . هغوی وویل چې مسلمانانو
ته فتح نصیب شوی ده اوس دلته د پاتې کیدلو څه ضرورت
پاتې نه شو . د حضرت عبدالله بن جبیر* سره صرف یو څو تنه
په دغه مقام باندي پاتې شو . خالد بن ولید (چې لا تراوسه ئې
ایمان نه وراوړی) چې دغه ځای خالی ولیده نو د وروستو
نه ئې په مسلمانانو حمله وکړه . عبدالله بن جبیر* او د هغه
ملگرو ډیر په ښه انداز سره د هغوی مقابله وکړه . ولې د تعداد
د کم والی په وجه خالد بن ولید او د هغه لښکر ئې رامنع نه
کړی شو او دوی ټول د خالد بن ولید او د هغه لښکر سره په
مقابله کښې شهیدان شو . د حضرت عبدالله بن جبیر* او د
هغه د ملگرو په شهادت سره خالد بن ولید ته لاره صفا شوه .

او په اسلامي لښکر کې د وروستو نه یوه زورداره حمله وکړه .
 بل طرف ته چې قریش په تیخته وو هغوی هم راوېس شو .
 دغه وخت ټول مسلمانان د کافرانو د دوو ډلو په مینځ کې راگیر شو . یو طرف ته د خالد بن ولید لښکر وه او بل طرف ته د
 قریشو لښکر وه . مسلمانان دغه وخت یو عجیبه امتحان
 کېږي وو . مصعب بن عمیر[ؓ] چې د حضور ﷺ سره په صورت
 مبارک کې یو شان ښکارېدلو په دغه موقع شهید شولو نو
 دا خبره ګډه شوه چې حضور ﷺ شهید شولو . د مسلمانانو
 غوږونو ته چې کله دغه خبره وورسیدله . نو بې حوصلې
 شو . او دا خیال کول ئې شورو کړه چې د حضور ﷺ نه بغیر د
 دنیا د ژوند به څه خوند کوی . دغه وخت د قریشو د لاسه ډیر
 مسلمانان شهیدان شو . ډیر صحابه[ؓ] ژویل شو . ناګهانه د
 حضرت کعب بن مالک[ؓ] نظر په حضور پریتلو او د
 خوشحالی نه ئې یوه چغنه کړه . چې راشی مسلمانانو
 حضور ﷺ صحیح سلامت دے . صحابو[ؓ] چې د حضرت
 کعب بن مالک[ؓ] اواز واوریدلو نو ټول د حضور ﷺ طرف ته را
 په منډه شول . دغه وخت مشرکانو ډیر زور ولگولو چې
 حضور ﷺ شهید کړی او پرله پسې ئې په حضور ﷺ باندي
 حملې وکړلې . صحابه[ؓ] د حضور ﷺ مخې ته د یو ډهال پشان
 ولاړ وو . او د کافرانو مشرکانو د هرې حملې جواب به ئې په
 ښه طریقه ورکولو . حضرت طلحه[ؓ] دغه وخت د خپل وجود (جسم)
 په ذریعه د مشرکانو گزارونه منع کول ، د جنگ نه
 وروستو د هغوی په جسم او یا زخمونه جوړ شوی وو . دغه

موقع وه چې حضور ﷺ وفرمائيل څوك دى چې زمانه څان
 قربان كړي؟ حضرت زياد[ؓ] سره د څلورو ملگرو حضور ﷺ لره
 نزدې راغې او د كافرانو سره په مقابلې كېنې شهيدان شول.
 په دغه موقع د قريشو د يو تن عبدالله بن قميه د لاسه د
 حضور ﷺ مخ مبارك زخمى شو. هغه په حضور ﷺ باندي د
 توري گزار وكړلو چې د هغې په وجه د مخ د تويې نه دوه كړي
 د حضور ﷺ مخ مبارك ته وردننه شولې. په دغې گزار سره د
 حضور ﷺ يو غاښ مبارك هم شهيد شولو. حضرت سيدنا
 صديق اكبر[ؓ] اراده وكړه چې د حضور ﷺ د مخ د زخم نه دغه
 كړي لرې كړي خو حضرت ابو عبيده[ؓ] ورته د دغې سعادت
 حاصلولو د پاره منت وكړلو. حضرت ابو عبيده[ؓ] چې د
 حضور ﷺ د مخ مبارك نه د خدې په ذريعه دغه كړي
 اوويستلې نو ورسره ئې خپل دوه غاښونه هم پريوتل. دغه
 غزوه كېنې حضور ﷺ يوې كندې ته وغرځيدلو. هغه كنده
 مشركانو د ايمان خاوندانو ته د نقصان رسولو د پاره جوړه
 كړې وه. په دغه غزوه كېنې دوه ويشت، يا درې ويشت تنه د
 كافرانو نه مردار شوي وو. او د مسلمانانو نه اويا تنه شهيدان
 شوي وو. په دغه شهيدانو كېنې د حضور ﷺ تره حضرت
 حمزه[ؓ] هم وه. چې د هغوى په شهادت حضور ﷺ ته ډير
 تكليف رسيدلې وو. هنده چې لا تراوسه ئې ايمان نه ووقبول
 كړې او د ابوسفیان كور والا وه. هغې د حضور ﷺ تره
 حضرت حمزه[ؓ] سره د هغه د شهادت نه پس ډير بد سلوك
 كړې وه. د دغې جنگ په موقع مسلمانانو خپل بچي او

زنانه په مختلفو قلعو کښې د يهوديانو نه د حفاظت دپاره بندې کړې وې. صرف هغه زنانه په ميدان کښې موجود وې چا چې د مسلمانانو مرسته او علاج کولې شو. حضرت فاطمې په دغې موقع د خپل والد محترم د زخمونو علاج ته تياره ولاړه وه. حضرت عائشه، حضرت ام سليم او حضرت أم سلیط زخميانو لره په مشکونو کښې اوبه راچلولې. حضرت صفیه چې د حضرت حمزه خور او د حضور ﷺ ترور ده. هغې ته چې پته ولگیده چې مسلمانانو ته په جنگ کښې ډير زيات نقصان رسيدلې دې نو د مدينې منورې نه په تيزی سره را روانه شوه. او د احد ميدان ته راغله. حضور ﷺ ته چې د ترور دراتگ پته ولگیده نو حضرت زبير ته ئې وفرمائيل د حضرت حمزه د وجود تکرې راغوندي کړه خور ته ئې پته اوننه لگي. د دغې خبرې خبر چې حضرت صفیه ته اوشو نو هغې وفرمائيل. زه د خپل د ورور نه خبر شوي يم د الله په لاره کښې دغه قرباني خه لويه قرباني نه ده. د دغې وينا نه پس حضور ﷺ خپلې ترور له د حضرت حمزه د ليدلو اجازت ورکړه. هغې چې خپل ورور وليده نو انا لله وانا اليه راجعون ئې ووئيل او دې امت ته ئې د صبر کولو يوه بهترينه نومونه په پښتو وده.

دغه جنگ کښې د يو انصاری زنانه پلار، ورور او خاوند شهيدان شوي وو. پرله پسې د يو يو د شهادت خبر چې دغې زنانه ته راغی نو هغې زنانه به د هر خبر راوړونکي نه دا تپوس کولو چې حضور ﷺ څنگه دې؟ حضور ﷺ خو روغ

دے کنه؟ ورتنه به ووتیلدی شو چي حضور ﷺ صحیح سلامت دے. نو درت شکر به ئي اوباسلو. بیا هم د خان د تسلی د پاره د حضور ﷺ په دیدن پسي گر خیدله. هر کله چي ئي په حضور ﷺ باندي نظر پریوتلو نو درت شکر ئي ادا کړه او چغه ئي کړه چي تاسو سلامت ئي نو نور مصیبتونه مصیبتونه نه دی. د دغي واقعي نه پس د مسلمانانو زمکي ته د سپارلو (تدفین) وخت راغی نو مسلمانانو سره د غریبي په وجه دومره کپره نه وه چي د دغي شهیدانو ترینه کفن جوړ شی. د حضرت مصعب بن عمیر جنازه تیاره وه. خود کفن د پاره ئي کپره نه وه. په کپري سره سربه ئي ورله پتولو نو خپه به ئي بنکاره کیدم او که خپه به ئي ورله پتولم نو سربه ئي بنکاره کیدلو. بیا د حضور ﷺ په امر سره سر مبارک ئي پت کړم شو او په خپو ئي ورله وابسته و اچول. دا هغه منظر او هغه وخت وو چي مسلمانانو ته به کله هم ورپه یاد شو نو ژرا به ورتله. د جنگ احد شهیدان بغیر له غسله (لامبولو) په هغه وینو کښي لت پت د جنازو نه پس خپلو خپلو قبرونو ته اوسپارلے شو. په دي جنگ کښي مسلمانانو ته ډیر زیات نقصان رسیدلے وو. قریش مکي مکرمي ته روان شوی وو. خود دي خبري يره وه چي کیدم شي قریش په مسلمانانو دوباره حمله وکړي. ځکه رسول الله ﷺ د اوباتنو یوه ډله چي پکښي حضرت ابوبکر* او حضرت زبیر* هم وو. د ابوسفیان* او دهغه لښکر پسي وروستو روانه کړم وه. ابوسفیان* په لاره کښي بیا په

مسلمانانو باندې د حملي کولو اراده لرله خو د خزاعه قبيلې مشر معبد چې پټ پټه د مسلمانانو سره ملگرې وو. هغه ابوسفیان ته ووييل ته د مسلمانانو سره د مقابلې کولو طاقت نه لرې. زه د يو خبر راوړونکی په ذريعه خبر شوې يم چې محمد ﷺ تاسره دوباره مقابلې کول غواړي او يو لښکرئې ستا د مقابلې د پاره تاپسي ورسو راروان کړې دے. بنه خو داده چې صحيح اوروغ خان مکې مکرمې ته وورسے. ابوسفیان چې د معبد خبره واوريدله نو خپله اراده ترينه هيره شوه او مکې مکرمې ته روان شو. حضور ﷺ ته چې د ابوسفیان او دقريشو د لښکر پته ولگيده چې مکې مکرمې ته ورسيدل نو مسلمانانو بنه په اطمینان سره د حمراء نومې علاقې نه مدينې منورې ته واپسي وکړه.

(112 , 113)

د يهوديانو مخالفت

د مدينې منورې فضا د مسلمانانو د پاره بنه وه. خو دلته هم د اسلام دښمنان وو. چې د تاريخ په کتابونو کښې په يهود سره ياديرې د يهوديانو درې قبيلې وے. بنو نضير، بنو قينقاع، بنو قريظه. په شورو کښې د دوی سره حضور ﷺ يوه د امن معاهده کړې وه چې ورته ميثاق مدينه وائي. د دې معاهدې مقصد دا وو چې د مدينې خلق د باهر دښمن سره په شريکه مقابلې وکړي. دغه يهوديان په شورو شورو کښې د مسلمانانو ملگری وو او دوی به د مسلمانانو سره په شورو شورو کښې ملگرتيا کوله ځکه چې کومه خبره به مسلمانانو کوله. نو د

هغهي خبرے په ذريعه به دوی د خپلے خبرې (چې د آسماني کتاب سره به ئې تعلق وه) تائيد حاصلولو. ديهوديانو دا خيال وه چې د مسلمانانو په ذريعه به د دوی په سلطنت کښې وسعت او زيات والے راشی. خو يهوديان په دغې مقصد او اراده کښې کامياب نه شو. په رو رو دوخت تيريدو سره يهوديانو ته پته ولگيده چې د کوم مقصد د پاره دوی د مسلمانانو سره مرسته او ملگرتيا کووی. هغه مقصد دوی ته نه حاصليری د هغې مقصد نه دوی لرې روان دی. په مزه مزه يهوديان په دې هم پوهه شو. چې د مسلمانانو عقیده زموږ د عقيدې نه ډيره زياته بدله ده. په دې وجه ئې پتې په پته د مسلمانانو مخالفت شورو کړه. د دغې څائے نه يهوديانو د مسلمانانو سره دښمنی شورو کړه. د يهوديانو په زړونو کښې د مسلمانانو د پاره د محبت په څائے کينه بغض حسد راپيدا شو. يهوديانو د مسلمانانو د ویرې د لاسه ئې دغه دښمنی نه ښکاره کوله. بيا هم هغه کارونه به ئې کول چې په کومو کارونو اسلام او مسلمان بدنام شی او په څه طریقه اسلام او مسلمان ته نقصان اورسی. اوس او خزرچ چې د اسلام په نور راجمع شوی وو او د یوبل سره ئې دښمنی ختمه شوے وه. د يهوديانو دا کوشش وو چې دغه دښمنی بيا راتازه کړی. په دوی کښې بيا شرفساد ښور کړی. خود اسلام په وجه دوی ته خپل مقصد حاصلول ډیر گران وو. له دې وجې له پتې نه ښکاره مخالفت ته راغلل. او هغه معاهده ئې ماته کړه کومه چې د مسلمانانو او د يهوديانو تر مینځه

شومے وه . ددغی شرابتدا د بنوقینقاع نه اوشوه .

بنوقینقاع سره جنگ

په اسلامي میاشتو کښې د شوال میاشت وه او د هجرت دویم کال وه . یوه مسلمانانہ زنانه د خه کار د پاره د بنوقینقاع محلې ته لاړه . هلته ئې د یو دکان نه خه اغستل . د هغه دکان مالک دغې مسلمانې زنانه ته په غلط نیت لاس واچولو . دغه خائے یو بل مسلمان ولاړ وو هغې چې ولیدل چې د یو مسلمانې زنانه عزت پاتې نه شولو نو کوم یهودی چې دغه حرکت کړے وو . هغه ئې مردار کړه . بیا یهودیانو د یهود په بدله کښې مسلمان شهید کړه . حضور ﷺ ته چې ددغې واقعي پته ولگیدله نور رسول الله ﷺ د دوی سره د مقابله کولو مسلمانانو ته د تیاری کولو حکم وکړه . بنوقینقاع ته چې معلومه شوه چې رسول الله ﷺ د مسلمانانو سره دوی طرف ته راروان دے او په دوی حمله کوونکے دے . نو دوی خان په یوه قلعه کښې بند کړه . حضور ﷺ ترینه گیره تاؤ کړه او پنځلس ورخے ئې د دوی په انتظار د دغې قلعي نه بهر تیرے کړے . بنوقینقاع ته پته ولگیده چې مسلمانان خود دې خائے نه دتلو نوم نه اخلی . نو دقلعي نه بهر راوتو ته مجبور ه شو . او ټولو ووئیل چې حضور ﷺ د دوی په حق کښې خه فیصله وکړه . نو هغوی ته به منظور ه وی . حضور ﷺ د عبدالله بن ابی په سفارش (چې د مسلمانانو حلیف وه) دوی ته د خپل وطن نه د وتلو اجازت ورکړه . دوی خپلې زمکې او کورونه پریښودل او شام طرف ته لاړل .

(114,115,116)

د اويا (۷۰) قاريانو واقعه

د اسلام نور روږو بنوريدلو . په دغه زمانه كښې د كلاب قبيلې مشر د حضور ﷺ په خدمت كښې حاضر شو . او حضور ﷺ ته ئې درخواست وكړلو چې تاسو ماسره څه مسلمانان ملگري كړي چې زما قوم قبيله اسلام ته راوويلى . او د اسلام رڼا سره د هغوى زړونه منوره شي . حضور ﷺ ورته ووييل د نجد خلق د بهروسې خلق نه دى . هغه ووييل چې د دغې خبرې زه ضامن جوړېږم . حضور ﷺ د هغه سره اويا تنه ملگري كړل چې د قرآن كريم بهترين لوستونكى وو . دوى چې كله د بنو سليم علاقې معونه ته ورسيدل . او هلته ئې دمه كوله . دغه وخت د دغې علاقې مشر عامر بن طفيل د دوى نه گهير چاپيره څه كسانو گهيره واچوله . او دوى ئې ټول قتل كړل . صرف يو صحابى عمرو بن اميه ئې پرېښودلو . چې د چا په ذريعه د مدينې منورې خلقو د دغې مظلومو قاريانو واقعه واوړوله . (117)

د رجيع مقام شهيدان

په دغه ورځو كښې د عضل او د قاره قبيلې څه تنه حضور ﷺ لره راغلل او درخواست ئې وكړه چې زموږه قبيله د اسلام په نور سره منوره شوې ده . تاسو موږلره هغوى ته د اسلام سبق ښودلو دپاره يو څوكسان راكړئ . حضور ﷺ دوى سره لس تنه ملگري كړل . دوى چې كله رجيع څائې ته

ورسیدل نو دغې ظالمانو خپله وعده هیږه کړه . د بنی لحيان دوه سوه کسان غشی ویشتونکی د دوی نه گهیر چاپیره شو . دغه لس تنه مسلمانان د حفاظت دپاره یو غرته وختل . او د دوو تنو نه علاوه ټول شهیدان شو . هغه دوو کسانو کښې د یو نوم حبیب او د بل نوم زید وه . دغه مشرکانو حضرت زید او حضرت حبیب مکې مکرمې ته راوستلو . حضرت زید ئې په یوقریشی مشرک باندې خرڅ کړه . هغه حضرت زید په دې نیت واغستلو چې د مکې مکرمې خلق دده د قتل تماشا وویښي . هرکله چې قاتل د تورې سره حضرت زید ته مخامخ راغی نو دغه وخت ابوسفیان (چې لا ایمان ئې نه ووراوړی) حضرت زید ته وویل . اے زید ! رښتیا وویا که چرته نن ستا په بدله کښې محمد ﷺ (معاذ الله) قتل شوی وې نو ته به خوشحاله شوی وې ؟ حضرت زید وویل . زما دې په رب باندې قسم وی چې د رسول الله د خپو تلی د غنونه د بیج کولو دپاره که چرته زما دا وجود قربان شوی وې نو دا به زما نیک بختی وې . د دغې فقرې وئیل وو چې قاتل د حضرت زید سر مبارک دتن نه جدا کړلو او حضرت زید ته د شهادت لویه مرتبه ملاؤ شوه . بل طرف ته حضرت حبیب د حارث بن عامر ځامنو واغستلو . دا هغه حارث دې چې د اُحد په کښې جنگ کښې د حضرت حبیب د تورې د لاندې راغلی وه او سردار شوی وه . هرکله چې حضرت حبیب لره د پهانسي څائې ته بوتللی شو . نو دغه وخت حضرت حبیب د دوه رکعتہ نفل ادا کولو اجازت اوغښتلو . مشرکانو ورته د

نوافلو ادا کولو اجازت ورکړه . د هغې نه وروستو
حضرت حبیب* ته په پهانسی ورکړی شوه. (119 , 118)

د بنو نضیر قبیلې سازش

بنو نضیر د مدینې منورې دیهودیانو دویمه غټه قبیله وه . د
دوی دمسلمانانو سره یوه معاهده شوې وه . چې کله د دغې
قبیلې (بنی نضیر) نه یو کس په غلطې سره مړې وکړی . نو
د هغه مړ کس دیت به مسلمانان او یهودیان دواړه فریقه په
شریکه ادا کوی . هم دغه شان کله چرته د یو مسلمان نه په
غلطې سره مړې وشي . نو د هغې مړې دیت به هم په شریکه
مسلمانان او یهودیان ادا کوی . په دغه زمانه کښې د بنی
عامر دوه کسان د یو مسلمان د لاسه په غلطې سره قتل شو . د
مقتولینو سره د حضور ﷺ له طرفه د امن ملا ویدلو یوه
چهیټی پرتنه وه . د دغه معاهدې مطابق د دغې دوو تنو
(مقتولینو) دیت په مسلمانانو او په یهودیانو (بنو نضیر)
دواړو اتللو . مسلمانانو د بنی نضیر نه په دغه دیت کښې د
هغې حصې مطالبه وکړه . او د دغې مقصد د پاره حضور ﷺ
د بنو نضیر محلې ته هم لاړلو . په ظاهره خو دوی د حضور
ﷺ خبره او منله ، خو د دننه نه دوی دیت ورکولو ته تیار نه وو
حضور ﷺ ئې په دغه سلسله کښې د یو دیوال سره خواته
کینولو . ورسره ئې دغه منصوبه هم جوړه کړه چې دغه دیوال
سره د بره نه به یو لوئی کانې په حضور ﷺ راگزار کړو . (د
هغې د لاسه به حضور ﷺ شهید شي نو نه به حضور ﷺ
پاتې شي او نه به دیت مطالبه وي) . حضور ﷺ ته د وحی په

ذریعه د دغی سازش پته ولگیده . سمدست د هغه څائے نه پاسیدلو او مدینې منورې ته روان شو . بنو نضیر ته چې د حضور ﷺ د تللو خبر وشو د هغوی یو تن د حضور ﷺ خوا لره مدینې منورې ته ولیږلو . او ورته ئې دا پیغام ورکړه . چې حضور ﷺ ته ووايه . چې تاسو هم دیرش تنه راولی او مونږ به هم د خپل پوهه دیرش کسان راجمع کړو بیا که چرته زمونږ د دین پوهه خلقو ستاسو خبره وومنله نومونږ به ترینه هم انکار ونکړو . د هغوی په منلو سره به بیا مونږ ته څه اعتراض نه وی . حضور ﷺ ورته خبر واستولو چې ترڅو تاسو یو کلک عهد نه وی لیکلے . زه په تاسو بهروسه نه شم کولے . د عهد راتازه کولو د پاره حضور ﷺ د بنو قریظه ته هم یو قاصد ولیږلو هغوی په خوشحالی سره خپل هغه زور عهد راتازه کړلو . بنو نضیر اول انکار وکړه بیا ئې عهد تازه کولو ته سر کیښودلو . او حضور ﷺ ته ئې خبر ورکړه چې تاسو د درې تنو سره راشے چې دغه عهد تازه کړو . حضور ﷺ چې کله هغوی طرف ته روان شولو . نو په لاره کښې ورته معلومه شوه چې بنو نضیر د تورو سره (د جگهرے په نیت) په لاره کښې د حضور ﷺ او د مسلمانانو انتظار کوی . د هغوی منصوبه دا وه . چې دغه څائے ته د راتلو سره په حضور ﷺ باندې حمله وکړی او (معاذ الله) حضور ﷺ شهید کړی . حضور ﷺ دوباره د لارې نه راوایس شولو . او د مسلمانانو د یو لښکر سره ئې د بنو نضیر د علاقې نه گیره تاؤ کړه . بنو نضیر په ځان پسې د قلعو دروازے بندې کړے . بنو نضیر

پنځلس ورځې د مسلمانانو په گیره کښې وو. آخر په دې شرط د خپلو قلعو نه راوتلو ته تیار شو. چې څومره سامان مونږ د څان سره په اوبانو وړې شو هغه به د څان سره واخلو او دا څائې به مسلمانانو ته پرېږدو. حضور ﷺ د هغوی خبره وومندله او هغوی چې د څان سره څومره مال په سورلو وړلې شو د څان سره اوچت کړه او خیبر ته نورو یهودیانو لږه لارل بیا هم هلته دیر شو. دغه وخت د بنو نضیر په دغه مشرانو کښې غم غم یهودیان لکه ابورافع سلام بن ابی الحقیق، کنانه بن الربیع او حیسی بن اخطب هم وو. په دې طریقه د مسلمانانو قوت او طاقت نور هم زیات شو. (120)

د خندق یا د احزاب جهگړه

کوم وخت چې بنو نضیر د مدینې منورې نه بهر ووتل او په خیبر کښې دیر شو. د هلته نه هغوی په جمع د مسلمانانو د ختمولو سازشونه شور وکړل. او په دغه مقصد کښې ئې د څان سره د عربو نوري قبیلې هم شاملې کړې. له دې دجې دغې جهگړې ته د احزاب (د ډیرو ډلو) جهگړه وئیلې شې. احزاب په عربی ژبه کښې ډیرو ډلو ته وائی. چونکه په دې جهگړه کښې د عربو ډیر قبائل د مسلمانانو خلاف رایو څائې شوی وو. ځکه دې جنگ ته د احزاب جنگ وئیلې شې. د مسلمانانو په دغې مخالفینو کښې د بنو نضیر سره ملگرو کښې په خصوصی توگه د قبيله بنی غطفان، قبيله بنو اسد، اودقریشو نوم اغستلې شې. دوی ټولو د لس زرو لښکر تیار کړلو او مدینه ته را روان شو. حضور ﷺ ته چې کله ددغې

حالاتو پته ولگیدله نو مسلمانان ئی راجمع کرل او د هغوی نه ئی ددغی لنبکر (مشترکه دبنمن) په باره کنبی مشوره واغستله . هریو صحابی خپله رائی وړاندې کړه . حضرت سلمان* چې د فارس (موجوده ایران) سره ئی تعلق لرلو هغه ووئیل چې د مدینې منورې درې طرفونه په کورونو او د کهجورو په باغو نو سره محفوظ دی . صرف یو طرف داسې دے چې نۀ پکنبی کورونه شته او نۀ دغه څائے څه نور د حفاظت سامان شته . دا وخت پکار دا دی چې په دغه مقام باندي یو خندق (کنده) وکنستلے شی . چې د کافرانو مدینه ته د راتگ لاره بنده شی . حضور ﷺ د حضرت سلمان* رائے خوښه کړله او په هغې باندي ئی د عمل کولو حکم ورکړلو . حضور ﷺ د درې زرو صحابو* سره دغه خندق کسنتلو . هریو صحابی ډیر په اخلاص سره په دغه خندق کنبی کار کولو . دا گران کار په ډیر محنت سره شلو ورځو کنبی سرته ورسیدلو . په دغه موقع یو خبر راوړونکې دا خبر راوړلو چې د کافرانو لنبکر مدینې منورې ته رانزدې شوی دے . منافقینو ته چې پته ولگیدله نو په مختلفو حیلو او بهانو ئی ځان د مسلمانانو د لنبکر نه جدا کړلو او خپلو کورونو ته لاړل . د مسلمانانو سره په مدینه کنبی د یهودیانو یوه قبیله پاتے کیدله . مسلمانانو ته ددغې قبیلې نه هم خطر وه . په دغې وجه د دغې قبیلې دپاره دوه سوه تنه جدا کړے شوی وو چې په دوی باندي نظر ساتی . بنوقریظه قبیلې لاتراوسه پورې د مسلمانانو مخالفت نۀ کولو په ظاهره ئی د کافرانو ، مشرکانو

ملگرتیانہ کولہ . پہ پتہ پتہ دوی ہم د کافرانو ملگری وہ خود د
 دی خبری نہ ویریدل چہی کتہ چرتہ مونر د دغه کافرانو او
 قریشو ملگری شو . صبا خو بہ دوی لار شی او مونر تہ بہ
 مدینہ کنسی پاتی کیدل گران شی . بنو قریظہ تہ حی بن
 اخطب د بنو نضیر مشریغام ولیرلو کتہ چرتہ تاسو نن د
 مسلمانانو خلاف زمونر مرستہ او ملگرتیا وکرتہ . نو زمونرہ د
 مسلمانانو خلاف دغه جنگ گتہل بہ یقینی شی ٹککہ چہی
 نن د عرب تولی قبیلہ د مسلمانانو د ختمولو د پارہ د مدینہ
 نہ بہررا جمع شوی دی . د حی بن اخطب پہ سازش سرہ
 بنو قریظہ قبیلہ خپل عہد چہی د نبی کریم ﷺ او د
 مسلمانانو سرہ ئی کرے وو ہیر کرلو او د مسلمانانو خلاف
 پہ دغه جنگ کنسی د قریشو د او د نور و کافرانو ملگری شو .
 قریش او دغه رنگ نور کافران د مدینہ منورہ نہ بہر
 دیر شوی وو . او دیو داسی ٹھائے پہ تالاش کنسی وو چہی د
 ہغی پہ ذریعہ مدینہ منورہ تہ دننہ شی . او د مسلمانانو
 سرہ مقابلہ وکری .. خو داسی یو ٹھائے ئی ہم اونہ موندلو
 چہی د ہغی پہ ذریعہ د کافرانو دغه لہنکر پہ مسلمانانو حملہ
 وکری . پہ دغه حالت او کیفیت کنسی قریشو او نور کافرانو د
 مدینہ منورہ نہ بہر شل ورٹھے تیری کرے . د مدینہ
 منورہ د مسلمانانو او پہ د مکہ مکرمہ د کافرانو پہ مینخ
 کنسی بس دیو خندق فاصلہ وہ . دغی خندق سرہ کافرانو د
 مسلمانانو خوالہ نزدی نشو تلے . مسلمانانو د کافرانو د شر
 او حملہ نہ پہ دغی خندق سرہ بیچ وو . عمرو بن ود چہی

دقریشو یو ډیر زیات بهادر سرې یادیدو هغه د خندق (کنده) نه بل طرف ته د پورې وتلو کوشش وکړه. خو د مسلمانانو له طرفه حضرت علي[ؓ] د هغه کوشش ناکامه کړه. کافرانو به هره ورځ په مسلمانانو باندې د کانړو او غشو یو باران جوړوو. مسلمانان دلته په دغه تکلیف او مصیبت کښې وو. ورسره بل طرف ته د مسلمانانو زاننه چې په کومه قلعه کښې پاتې کیدلې هغه قلعه د بنو قریظه د آبادې سره خواته وه. یو یهودی د دغې قبیلې نه دغه قلعه ته نژدې شو او قلعه ته د ورننو تلو په کوشش وو دغه وخت حضرت صفیه[ؓ] چې دنورو زنانو سره په دغې قلعه کښې وه. د مسلمانانو زنانو د حفاظت د پاره توره په لاس تیاره ولاړه. هغې د هغه یهودی سر د تن نه په توري سره جدا کړلو. اونورو یهودیانو ته ئې د عبرت اخستلو د پاره په یو میدان کښې وروغرځولو. بنو قریظې قبیلې چې دغه حالت او کیفیت ولیده. نو وریدله او دا خیال او گمان ئې وکړه چې گڼې په قلعه کښې د مسلمانانو د لښکر یوه حصه د قلعه د حفاظت د پاره موجوده ده. مسلمانان په دغه آزمائش او امتحان کښې وو. یو طرف ته د مدینې منورې یهودیان وو چې د مسلمانانو پټ په پټه ډیر زیات مخالف وو. بل طرف ته دقریشو اود نورو ډیرو قبیلو هغه لویې لښکروو. د دغې حالت او کیفیت په وجه د مسلمانانو تکلیفونه ورځ ترورځه زیاتیدل. بل طرف ته کافران او د مکې مکرمې قریش په خیمو کښې په زیات دیره کیدلو سره تنگ شوی وو. دغه وخت وو چې د غطفان قبیلې

يو کس چي په پته ئي ايمان راوړه وو قريش ته ورغلو او قريش ئي د نورو کافرانو نه ئي بد ظنه کړل . بيا نورو قبيلو ته ورغلو او هغوي ئي د قريشو نه بد ظنه کړل . په دغه طريقه د قريشو او د نورو قبيلو په مينځ اختلاف جوړ شو . دغې اختلاف سره په دوی د شپې يوه تيزه سيلې راغله . هغې طوفان او سيلې د کافرانو خيمې په هوا کړې د کافرانو لوبڼې د يو څائې نه بل څائې ته لاړو . دغې حالت او کيفيت قريش او نورې قبيلې دې خبرې ته مجبوره کړې چې خپلو خپلو کلو ته لاړ شي . اول بنو قريظه ميدان خالي پرېښودلو او کورونو ته لاړل بيا ورپسې نورو کافرانو هم د ميدان نه تيخته وکړه او نمبر په نمبر خپلو خپلو کلو ، علاقو ته روان شو . د کافرانو په تلو سره مسلمانانو ساه واغستله . او د مولی کریم ئي ډير ډير شکر ادا کړه چې د يو لويې آزمائش او امتحان نه بچ شو . (121, 122)

د بنو قريظه د عهد شکنې انجام

هر کله چې مسلمانان د قريشو او نورو قبيلو د شر او فساد نه په کوم وخت چې د عربو قبيلو او قريشو د مدينې منورې نه گهيره او چته کړه او مسلمانانو د بهر د هر قسمه خطري نه په امن کېښي شو . نو حضور ﷺ د مسلمانانو سره د بنو قريظه نه د عهد ماتولو بدل اغستلو دپاره د بنو قريظي د قلعو نه گيره تاؤ کړله . بنو قريظه تريوې مياشتې پورې په خپله قلعه کېښي بند وو . آخر کار تنگ شو او د راوتلو دپاره ئي حضور ﷺ ته درخواست وکړه . حضور ﷺ د بنو قريظه نه د عهد ماتولو

د بدل اغستلو د پاره چې زمونږ فیصله دې د اوس د قبیلې مشر حضرت سعد بن معاذ وکړي . هغه چې خه فیصله وکړه . مونږ ته به منظوره وي . حضرت سعد چې د خندق په جهگړه کښې زخمې شوي وه او ډیر په تکلیف او مصیبت کښې وه . د دغې تکلیف باوجود حضرت سعد د فیصلې کولو د پاره دغې مقام ته تشریف راوړلو . د حضرت سعد قبیلې غوښتل چې د بنو قریظه سره نرمې وشي او هغوی ته د هغوی غلطی معاف کړي شي . خو حضرت سعد او نه منل او فیصله ئې وکړه چې په بنو قریظه کښې څو ک چې د جنگ کولو قابل دی هغوی دے قتل کړے شي . زنانه او ماشومان دې بندي (قیدیان) جوړ شي . او د دوی مال او زمکې دې په غریبانو مسلمانانو کښې تقسیم کړے شي . د حضرت سعد په دغه فیصله باندي عمل وکړے شو او په دې طریقہ د بنو قریظې مخ نیوه وشوه . (123 , 124)

د حدیبیے راضی نامه

د مسلمانانو د ډیر وخت نه دا آرزو او تمنا لرله چې د الله تعالی د بنسکلی کور طواف او دیدن وکړي . خو د مشرکانو او کافرانو د لاسه مسلمانان د دغې نعمت نه تر ډیر وخته پورې محرومه پاتې شوي وو . هم دغه تمنا د حضور ﷺ په زړه کښې وه په دغه زمانه کښې حضور ﷺ یو خوب ولیدلو . چې د عمرې د ادا کولو د پاره حضور ﷺ د څو تنو صحابه سره مکرمې مکرمې ته سفر کړے دے او بیا د عمرې د ادا کولو نه وروستو هغوی کښې بعضي کسانو سرونه خړولي دي او بعضو ترینه

د سر خټه وښتته اغستی دی . دغه خوب چې د حضور ﷺ د خلی مبارکۍ نه صحابه[ؓ] ته بیان شولو نو د هغوی جذبې او شوق نور هم راوچمت شولو . په دغې وجه حضور ﷺ د خلو اړسو سوو (بعضې روایتونو کښې تعداد کم او بعضې کښې زیات هم بیان شوے دے) تنو سره د عمرې د ادا کولو په نیت د مدینې منورې نه مکې مکرّمې ته د تللو اراده وکړه . دا ساعت د ذی القعدې رومبې تاریخ وه او د هجرت شپږم کال وه . د ذوالحلیفې نه حضور ﷺ احرام وتړلو او بسر بن سفیان ئې د قریشو د حالاتو د معلولو د پاره د ټان نه مخکښې مکې مکرّمې ته روان کړلو . د حضور ﷺ د اسفرد جنگ کولو د پاره نټه وو په دې وجه د غې قافلې سره وسله (د جنگ کولو څیزونه) نټه وه . حضور ﷺ مکې مکرّمې ته روان وو په لاره وو په لاره کښې یو خبر راوړونکې حضور ﷺ لره خبر راپولو چې قریشو ته د مسلمانانو د راتللو پته لگیدلے ده او هغوی ټول د دې خبرې د پاره راجمع شوی دی چې حضور ﷺ او صحابه[ؓ] به په هیڅ شکل کښې مکې مکرّمې ته دا خلیدو ته نټه پرېږدو . اود قریشو یو لښکر چې پکښې دوه سوه کسان دی د خالد بن ولید په مشرې کښې د مسلمانانو د مقابلې د پاره راروان کړے شوے دے . او په غمیم کښې دیره دے . حضور ﷺ ته چې پته ولگیده . نو رسول الله ﷺ هغه لاره پرېښودله او په بله لاره حدیبې ته وورسیدلو . حدیبیه کښې د حضور ﷺ اوبڼه (قصوئ) کیناستله . دغه ساعت حضور ﷺ مکې مکرّمې ته د تللو اراده وکړله او اوبڼه ئې پاسوله خو اوبڼه

پاسيدلو ته تياره نه شوه . خلقو ډير كوشش وكړه خو هر كوشش صرف كوشش پاتې شو . بعضي خلقو اوئيل چې قصوي (اوبنه) سترې شوې ده . حضور ﷺ او فرمائيل چې قصوي (اوبنه) سترې شوې نه ده . دلته ورته دالله له طرفه د پاتې كيدلو حكم دے . بيا حضور ﷺ او فرمائيل زما دے په هغه ذات باندې قسم وي چې د چا په په لاس (اختيار) كښي چې زما دا ژوند دے نن كه قريش زما نه داسي خيز مطالبه وكړي چې پكښي د شعائرالله تعظيم وي نوزه به د هغوي هغه مطالبه منمه . بيا حضور ﷺ په حديبيه كښي د پاتې كيدلو اعلان وكړلو . د گرمې موسم وه . سخته گرمې وه . په دغې وجه مسلمانانو سره د خلكو اوبه په مزه مزه په ختميدلو شولې او ډير په كم مقدار د خلكو اوبه پاتې شولې . دغه وخت د حضور ﷺ د معجزې په ذريعه د اوبو يو ډيره لويه ذخيره مسلمانانو ته ملاؤ شوله چې ورسره د ټول لښكر تنده ماته شوه او بيائي ترينه خپل خپل لوبښي هم ډك كړل . بيا حضور ﷺ حضرت عثمان[ؓ] لره مكې مكرمې ته وليږلو چې قريشو ته اطلاع وكړي چې د حضور ﷺ اود مسلمانانو اراده د عمري د ادا كولو ده بله خه اراده ئې نشته . هركله چې حضرت عثمان[ؓ] مكې مكرمې ته لاړو نو مشركانو د ځان سره ايسار كړلو . بل طرف ته په مسلمانانو كښي دا خبره گډه شوه چې حضرت عثمان[ؓ] د مكې كافرانو شهيد كړلو . دا خبر چې حضور ﷺ واوريډلو نو د يو كيكرونې د لاندې حضور ﷺ كينساتلو او د حضرت عثمان[ؓ] د بدل اغستلو دپاره ئې د

صحابه نه بیعت (لاس نیوه) اغستل شورو کره او په لږ وخت کښې ټول لښکر د حضور ﷺ په لاس باندې بیعت وکړلو. دغې بیعت ته بیعت رضوان وئیلے شی. مولیٰ کریم د دغې بیعت ذکر په قرآن کښې هم راوستے دے. د بیعت نه وروستو پته ولگیدله چې د حضرت عثمان[ؓ] د شهادت خبر غلط وو، حضرت عثمان[ؓ] په مکه مکره کښې صحیح سلامت دے. هرکله چې قریشو ته د دغې بیعت پته ولگیدله نو ډیر زیات فکر مند شو او ویره پرې راغله. نو د راضی نامې کولو کوشش ئې شورو کره. په دغه راضی نامه کښې د قریشو له طرف سهیل بن عمرو د قریشو نمائنده وو. هرکله چې هغه مسلمانانو ته رامخامخ شولونو حضور ﷺ وفرمائیل چې اوس ستاسو کار آسان شو. سهیل بن عمرو د راضی نامه په باره کښې د حضور ﷺ سره ډیرې خبرې وکړلے. بیا په یو څو شرطونو سره راضی نامه وشوله. هغه شرطونه په ظاهره د مسلمانانو خلاف کیښودلے شوی وو بیا هم دغې راضی نامې ته په قرآن کښې لویه گټه (فتح) وئیلے شوے ده. د دغې په باره کښې د سورة فتح آیاتونه نازل شوی دی. حضور ﷺ حضرت علی[ؓ] ته حکم وکړه چې دغه راضی نامه په یو تحریری شکل کښې ولیکی. حضرت علی[ؓ] دغه تحریر د بسم الله الرحمن الرحيم نه شورو کره نو سهیل بن عمرو اعتراض وکړه چې زه خودغه ټکی نه پیژنم. په دغه وجه په تحریر کښې د بسم الله الرحمن الرحيم په ځائے باسمک اللهم ولیکلے شو. دغه ټکی به عربیانو په

عامو خطونو کڻسي په ابتداء کڻسي ليکلو. بيا حضور ﷺ حضرت علي ته ووئيل چې وليکله چې دا راضي نامه ده چې په دې سره محمد ﷺ چې دالله رسول ﷺ دے راضي شوے دے. دغه وخت سهيل بيا اعتراض وکړه. اعتراض دا وه چې د الله در رسول ﷺ دا ټکي دے ترينه ختم کړے شی ټکه چې مونږ ورته دالله رسول نه وايو. حضور ﷺ حضرت علي ته حکم وکړه چې دغه ټکي ترينه وروان کړه. او د دغې په ټخائے محمد بن عبدالله وليکله. حضرت علي ته د هغه ټکي وړانول گران وو په دغې وجه حضور ﷺ پخپله هغه ټکي وړان کړلو. بيا د راضي نامې لاندینې شرطونه وليکله شول.

* لس کاله به په خپلو کڻسي جنگ جهگړه نه کوو.

* مسلمانان دے اوس واپس لاړ شی

* راروان کال به عمره ادا کوی خو په مکه کڻسي به صرف درې ورځې به تیروي .

* دځان سره به وسله (د جنگ سامان) نه راوړی .

* د مکې اوسیدونکی مسلمانان به د ځان سره نه بوځی .

* که یو مسلمان په مکه کڻسي پاتې کیدل غواړی نو هغه ته به د مسلمانانو له طرفه څه رکاوټ نه جوړیږی

* بل طرف ته که یو تن (مسلمان) د مکې مکرمې نه مدینې منورې تلل غواړی او مدینې ته لاړ شی نو هغه به د مکې مکرمې خلکو ته واپس کیږی. او که یو تن (اسلام نه پس مرتد شی او بیا) د مدینې منورې نه مکې مکرمې ته راشی نو د مکې مکرمې خلق به هغه د مدینې خلکو ته

نه حواله کوی.

* د عربو نورو ټولو قبیلو ته د دے اختیار ورکړے شی چې د
چا سره ملگری یا تعلقات ساتل غواړی هغوی سره دے
ملگری شی. د دغې عهدنامې په رڼا کېنې بنو خزاعه د
مسلمانانو ملگری شو او بنو بکر د قریشو ملگریا
خوښه کړه. راضی نامه لا په لیکلو سره پوره شوې نه وه. دغه
وخت د سهیل څوئے ابو جندل* چې د قریشو سره د اسلام
قبلولو په وجه بندی وو د قید نه ئې په څه چل څان را خلاص
کړلو او د حضور ﷺ په خدمت کېنې د پناه اغستلو د پاره
راغے. سهیل چې ابو جندل ولیده نو سمدست ئې ووئیل
چې د عهدنامې مطابق دا اولنې کس دے. چې زمونږ نه
تاسو لره درغله دے. تاسو دې مونږ ته حواله کړے.
د ډیرو خبرو اترو نه پس حضور ﷺ ابو جندل* سهیل ته
حواله کړلو. بیا ور لږه حضور ﷺ تسلی ورکړه او د
صبر کولو نصیحت ئې ورته وکړه. بیا په هغې عهدنامې
باندې فریقینو دستخطونه وکړل. د راضی نامې نه پس
حضور ﷺ صحابه* ته د قربانې کولو او د سر ښړولو امر وکړلو
بیا په خپله ئې قربانې وکړله او په سر ئې اُستره راښکله.
صحابو چې حضور ﷺ ولیده نو هغوی هم قربانې وکړلے او
سرونه ئې وښړول. څه لږه موده پس حضور ﷺ د دغې مقام نه
مدینې منورې ته سفر شو وکړلو. په لاره کېنې د سورة فتح
ایاتونه نازل شول. امام زهری لیکي چې دغه واقعه د
مسلمانانو د پاره یوه ښکاره گټه (فتح) وه. چې د دې په وجه د

مسلمانانو او کافرانو په مینځ کښې جهگړې ختمې شولې او هر طرف ته د امن فضا جوړه شوه. او هغه خلق چې مخکښې به ئې اسلام پټولو هغوی خپل اسلام ښکاره کړلو. د نفرت هواگانې ختمې شوې. یو بل سره د خبرو موقع ملاؤ شوه. اهل عرب قرآن کریم په غور سره واوریدلو. او دهغې د اسرار او برکات نه خبر شول. په دغې وجه دغه راضی نامه د انجام په اعتبار سره د ټولو مسلمانانو د پاره یوه لویه فتحه (گټه) وه. بیا په مزه مزه رسول الله ﷺ مدینې منورې ته ورسیدلو. ابوبصیر* چې د مشرکانو سره بندی و. هغه د مشرکانو د قید نه په څه چل ځان را خلاص کړلو. او مدینې منورې ته راغللو. قریشو د ابوبصیر* د گرفتاری د پاره دوه تنه د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته راوولیدل. چې د حضور ﷺ نه د ابوبصیر* د واپسې مطالبه وکړی. دغه دواړه تنه د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او د ابوبصیر* د واپس کولو مطالبه ئې وکړه. حضور ﷺ ورته د عهد نامې مطابق ابوبصیر* حواله کړه. کوم وخت چې ابوبصیر* د حضور ﷺ نه جدا کیدلو هغه وخت حضور ﷺ ابوبصیر* ته د صبر کولو تلقین وکړه او ورته ئې او فرمائیل زرده چې الله تعالی به ستا د پاره د نجات یوه لاره راپیدا کړی. ابوبصیر* د قریشو دغه دوو کسانو سره د مدینې منورې نه مکې مکرمې ته روان شو. کوم وخت چې دوی ذوالحلیفه ته ورسیدل نو د آرام کولو د پاره او د کهجورو او دم (د قربانی ځناور) اغستلو د پاره ئې هلته کښې دمې ته ودریدل. دغه موقعه وه چې یو د هغه دوو

تنو (مشرکانو) نه خپله توره په لاسو کښې نیولې. وه. ابو بصیر ورته وویل چې دا خو ډیره اعلیٰ ښکاری. او اجازت ئې ترینه د کتلو د پاره وغښتو. هغه قریشی مشرک ورله هغه توره د کتلو د پاره ورکړه. ابو بصیر ته چې توره لاس له ورغله نو سمدس ئې د هغه دوو تنو نه په یو تن د توري گزار وکړه. په هغه گزار سره د هغه مشرک سرد تن نه جدا شولو. د هغه ملگری چې دغه حال ولیده نو په منډه منډه مدینې منورې ته لاړو. بیا د هغه نه وروستو ابو بصیر دوباره مدینې منورې ته لاړو. خو چې هغه ته محسوسه شوه. چې د عهدنامې موافق به بیا زه د قریشو لاسو ته ورځم. نو د مدینې منورې نه بهر د یو سیند خواته ډیره شو. دده په دغه څائے کښې ډیره کیدلو سره دده نه د مکې مکرمې نور مسلمانان خبر شول هغوی ته هم د پښاه څائے ملاؤ شولو. هغوی یو یو د ابوبصیر ملگری کیدل. په دغه ورځو کښې ابو جندل هم د ابوبصیر خواله راغے. په مزه مزه په دغه څائے کښې د مسلمانانو تعداد اویا ته ورسیدلو. د قریشو چې کومه یوه قافله به هم د دوی سره خواته تیریدله نو دوی به د هغې قافلې نه گهیره راتاووله بیا چې څومره مال به د هغې قافلې سره وو. هغه به ئې ترینه په زوروه اغستلو. دغه سامان او دغه طریقه کار د دوی د ژوند د تیروولو یوه ذریعه وه. په دغې طریقې سره د دوی ورځے شپے تیریدلے. د دوی په دغې طریقه کار سره د مکې کافران دغې خبرې ته مجبوره شو. چې په دغې مقام څومره مسلمانان پاتې کیږي حضور ﷺ

دے ئي خان ته راووبلی . حضور ﷺ د قريشو په مطالبه د يو خط په ذريعه ابوبصير* او د هغه ملگري ټول خان ته راووبلل . هرکله چې د حضور ﷺ خط مبارک ابوبصير ته ملاؤ شولو هغه وخت د ابوبصير* د زنکدن وه . ابو جندل په هغه ځائے کښي د ابوبصير* د تدفين انتظامات وکړه او هم هلته ئي قبر ته وسپارلو . بيا د حضور ﷺ په حکم د نورو مسلمانانو سره د هغه ځائے نه مدينې منورې ته راغے .

(125,126,127,128)

د شاهانو په نومونو خطونه

هرکله چې حضور ﷺ د قريشو د شراوفساد نه په امن کښي شونو اراده ئي اوکړه چې دغه دين اسلام د دنيا گوټ گوټ ته ورسې . په دغې نيت حضور ﷺ د مختلفو علاقو د بادشاهانو په نومونو خطونه وليکل . حضرت عمرو بن اميئه ئي نجاشي (د حبشي بادشاه) بادشاه ته وليرلو . هغه د حضور ﷺ خط مبارک په خپلو سترگو باندې کيښودلو (دغه د خط د ځکلو يو صورت دے) . بيا د خپل تخت نه راکوز شولو او په خوشحالي سره اسلام قبول کړلو . د دغې بادشاه نوم مؤرخينو اصمحه ليکله دے . او د حضور ﷺ په دغې مبارکو وختونو کښي وفات شو . دغه شان د حيه کلبې* د حضور ﷺ د قاصد په حيثيت هرقل بادشاه له لارلو . هغه ته هم د اسلام د حقانيت پته ولگيدله خو د خپلې قبيلې او د ملك د خلقو د ويرې د لاسه د اسلام د نعمت نه محرومه پاته شو . د حضور ﷺ په دغه قاصدانو کښي يو عبدالله بن

حذافه* وه . هغه د حضور ﷺ د قاصد په حیثیت کسری
 خسرو پرویز ته تلے وه . دغې بدبخت خسرو پرویز د حضور
 ﷺ خط مبارک وشلولو . او تکرے تکرے ئې کرلو . کله چې
 حضور ﷺ ته د خسرو پرویز ددغې عمل پته ولگیدله نو
 حضور ﷺ ورته بددعا وکړه . حضور ﷺ او فرمائیل : اے الله
 ! څنگ چې دة (خسرو پرویز) زما خط تکرے تکرے کرے
 دے هم دغه شان د دة ملک تکرے تکرے کرے . د حضور
 ﷺ د بددعا اثر وولر . وخت پس خسرو پرویز د خپل څوی د
 لاسه مردار شو . د حضور ﷺ په قاصدانو یو نوم د حاطب بن
 ابی بلتعه* هم دے . حضور ﷺ دوی لره د مصر او اسکندریه
 (مقوقس) بادشاه په نوم خط ورکړے وه . دوی هم د اسلام او د
 اسلام د تعلیماتو نه ډیر متاثره شو . د ډالۍ په شکل دوی
 حضور ﷺ لره د نورو ډیرو څیزو نوسره یوه وینځه او سپین
 خر (چې ورته د ډیری مینې د وجې دلدل وئیلے کیدو)
 راوولیرلو . د دغې وینځې نوم ماریه قبطیه وه . حضرت عمرو
 بن العاص* د حضور ﷺ د قاصد په حیثیت د عمان بادشاهانو (
 جعفر او عبدالله) ته لیرلے شوے وو . دوی ته هم د دلائلو په
 ذریعه د اسلام د حقانیت پته ولگیدله . دوی دواړو
 اسلام قبول کړه او د زکوة په نیت ئې د مال یوه حصه
 حضرت عمرو بن العاص* ته حواله کړه . (129)

غزوه خیبر

رسول الله ﷺ چې کله د حدیبی نه واپس شولو او په لاره
 کنبی د سورت فتح نزول وشولو . په دغه آیت کنبی د الله

تعالیٰ د مسلمانانو سره او بیا خاص د دغه بیعت کوونکي صحابه سره دا وعده وه چې دوی ته به په راروان وخت کښې ډیر زیات مال غنیمت او فتوحات ملاوېږي . غزوه خیبر د هغې وعده ټکمیله وو . خیبر د مدینې منورې سره نژدې یو څائے وة . په دغه مقام یهودیان ډیره شوی وو . دوی د مسلمانانو د ختمولو د پاره د غزوه خندق (جنگ احزاب) په موقع د عربو نورې قبیلې راغندې کړې وې . د غزوه احزاب (غزوة خندق) سبب او باعث یهودیان وو . دغې یهودیانو مسلمانانو ته ډیر تکلیفونه رسولی وو . د محرم الحرام میاشت وه . رسول الله ﷺ ته د وحی په ذریعه حکم وشو چې د خیبر د یهودیانو نه د بدل اغستلو د پاره د هغوی سره مقابله وکړې . حضور ﷺ د خلو اړلس سوؤ و پیاده مسلمانانو او د دؤ و سوو سواره کسانو سره خیبر ته روان شو . دغه وخت د منافقینو خواهش او تمنا وه . چې دوی ته هم په اسلامي لښکر کښې د شاملیدلو اجازت ملاؤ شی . (د دوی په اسلامي لښکر کښې د شمولیت مقصد صرف د مال غنیمت حاصلول وو) . مولیٰ کریم رسول الله ﷺ ته د وحی په ذریعه حکم راوولېږلو . چې دغه منافقین د څان سره مة بوڅه . حضور ﷺ خیبر طرف ته روان شو . په ازواج مهطرات کښې حضرت ام سلمة په دغه سفر کښې د حضور ﷺ سره ملگرې وه . اسلامي لښکر په لاره کښې رجیع (دیو څائے نوم) نومې څائے کښې اودریدلو . رجیع د خیبر او غطفان په مینځ کښې یو څائے دے . په دغه مقام غطفان قبیله آبا ده وه . په رجیع کښې د اودریدلو مقصد

دا وو . چي د غطفان قبيلي يهوديان ويربري او د مسلمانانو خلاف د خيبر د يهودو مدد اونكري . د ثة لږ ساعت دمې نه پس مسلمانان خيبر طرف ته روان شو . مسلمانان چي خيبر ته اورسيدل . نو د شپي تياره لگيدلې وه . د حضور ﷺ عادت مبارك په دشمن باندې د شپي د حملې كولو نه وو . په دې وجه رسول الله ﷺ د سحر كيدو په انتظار شو . سحر چي تياره لاره او د خيبر كلي نه د بانگو آوازونه رانه غل . نو رسول الله ﷺ صحابه ته په خيبر باندې د حملې كولو د پاره د خان تيار ساتلو حكم وكړه . (د بانگو آواز نه راتلل داد دې خبرې علامه وه چي په دغې علاقه كښي مسلمانان نشته) دلته يو طرف ته مسلمانانو په خيبر باندې حملې ته خان تيار كړه . بل طرف ته د خيبر يهوديانو ته پته ولگيده چي حضور ﷺ د دوي سره د مقابلې د پاره خيبر ته تشریف راوړې دې نو د ويرې د لاسه ئې په خان پسي د قلعي دروازي بندې كړې . خيبر كښي يهوديانو د خپل حفاظت د پاره ډيرې قلعي جوړې كړې وې . د هرې يوې قلعي فتح كول ضروري وو . حضور ﷺ اول د مسلمانانو د لښكر په ناعم قلعه باندې حمله وكړه . او ډير زړ ئې په هغې قبضه واچوله . قلعه ناعم په خيبر كښي د يهوديانو اولني قلعه وه چي د يهوديانو د لاسو نه مسلمانانو ته ورغله . بيا قموص قلعه باندې مسلمانانو قبضه واچوله . بيا دغې قلعي نه ورسنو صعب بن معاذ قلعه مسلمانانو ته په لاس ورغله . بيا حصن قله قلعه د يهوديانو د لاس نه ووتله . په دغه طريقه يوه يوه

قلعه د یهودیانو د لاسو نه وتله او د مسلمانانو په قبضه کښې راتله. آخر کار مسلمانانو په ټول خیبر باندې قبضه وکړه. (130, 131, 132, 133)

د فدک فتح کیدل

د فدک خلقو ته چې پته ولگیدله چې د خیبر علاقه مسلمانانو ته په قبضه ورغله نو ورسره دخپلو ځانونو ویره پیدا شوه او حضور ﷺ ته ئې پیغام واستولو چې مونږ هر څه پرېښودلو ته تیار یو. خو مونږ ته امان راکړئ. حضور ﷺ د هغوی خبره اومنله. او د فدک علاقه بغیر څه جنگه او بغیر څه کوششه حضور ﷺ ته په قبضه کښې ورغله. په دې وجه د فدک زمکه او نور څیزونه حضور ﷺ سره تراخر وخته پورے وو. د خیبر مال په مسلمانانو کښې تقسیم شولو او هر شریک ته د مال غنیمت یوه مقررہ حصه ملاؤ شوه. د خیبر په دغه جنگ کښې پنځلس یا څوارلس تنه د مسلمانانو نه شهیدان شوی وو. او د کافرانو نه ووه کم سل تنه (۹۳) مردار شوی وو. (134)

د حضرت صفیهؓ سره د حضور ﷺ نکاح

د خیبر په قیدیانو کښې حضرت صفیه هم شامله وه چې د حی بن اخطب لور وه او د حضرت هارون علیه السلام د خاندان سره ئې تعلق لرو. کله چې قیدیان جمع کړے شو نو حضرت د حیه حضور ﷺ ته دراخواست وکړه چې ماله یوه وینځه راکړه. حضور ﷺ ورته اوفرمائیل چې ځان له خوښه کړه.

حضرت دحیهؓ حضرت صفیهؓ ته گوته و نیوله . صحابوؓ حضور ﷺ ته ووئیل چي دا خود یو دیهودیانو دیومشر سردار لور ده . بنه دا ده چي تا تاسو سره وی . په دې حضور ﷺ حضرت دحیهؓ لره د حضرت صفیهؓ په بدل کښي بله وینځه (چي د حضرت صفیهؓ د تره لور وه) ورکړه او حضرت صفیهؓ ئي د ځان سره ایساره کړه . بیا څه وخت پس حضور ﷺ ورسره نکاح وکړه . دانکاح د حضرت صفیهؓ د آزادولو نه پس وه .

(135)

قضاشوی عمره

په صلح حدیبیه کښي کښي دا لیکل شوی وو چي حضور ﷺ د مې اوس واپس مدینې منورې ته لاړ شی بیا راروان کال د مې د عمرې د پاره راشی . او د عمرې ادا کولو نه پس په درې ورځو کښي دننه دننه دې د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته واپسی وکړی . حضور ﷺ د هغه عهدنامې مطابق د ذیقعدې په میاشت کښي د هغې عمرې د ادا کولو اراده اوفرمائیله . او هغه ټول صحابه ئي په دې سفر کښي د ځان سره ملگری کړل چا چي په صلح حدیبیه کښي برخه اغستې وه . حضور ﷺ سره په دې سفر کښي د صحابه یو لوئي تعداد وو . د قریانې د پاره اویا اوبنان اغستلې شوی وو . حضور ﷺ د ذوالحلیفه نه د نورو مسلمانانو (صحابه) سره د عمرې د ادا کولو د پاره احرام وتړلو . او بیا د بیت الله (کعبې) په طرف روان شولو . حضور ﷺ او صحابه تلبیه وئیله . اول مسلمانانو د بیت الله طواف وکړه بیا ئي په صفا مروی کښي

سعی و کړه د سعی نه پس ئې قربانې وکړه. بیا ټولو مسلمانانو حلق یا قصر وکړه او د عمرې په مکمل کیدلو سره حلال شو. د عمرې د ادا کولو نه پس درې ورځې حضور ﷺ په مکه مکرمه کښې تیرې کړې. په دغه ورځو کښې د حضور ﷺ سره د حضرت میمون^ه نکاح اوشوه. بیا په مزه مزه د مسلمانانو قافله د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته روانه شوه. مسلمانان د ذی الحجې په میاشت کښې مدینې منورې ته وورسیدل. (136, 137)

بنو سلیم ته د اسلام دعوت ورکول

د هجرت ووم کال و. په اسلامی میاشت ذی الحجې کښې حضور ﷺ پنځوس تنه بنو سلیم ته د تبلیغ په سلسله کښې ولیږل. هغوی اسلام ته سپک وکتل او په هغه پنځوسو (۵۰) تنو ئې د غشو باران جوړ کړه. په دغې غشوسره د یوتن نه علاوه نور ټول مسلمانان شهیدان شو. هغه یو مسلمان چې بنو سلیم په مړو کښې شمیر کړې و. د زخمونو د لاسه خوزیدونته شو. څه لږه موده پس مولی کریم ورله صحت ورکړلو بیا د مدینې منورې په طرف را روان شولو او د صفر په میاشت کښې مدینې منورې ته را وورسیدلو. دغه صحابې په اخرم نوم سره یادېږی. (138)

سریه غالب بن عبدالله لیشی^ه

د هجرت په اتهم کال د صفر په میاشت کښې حضور ﷺ یو لښکر د غالب بن عبدالله^ه په مشرې کښې بنی الملوخ طرف

ته وليرلو . مسلمانانو په بنی الملوح باندي د شپې حمله وکړه . اود اوبسانو په شکل ئې ترينه مال غنيمت حاصل کړه . بيا مدينې منورې ته ئې واپسی اوشوه . (139)

د موته جنگ

په کوم کال چې حضور ﷺ د بادشاهانو او د لویو لویو مشرانو په نومونو خطونه لیگلی وو . په دغه خطونو کې یو خط د شرجیل بن عمرو غسانی په نوم وه . شرجیل د قیصر له طرفه د شام مشروءه . د حضور ﷺ خط د حارث بن عمیر* په ذریعه شرجیل بن عمرو غسانی ته وورسیدلو . شرجیل چې د حضور ﷺ خط ولیدلو نو په غصه شو او د حضور ﷺ قاصد حارث بن عمیر* ئې شهید کړلو . حضور ﷺ ته چې د خپل قاصد حضرت حارث بن عمیر* د شهادت پته ولگیدله نو د شرجیل د مقابلې د پاره ئې د مسلمانانو یو لښکر روان کړلو . دغه لښکر کېسې درې زره مسلمانان وو . حضرت زید بن حارثه* ئې د لښکر مشر جوړ کړه او ورسره ئې د مسلمانانو لښکر ته وفرمائیل: کوم وخت چې حضرت زید* شهید شي نو بیا به د لښکر مشری حضرت جعفر بن ابی طالب* کوی . بیا که چرې حضرت جعفر* هم شهید شي نو عبدالله بن رواحه* به د لښکر مشر وی . او که چرې حضرت عبدالله هم شهید شو نو بیا د مسلمانانو خوښه ده چې هرڅوک ئې د خپل لښکر مشر جوړ کړه . په دې وجه دغې جنگ ته جیش الامراء هم وئیلے شي . بیا ئې یوه سپینه جهنډا حضرت زید بن حارثه* ته حواله کړه . او ورته ئې ارشاد وفرمائیلو د دلته نه

اول هغه څائې ته لاره شه کوم څائې کښې چې حضرت حارث بن عمیر ته شهادت ملاؤ شوې وو. بیا دهغه څائې خلقو ته د اسلام دعوت ورکړه. که چرته هغوی د اسلام دعوت قبول کړه او په اسلام کښې داخل شو نو ډیره بڼه ده خوکه چرته هغوی د اسلام د قبلیدو نه انکار وکړه. نو بیا ورسره مقابله (جنگ) وکړه. بیا حضور ﷺ په ثنية الوداع کښې د لښکر امیر ته د تقوی او پرهیزگاري سره سره نور وعظ او نصیحت وکړلو. او په دغه طریقه حضور ﷺ دغه لښکر د ثنية الوداع نه رخصت کړلو. بل طرف ته چې شرحیل ته پته ولگیدله چې د مسلمانانو لښکر د دوی د مقابلې د پاره راروان دے. نو د مقابلې د پاره ئې یو لاکه (۱۰۰۰۰۰) لښکر تیار کړلو. د شرحیل د مدد د پاره هرقل هم یو لاکه (۱۰۰۰۰۰) فوجیان راوستل. یو طرف ته د کافرانو د لښکر دوه لاکه کسان وو بل طرف ته د مسلمانانو د لښکر صرف درې زره تنه وو. د دوی په موته کښې د یو بل سره مقابله وشوه. د مسلمانانو د رعب جذبې او د خلوص په برکت دښمنان په وروستو شو. او مسلمانانو ته ډیر مال غنیمت ملاؤ شو. په دغه جنگ کښې د مسلمانانو نه دولس تنه شهیدان شو. د هغوی نومونه دادی:.

★ حضرت زید بن حارثه ★ حضرت جعفر بن ابی طالب ★
 حضرت عبداللہ بن رواحه ★ مسعود بن اوس ★ وهب بن سعد ★ عباد بن قیس ★ حارث بن نعمان ★ سراقه بن عمر ★ ابو کلیب بن عمرو بن زید ★ حضرت جابر بن عمرو بن زید ★ عمرو بن سعد ★ عامر بن سعد ★

په کومه ورځ چې د دغې لښکر د مشرانو (امیرانو) د شهادت واقعہ پېښه شوه. هغه ورځ د معجزه په ذریعہ حضور ﷺ ته د جنگ موتہ منظر مخامخ کړه شو حضور ﷺ دغه ټول د جنگ موتہ منظر مدینې منورې صحابہ ته یو په یو بیانولو. موتہ په شام کښې د بلقاء علاقہ سره نزدې د یو ځائے نوم ده. د دغې علاقې په وجه دغې جنگ ته جنگ موتہ وئیلے شی. (140,141)

په مکه مکرمه د مسلمانانو قبضه

د حدیبی په راضی نامه کښې چې څه لیکلی شوی وو. مسلمانان او مشرکان دواړه په هغې باندې په عمل کولو پابند وو. په هغه راضی نامه کښې لیکلی شوی وو چې د عربو قبیلو ته اختیار ده چې د چا سره ملگریا کول غواړي. او د چا سره په دوستی ځان شریکوي. د دغې قاعدې ضابطې مطابق بنو بکر د قریشو ملگریا خوښه کړه وه او بنو خزاعه د رسول الله ﷺ ملگری شو. دغه دوه د عرب داسې قبیلې وه چې پکښې د ډیر مخکښې نه خفگانونه او دښمنی راروانې وه. بنو بکر د صلح حدیبی په زمانه کښې یوه شپه د شپې په تیاری کښې په بنو خزاعه باندې حمله وکړه. په دغه واقعہ کښې قریشو د بنو بکر سره هر قسمه تعاون او ملگریا وکړه. او په شریکه ئې د بنو خزاعه څه کسان قتل کړل. د قریشو دا خیال وو چې حضور ﷺ ته به د دې پته ونه لگی. قریش لا په دغه وهم وگمان کښې وو چې د بنو خزاعه یو وفد د عمرو بن سالم خزاعی په مشرې کښې مدینه ته لاړو

او حضور ﷺ ته ئي خپل فریاد وړاندې کړلو . حضور ﷺ دغه وخت په جمات کښې تشریف فرما وه . حضور ﷺ د دغې وفد نه تپوس وکړه . آیا په دغه واقعه کښې ټول بنو بکر شریک وو؟ عمرو بن سالم خزاعی ووئیل دغه ظلم د بنو نفاثه خلقو کړې دے . حضور ﷺ د هغه مظلومانو وفد لره تسلی وړکړه او ورته ئې د مسلمانانو له طرفه د هر قسمه تعاون مرسته کولو یقین دهانی وړکړه . کله چې هغه وفد رخصت شولو . نو حضور ﷺ د یو قاصد په ذریعه قریشو ته پیغام ولیږلو چې په درې خبرو کښې یوه خبره خوښه کړې . یا د خزاعه د مقتولینو دیت وړکړې یا د بنو نفاثه ملگرتیا پرېږدې یا د حدیبې د صلحې د ختمولو اعلان وکړي . کله چې د حضور ﷺ قاصد قریشو ته دغه درې خبرې واورولې نو قریشو د اولنو دوو خبرو د منلو نه انکار وکړه . دریمې خبرې ته تیار شو او د حدیبې د عهدنامې د ختمولو اعلان ئې وکړه . بیا کوم وخت چې د دغې خبر سره د حضور ﷺ قاصد د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته روان شو . قریشو محسوسه کړه . چې د دوی نه خو ډیره غټه غلطي اوشوه . او په خپلو کړو باندي ستومانه شو . نو د خپلې غلطي د ازالې (ختمولو) دپاره ئې ابوسفیان مدینې منورې ته روان کړلو . د ابوسفیان ئې ډیوتې ولگوله چې د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شی . او حدیبې هغه عهدنامه راتازه کړه . حضور ﷺ ته د وحی په ذریعه د ابوسفیان د راتگ پته ولگیده . او د ابوسفیان د راتگ خبر ئې صحابه ته وړکړه . حضور ﷺ

صحابه[ؓ] ته اوفرمائيل : ابوسفیان د مکي مکرمي نه مديني منوري ته د حديبيي عهدنامي د وخت زياتولو او د هغي د مضبوطولو د پاره راروان دے . په لاره کښي د ابوسفیان ملاقات د بدیل بن ورقه خزاعي سره وشولو . ابوسفیان ترينه (په خبرو خبرو کښي) تپوس وکړه چې د کوم څائے نه راروان ئي ؟ هغه ورته ووي د دغي نژدي غنډي (وادي) نه راروان شوے يم بيا ترينه بدیل مکي مکرمي ته روان شو . کوم وخت چې بدیل د ابوسفیان نه جدا شو ابوسفیان فکر مند شو د بدیل ددمي کولو څائے لره ورغے . هلته ئي د اوبنانو غوشان وليدل په هغي کښي د کهجورو هډوکی وو . نو پوهه شو چې بدیل د مديني منوري نه راروان شوے وو . ابوسفیان د بدیل د ملاقات نه پس نور زيات فکر مند شو . بيا د دغي فکر سره مديني منوري ته داخل شو نو اول په مدينه منوره کښي د خپلي لور ام المؤمنين ام حبيبه[ؓ] خواله لارلو . دام المؤمنين ام حبيبي[ؓ] سره خواته يو بستره خوره پرته وه . ابوسفیان په هغي باندي ناسته غوستله . ام حبيبه[ؓ] چې د ابوسفیان په نيت پوهه شوه نو بستره ئي راغونډه کړه . ابوسفیان ترينه تپوس وکړه لوري دا بستره دے ولے راغونډه کړه ؟ دا دے زما لائقه ونگڼله ؟ يا زه دے ددي بسترے لائق ونگڼلم ؟ حضرت ام حبيبه[ؓ] ورته په جواب کښي ووييل چې داد حضور ﷺ بستره ده . په دي باندي يو مشرکه چې د شرک په گندگي گنده وي ناسته نه شوے کولے . ابوسفیان له غصه ورغله او په غصه کښي ئي خپلي لور دے بدے ووييلے .

حضرت ام حبيبہ ورتہ پہ جواب کنبی و وئیل زہ د کفر د تیرو
 نہ د اسلام پہ رنا کنبی داخلہ شوے یم . او پہ دې خبره تعجب
 کوم چي تہ د قریشو یو مشرئي بیا هم تہ داسي کانو ته
 سجدې کومے چي نۀ لیدل کوی او نۀ اوریدل کوی . ابوسفیان
 د لورد کور نہ د غصې په حالت کنبی جمات ته لارو . دغه
 وخت حضور ﷺ په جمات کنبی تشریف فرما وۀ . ابوسفیان
 حضور ﷺ ته مخامخ کیناستلو بیائي د مکې مکرمې نه
 مدینې منورې ته د راتلو وجه بیان کره . حضور ﷺ د
 ابوسفیان خبره واوریدله خو ورله ئې هیخ خۀ جواب ورنکره .
 ابوسفیان سره نور هم زیات فکرشو او د حضرت
 ابوبکر صدیقؓ خواله ورغے . خود هغوی نه ورتہ هم خه
 جواب ملاؤ نۀ شولو . نو د حضرت عمر بن الخطابؓ خواله
 راغے . حضرت عمرؓ هم په دغه سلسله کنبی د ابوسفیان د
 مدد کولو نه انکار وکرۀ . نومجبوراً د حضرت علیؓ نه ئې
 مدد وغښتلو . حضرت علیؓ ورتہ و وئیل چي حضور ﷺ په
 دې باره کنبی خپله خۀ فیصله کرے ده . له دغې وجې په دې
 باره کنبی هیخ خوک حضور ﷺ ته سفارش نۀ شی کولے .
 ابوسفیان چي د حضرت علیؓ نه په دغه سلسله کنبی ناامیده
 شو نو حضرت فاطمېؓ ته ئې د خپلې تېردارے خپلولې
 واسطه ورکرۀ . او ورتہ ئې وومے اے د محمد ﷺ لورې ﷺ !
 کۀ چرتہ دے ماشوم (حسنؑ) دومره و وئیل چي ما قریشو ته
 پناه ورکرے ده نو د ټول عربو به مشر وومنے شی . حضرت
 فاطمېؓ ورتہ په جواب کنبی اوفرمائیل چي دا خو ماشوم

دے یعنی پناه و رکول د مشرانو کار دے . بله دا چي د حضور ﷺ د اجازت او مرضے خلاف څوڪ چاته پناه و رکولے شي ؟ ابو سفیان چي وليده د هغه خبره څائے نه نيوي . نو حضرت علي ته ئي ووئيل چي آخريه دي موقع ماله څه ڪول پكار دي ؟ حضرت علي ورته ووئيل : جمات ته لار شه او هلته ڪنبي په زوره زوره ووايه زه د حديبيي عهد راتازه كوم او دهغي وخت زياتووم . بيا خپل ڪلي بنار (يعني مڪي مڪرمي) ته واپس لار شه . ابو سفیان د حضرت علي په مشوره عمل وڪړه . جمات ته لارو هلته ئي په چغه چغه ووئيل چي زه د حديبيي عهد راتازه كوم او دهغي عهد وخت نور هم زياتووم . بيا مڪي مڪرمي ته لارو . ابو سفیان چي مڪي مڪرمي ته ورسيدلو او د مدينې ٽول حالات ئي قريشو ته بيان ڪړل . نو قريشو ابو سفیان ته ووئيل . تا چي كوم وخت په چغه چغه دغه اعلان وڪړه نو حضور ﷺ د دغي اعلان په باره څه او فرمائيل . ابو سفیان ووئيل چي هيڅ هم نه . قريشو ووئيل چي د محمد ﷺ د اجازت اورضانه بغير دغه اعلان هيڅ فائده نه لري . تا خوننه د راضي نامي خبر راوړے دے او نه دغه دهغوي د طرف نه د جنگ اعلان دے . چي دهغي د پاره تيارے ووشي . بل طرف ته حضور ﷺ صحابه ته د جنگ د پاره څان د تيار ساتلو حكم وڪړه . او ورسره رسول الله ﷺ دا فرمان جاري ڪړه چي د دغي تيارې پته د مڪي مڪرمي خلقو ته ونه لگي .

د حاطب بن ابى بلتعنه خط

په صحيح بخاري ڪنبي راغلي دي په دغه ورځو ڪنبي حاطب

بن ابی بلتعہ د مکي مکرمي د خلقو په نوم يو خط وليکلو .
 په خط کښي ئي دا مضمون ليکله وو چي حضور ﷺ مکي
 ته د تللو اراده لري . او په دغه سلسله کښي تيارې شورو دے .
 بيائي هغه خط يوي زنانه ته حواله کړه . چي دغه خط د
 مکي مکرمي خلقو ته وورسوي . حضور ﷺ ته د وحی په
 ذريعه د دغي خط په باره کښي پته ولگيدله . نو حضور ﷺ
 دري صحابه حضرت علي ، حضرت زبير او حضرت مقداد
 د هغه خط د واپس راوړلو دپاره وليږل او ورته ئي او فرمائيل
 چي کله تاسو روضه خاخ (د خائے نوم دے) ته ورسيرے نو
 هلته به تاسو ته په اوښ باندي سوره يوه زنانه ملاؤ شي . د
 هغي زنانه سره به دحاطب بن ابی بلتعہ خط وي دغه خط
 حاطب بن ابی بلتعہ د مکي مکرمي د مشرکانو په نوم ئي
 ليکله دے . هغه ترينه (په زوره) واخله او ماله ئي راوړے .
 حضرت علي ، حضرت زبير او حضرت مقداد روان شول .
 دوي چي کله روضه خاخ ته ورسيدل نو هلته ورته د
 حضور ﷺ د اطلاع مطابق يو اوښ باندي سوره زنانه ميلاؤ
 شوه . دوي د هغي تالاشي واغستله خو خط ورسره ونه
 موندلے شو . دوي ورته ووئيل چي زمونږه نبي ﷺ خبره
 هيڅ کله دروغ نه شي کيدے . د هغوي هر خبر صحيح او
 رښتيا دے . د هغوي خبر غلط نشي کيدے . په دي وجه په
 په رضا راله هغه خط راکړه . که تہ دغه خط مونږ ته په رضا
 نه حواله کوے . نو ستا په تالاشي کښي مونږه ستانه کپړے
 هم ويستلے شو . هغي زنانه چي ددوي دا خبره واوريدله نو د

خپل سرد وپښو نه ئې يو خط راووبا سلو او مونږ ته ئې حواله کړه. مونږ هغه خط د حضور ﷺ په خدمت کښې پيش کړه. حضور ﷺ حاطب بن ابې بلتعه راووغښتلو او د دغې خط د ليکلو په باره کښې ئې ترينه تپوس وکړه. حاطب بن ابې بلتعه ډير په ادب او عاجزۍ سره ووييل اے د الله پيغمبره ﷺ! زما د قريشو سره هيڅ څه رسته داري نسته لکه څنگ چې د نورو مهاجرينو د قريشو سره ده. د هغوی د هغې خپلولې په وجه د مهاجرينو خپل خپلوان په مکه مکرمه کښې په امن او سکون سره ژوند تيروي. ما د دې خط په ذريعه په قريشو باندې يو احسان کول غوښتل چې د هغې احسان په بدله کښې بيا زما د کور د خلقو خيال اوساتي. نه ما خپل دين پرېښه دے او نه مې د اسلام نه پس کفر خوښ کړے دے. زما د خط ليکلو بس دغه يو مقصد وو. حضرت عمرؓ چې په دغه مجلس کښې ناست وو هغه ووييل اے د الله پيغمبره ﷺ! ماته اجازت را کړئ چې زه د دې منافق نه سر جدا کړم. حضور ﷺ ورته په جواب کښې او فرمائيل: حاطب په هغه کسانانو کښې دے چا چې په غزوه بدر کښې برخه اغستے ده. اے عمره! کيدے شي الله د ډير زيات رحمت په وجه د بدر مسلمانانو شريکانو ته دا وئيلي وي. چې دوی څه کوي ورته اجازت دے. دوی ټولو ته معافي شومے ده. حضور ﷺ چې دغه خبره وکړله نو د حضرت عمرؓ د سترگو نه اوبښکے روانے شومے او گویا شو چې الله او د الله رسول ﷺ ډير زيات ښه پوهيږي. د دغې واقعي نه پس درمضان

المبارك په لسم تاريخ د هجرت په اتمه كال حضور ﷺ د لس زره پاكو خلقو سره د مازيگر مونځ نه وروستو د مدينې منورې نه مكې مكرمې ته روان شو. هر كله چې حضور ﷺ په لاره ذوالحليفه او د بعضي روايتونو مطابق جحفه (د حائې نوم) ته ورسيدلو. په دغه مقام حضرت عباس د خپل كور د خلقو سره د مسلمانانو لښكر سره ملاؤ شو. حضور ﷺ حضرت عباس ته او فرمائيل: اے عباسه! دا ستا اخيري هجرت دے. لكه څنگ چې زما نبوت اخيري نبوت دے. حضرت عباس اسلام ډير مخكښي راوړے وو. د حضور ﷺ په امر باندي په مکه مكرمه كښي پاتي كيدو. او د مكې مكرمې د حالاتو نه به ئي حضور ﷺ خبرولو. د حضور ﷺ سفر جاري وو په دغې سفر كښي ابو سفیان بن حارث او عبداللہ بن ابی امیہ ته هم د ايمان دولت نصيب شو او په لاره لاره كښي دوی هم د مسلمانانو د لښكريوه حصه وگرځيدل. مياشت د رمضان وه. حضور ﷺ دغه سفر د روژې په حالت كښي شورو كړے وو. هر كله چې حضور ﷺ كديد (د مكې مكرمې نه دوه اوياميله لرې د يوڅائے نوم) ته وورسيدلو. هلته كښي حضور ﷺ او نورو مسلمانانو روژه ماته كړه. مسلمانانو د كديد نه وروستو مر الظهران (د يوڅائے نوم) ته سفر وكړه او هلته ئي د شپې تيروولو د پاره خيمې (تانبان) ولگولے. د هريو تانبو (خيمې) مخامخ اور بل كړے شو. بل طرف ته قريشو سره د بد عهدي (د عهد ماتولو) د بد انجام فكر وو. د دغې فكر ختمولو د پاره ابو سفیان بن حرب، بدیل

بن ورقاء اور حکیم د مکي مکرمي نه راوتی وو . دوی ولیدہ
 چي په مرالظهران کنبي یو لښکر دیره شوے دے . دوی دیو
 بل نه تپوس کولو . دغه وخت په خبرو خبرو کنبي ابوسفیان
 ووئیل چي دا (مرالظهران کنبي مخامخ) لښکر د چا کیدے
 شی؟ بدیل ورتہ ووئیل چي دا دخزاعه قبیلې لښکر دے .
 ابوسفیان ووئیل چي دخزاعې قبیلې سره خو دومره لښکر
 نشته . دغه خبرے دوی کولے . چي ناگهانہ یو خو تنه
 راغلل چي د مسلمانانو د لښکر د نگرانی دپاره مقرر کرے
 شوی وو . هغوی دوی و نیول نو دوی ترینه تپوس وکره چي دا
 د چا لښکر دے؟ . هغوی په جواب کنبي ورتہ ووئیل دا لښکر
 د محمد رسول الله ﷺ اود هغه ملگرو (صحابہ) دے . دوی
 دغه خبرے کولے . په خبرو خبرو کنبي دوی ته مخامخ په
 سورلي سور حضرت عباسؓ راښکاره شولو . هغه د حضور
 ﷺ په سورلي باندي سور وو او د لښکر سره سره د هغه
 علاقې نه ئي ځان خبرولو دپاره راوتے وو . حضرت عباسؓ
 چي ابوسفیان ولیدلو . نو ورتہ ئي ووئیل اے ابوسفیانہ ! که د
 محمد ﷺ لښکر په تا باندي برے اوموندلو نو ستا سر به ستا
 دتن نه جدا کری . دقریشو دپاره بنه خبره داده چي د
 حضور ﷺ په امان کنبي راشی . اود حضور ﷺ خبره اومنی .
 ابوسفیان چي د حضرت عباسؓ خبره واوریدله نو د حضرت
 عباسؓ نه دتپوس وکره . اے عباسهؓ ! بیا کومه طریقه باندي
 زه خلاصیدے شم . حضرت عباسؓ ورتہ اوئیل ماسره په
 سورلي سور شه . تابه زه د حضور ﷺ خواله بو ځم اود هغوی

نه به تالره امان او غوارم . ابوسفیان د حضرت عباس^{*} سره په سورلي سور شو او دواړه د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو. په لاره کښې حضرت عمر^{*} ډیر کوشش او کړو چي ابوسفیان (چي د اسلام راوړلو نه مخکښې د حضور ﷺ سخت دښمن وو) ته نقصان ورسوي . خو حضرت عباس^{*} ورته ووئیل ما دوی ته امان ورکړم دے . د حضرت عباس د ضمانت په وجه ابوسفیان د حضرت عمر^{*} د توري نه محفوظه وو. بیا رسول الله ﷺ حضرت عباس^{*} ته او فرمائیل ابوسفیان د ځان سره خپلې خیمې ته بوځه او سحر ئې دوباره ماله راوله . یو طرف ته حضرت عباس^{*} سره ابوسفیان^{*} په خیمه کښې شپه تیره کړه بل طرف ته د ابوسفیان نورو دوو ملگرو حکیم بن حزام او بدیل بن ورقاء اسلام قبول کړه . حضور ﷺ ترینه څه لږ ساعت د مکې مکرمې په باره کښې تپوسونه وکړل بیا ئې دواړه مکې مکرمې ته ولیرل چي د مکې مکرمې خلقو ته د حضور ﷺ د راتگ په باره کښې خبر ورکړئ . شپه تیره شوه بیا سحر وختی حضرت عباس^{*} د ابوسفیان سره یوځای د حضور ﷺ په خدمت حاضر شو. دغه وخت ابوسفیان د اسلامي تعلیماتو نه متاثره شوے وو. د څه لږو خبرو نه وروستو ابوسفیان د اسلام په دولت مالا مال شو او اسلام ئې قبول کړه . حضرت عباس^{*} حضور ﷺ ته ووئیل اے د الله پیغمبره ﷺ! ابوسفیان د مکې مکرمې په سردارانو (مشرانو) کښې دے . د دوی په باره کښې تاسو یو داسې اعلان وکړئ چي دوی ته پرې عزت ملاؤ شی . حضور ﷺ

اوفرمائیل . په هر څائے کښې اعلان وکړی چې څوک هم د
 ابوسفیان کور ته دننه شو . هغوی ته د حضور ﷺ له طرفه
 امان دے . ابوسفیان ! ووئیل اے د الله پیغمبره ﷺ ! زما په
 کور کښې خو ټول خلق نشی راتلے . حضور ﷺ اوفرمائیل .
 بل هغه کس ته هم امان حاصل دے چا چې په مسجد حرام
 کښې پناه واغستله . ابوسفیان بیا اووئیل . اے د الله رسوله !
 ﷺ مسجد حرام هم کافی نه دے (ځکه چې دمکې
 مکرمة خلق ډیر زیات دی) . حضور ﷺ بیا ارشاد اوفرمائیلو
 : او هغه کس هم په امان کښې دے چا چې د خپل کور دروازه
 په څان پسې بنده کړه . ابوسفیان چې د حضور ﷺ دغه خبره
 واوریدله نو ډیر خوشحاله شو او فوراً ئې ووئیل په دې خبره
 کښې ډیر زیات گنجائش او وسعت پروت دے . بیا حضور ﷺ
 د مزالظهران نه روانیدلو اراده وکړه نو حضرت عباس^{*} ته ئې
 اوفرمائیل ابوسفیان بره د غرسوکې لره بوځه چې د
 مسلمانانو د طاقت ورته اندازه ولگی . ابوسفیان چې د
 حضرت عباس^{*} سره بره د غرسوکې ته ووختلو نو ډیر زیات
 حیران پاتې شو . او حضرت عباس^{*} ته ئې ووئیل چې د وراره
 مشرې کښې خودې ډیره دنیا ده . حضرت عباس^{*} ورته په
 جواب کښې اوفرمائیل . دا بادشاهت نه دے دا (اثر د) نبوت
 دے . (چې د هغې له برکت دا ټوله دنیا دلته راغونډه شوے
 ده) . بیا ابوسفیان د حضور ﷺ نه رخصت واغستلو او په
 تیزی سره مکې مکرمة ته روان شو . بیا ئې په مکه مکرمة
 کښې خلق راجمع کړل او ورته ئې ووئیل چې محمد ﷺ د

خپل یو لوڼې لښکر سره مکې مکرمې ته راروان دے. او ډیر رانزدې شوے دے. ستاسو کامیابی په دې خبره کښې ده چې اسلام قبول کړے. یا دخپل ځان د حفاظت د پاره زما کور ته دننه شے یا مسجد حرام کښې پناه واخلي یا دخپل کور دروازه په ځان پسے بنده کړے. خلقو چې د ابوسفیان خبرے واوریدلے نو ځنو مسجد حرام طرف ته او بعضې خلقو خپلو کورونو ته منډې کړے. حضور ﷺ د کداء (د یو ځائے نوم) له طرف نه مکې مکرمې ته داخل شو. دغه وخت حضور ﷺ په یوه اوبښه باندي سور وه او په ښه ښکلی آواز سره ئې د سورت فتح ایاتونه لوستل د بعضې روایتونو نه د سورت نصر تلاوت کول هم معلومېږي. حضرت خالد بن ولید د حضور ﷺ په حکم مکې مکرمې ته د لښکریو څو حصه سره په بله لاره رادننه شو. حضور ﷺ مکې مکرمې ته د داخلیدو نه مخکښې صحابه ته نصیحت کړے وو چې ترڅو تاسو باندي بل تن گزارنه وی کړے تر هغې پورې تاسو ورسره جنگ مه کوے. حضور ﷺ په عاجزې ، سکون او اطمینان سره مکې مکرمې ته داخل شو د یو څو تنو نه علاوه ئې عام د معافی اعلان وکړه. کله چې مکه فتح شوه نو حضور ﷺ دام هانی کور ته تشریف یوسلو او اته (۸) کعته نفل ئې د شکرانې په نیت ادا کړل. د مونځ نه پس حضور ﷺ شعب ابی طالب ته تشریف یوسلو. په دغې ځائے کښې د حضور ﷺ د پاره د مخکښې نه تانبولگولے شوے وو. کوم وخت چې ټوله مکه مکرمه د مسلمانانو په قبضه کښې راغله نو

حضور ﷺ حرم شریف ته تشریف یوسلو اول ئې د بیت الله (کعبې) طواف شورو کړه. په حرم شریف کښې دغه وخت د کعبې نه گیر چاپیره درې سوه او شپیتنه بتان وو. حضور ﷺ به یو یو ته د یو چوکې په ذریعه اشاره کوله او ورسره به ئې د قرآن آیت ﴿ جاء الحق وزهق الباطل ﴾ تلاوت کولو. په دې عمل سره هغه بت هغه وخت سرد لاندې راپریوتلو. په دې طور او طریقه ټول حرم شریف د بتانو نه پاک شو. بیا د حضور ﷺ په حکم د طواف نه وروستو عثمان بن طلحه راوغښتله شو. او د کعبې چاڼې ئې ترینه واغستله. د بیت الله دروازه کهلاؤ کړې شوه او حضور ﷺ کعبې ته دننه ور داخل شو. حضور ﷺ ولیدل چې کعبه کښې دننه تصویران دی نو د هغې د وړانولو فرمان ئې جاری کړه. دغه وخت ټول تصویران د حضور ﷺ په امر وران کړې شو بیا کعبه د زم زم په اوبو وونیځله شوه. په دغه موقع حضور ﷺ موعظ ادا کړه. بیا رسول الله ﷺ یوه لویه خطبه ارشاد او فرمائیله. په دغه خطبه کښې حضور ﷺ انسان لره د فضیلت سبب تقوی بیان کړه. د خطبې نه وروستو حضور ﷺ په حرم شریف کښې کیناستلو. او د کعبې کنجیانې ئې بیا عثمان بن طلحه ته حواله کړې. او ورته ئې او فرمائیل چې دا کنجیانې د همیشه د پاره واخله (یعنی دا کنجیانې به تاسره او بیا ستا خاندان سره تر قیامت پورې وی). دا ما تاته نه دی درکړې بلکه د الله تعالی له طرفه درکړې شوی دی. د ظالم او غاصب (په زوره اغستونکي) نه علاوه دا ستا نه هیڅ

خوڪ نشی اغستلی . د ماسپینین وخت شو . دغه وخت حضور ﷺ حضرت بلالؓ ته حکم وکړه چې کعبې ته بره وخیژه او د کعبې د جهت د پاسه بانگ ووايه . د حضور ﷺ د امر مطابق حضرت بلالؓ اذان وکړه . د طواف کولو نه وروستو حضور ﷺ د صفا غونډې ته بره اوختلو . او تره یروخته پورې په دعا کبسي مشغوله وه . بیا ددعا نه وروستو حضور ﷺ کیناستلو . او په یو لوثي تعداد سره خلقو د حضور ﷺ په لاس بیعت وکړه . حضور ﷺ پنځلس ورځې په مکه مکرمه کبسي تیرې کړلې . بیا د الله په حکم حضور ﷺ د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته روان شولو .

(142,143,144)

سریه خالد بن ولیدؓ

د اسلام په نور سره مکه مکرمه د بتانو اوله شرك نه پاکه شوه . نو حضور ﷺ د نورو قبیلو د اصلاح د پاره د صحابه واره واره ټولگی د مکې مکرمې نه یوخوا بل خوا ولیرل . په دغه ټولگو کبسي یو ټولگی د حضور ﷺ په امر سره د حضرت خالد بن ولیدؓ په مشرې کبسي نخله څائے ته روان کړې شو . دوی ته د عززی د وروانو لودمه داری ورپه غاره شوی وه . حضرت خالد بن ولیدؓ دغه کار په ښه طریقه سره انجام ته وورسولو او واپس دویماره د مسلمانانو لښکر سره رایو څائے شولو . (145)

★★★★★★

سریه عمرو بن العاصؓ

د حضور ﷺ په امر حضرت عمرو بن العاصؓ ته د سواع بت د ماتولو ذمه داری وریه غاړه شوې وه . دغه بت د مکې مکرمې نه درې میلله لرې په یو څائے کښې وه . حضرت عمرو بن العاصؓ چې بت لره نزدې لارو نو د بت مجاور (هغه کس چې د بت سره نزدې ناسته کوی او په دغه څائے کښې خپل ژوند تیروی) ورته ووئیل ته دا کار نه شی کولے . سواع به تا په خپله دد غې کار نه منع کړی . حضرت عمرو بن العاصؓ چې د مجاور خبره واوریدله نو ډیرې خبرې ئې ورته وکړے او ډیر ئې ملامتا کړه . ورته ئې او فرمائیل چې ته لا تراوسه په دغه باطله عقیده کښې پروت ئې . بیا ئې په یو گزار سره سواع بت ټکړے ټکړے کړه . مجاور چې ولیدل چې سواع بت دخپل څان حفاظت ونکړے شو نو بل چا به څه حفاظت او مدد وکړی . هغه وخت ئې کلمه وئیله او اسلام ئې قبول کړه . (145)

سریه سعد بن زیدؓ

د حضرت سعد بن زیدؓ په ذمه د مناة بت ماتول وو . حضرت سعدؓ د شلو تنو سره مقام مشلل ته لارو او دغه ذمه داری ئې په بنه طریقی سره ادا کړه . منات بت ئې ټکړے ټکړے کړه . د هغې نه پس ئې مدینې منورې ته واپسی وکړه . (145)

غزوه حنین

حنین د طائف او د مکې مکرمې په مینځ کښې د یو څائے

نوم دے . په دغه څائے کښې د هوازن او ثقیف قبیله اباده وه .
 د قبیله ثقیف او د قبیله هوازن خلقو د فتح مکې نه
 وروستو په خپلو کښې مشوره او کره . چې نن دے او که صبا
 دے . مسلمانان به د دوی مقابله ته راووتی . مخکښې د دې
 نه چې مسلمانان په دوی حمله وکړی . په مسلمانانو حمله
 کول پکار دی . د دغې مقصد د پاره د دغې قبیلې مشر مالک
 بن عوف د شل زرو تنو سره روان شو . حضور ﷺ ته چې پته
 ولگیده . نو د حالاتو رخ معلومولو د پاره ئې عبدالله بن ابی
 حدرد اسلمی د غې علاقې ته ولیرلو . حضرت عبدالله بن ابی
 حدرد اسلمی دوه ورځے په پته د دښمن په لښکر کښې پاتې
 شو او د ټول حالاتو نه ئې څان خبر کړلو بیاني هغه ټول
 حالات حضور ﷺ ته بیان کړه . حضور ﷺ د هغې خبر په رڼا
 کښې د سوال میاشت په اتهم تاریخ د هجرت په اتهم کال د
 دولسوزرو لښکر سره د مکې مکرمة نه حنین طرف ته سفر
 شورو کړه . د مسلمانانو په دې لښکر کښې لس زره هغه
 مسلمانان وو . چا چې د حضور ﷺ سره د مدینې منورې نه
 مکې مکرمة ته سفر کړے وو . او دوه زره نوی ایمان لرونکی
 کسان وو . د دولسوزرو د مسلمانانو د لښکر د حنین په طرف
 روان وو . په دغه سفر کښې یوتن ووئیل چې نن خو زموږ
 تعداد ډیر زیات دے . (په دې وجه نن خو د دښمن سره مقابله
 به انتهائی آسانه وی) مولی کریم ته دغه خبره خوښه نه شوه
 . بیا هغه ووشول کوم چې د دې د پاره په تقدیر کښې لیکلې
 شوے وو . اسلامی لښکر حنین ته ورسیدلو او د حنین د

غرونو په مینځ کښې تیریدلو دغه وخت هغه مشرکانو چې دواړو طرفونو ته ئې ځان په غرونو کښې پټ کړی وو. په مسلمانان باندې ئې حمله وکړه. دا حمله ناگهانیه وه په دې وجه مسلمانان یو طرف ته بل طرف ته په منډه شو. په دغه موقع د حضور ﷺ سره نزدې صرف یو څو تنه پاتې شو. حضور ﷺ چې د مسلمانانو دا حالت او کیفیت ولیدلو نو فوراً ئې او فرمائیل اے خلقو! دلته راشی زه د الله تعالیٰ رسول یم، محمد بن عبدالله یم. بیا حضور ﷺ حضرت عباس[ؓ] ته او فرمائیل چې ته انصارو او مهاجرینو ته آواز وکړه. د حضرت عباس[ؓ] آواز تیز و. هغوی آواز وکړه. اے د انصارو ټولیه! اے هغه خلقو! چا چې د کیکر د لاندې د حضور ﷺ په لاس باندې بیعت کړی وو. دا آواز چې کله صحابه[ؓ] واوریدلو نو د حضور ﷺ نه ئې د حفاظت د پاره گیره راتاؤ کړله. یو طرف ته کفرانو پرله پسې په حضور ﷺ باندې حملې کولې. بل طرف ته صحابه[ؓ] د دغې حملو د منع کولو د پاره لکه د غر په شان ولاړ وو. حضور ﷺ دغه ساعت یو مټې خاوره راواغستله او د کفرانو په طرف ئې وویشتله. دغه خاوره د دغې لښکر هر کافر مشرک سترگو ته وورسیدله او د دغې په برکت مشرکان په شا شو. په دغه جنگ کښې د مسلمانانو نه صرف څلور تنه شهیدان شوی وو او د کفرانو اویا تنه مردار شوی وو. (146,147)

غزوه طائف

کوم وخت چې په حنین کښې مسلمانانو ته برې ملاؤ شولو

او کافران په تیخته شو . په دغه تیخته کونکو کښې یو دهغه
 لښکر مشر مالک بن عوف هم وو . هغه د یولښکر سره طائف
 طرف ته روان شو او هلته ئې ساه واغستله . حضور ﷺ ته
 چې پته ولگیدله چې مالک بن عوف په طائف کښې پناه
 اغستی ده نو طائف طرف ته روان شو . حضور ﷺ طائف ته د
 روانیدو نه مخکښې دا فرمان جاری کړه چې د حنین ټول مال
 غنیمت او قیدیان دے په جعرانه (د خائے نوم) کښې راجمع
 کړے شی . حضور ﷺ او صحابه په تیزے سره طائف ته
 اورسیدل . مالک بن عوف ته چې د مسلمانانو د راتلو پته
 ولگیده نو د حفاظت د پاره ئې د طائف د قلعي دروازه په ټان
 پسې بنده کړه . مالک بن عوف د مخکښې نه د ټان سره ډیره
 غله (د خوراک ټیزونه) جمع کړے وه . حضور ﷺ د صحابه
 سره د دغې قلعي مخه ونيوله . او د منجنیق په ذریعه ئې په
 دغې قلعي د کانو گزارونه وکړل . چې ورسره د قلعي دیوالونه
 مات شی . بل طرف ته کافرانو د بندے قلعي نه په مسلمانانو
 غشی راوړول . په هغې سره دولس مسلمانان شهیدان شواو
 ډیر کسان له مسلمانانو نه زخمیان شو . مسلمانان لا په دغه
 مقام ډیره وو چې حضور ﷺ یو خواب ولیده چې د پيو یوه
 پیالی د حضور ﷺ په خدمت کښې پیش کړے شوه . یو
 بانگی په هغه لوخی کښې ټونگه ووهله چې دهغې سره
 هغه پیی تویو شو . حضور ﷺ دغه خوب سیدنا ابوبکر
 صدیق ته واورولو ، هغوی حضور ﷺ ته مشوره ورکړه چې
 معلومیرې داسې چې داقلعه اوس زمونږ لاسو ته نه شی

راتلے . بیا حضور ﷺ پہ دغی بارہ کنبی د نوفل بن معاویہ دیلمی* نہ مشورہ واغستله . د نوفل بن معاویہ دیلمی خبری ہم د حضرت سیدنا صدیق اکبر* د خبری ملگرتیا کوله . د ابن سعد پہ روایت کنبی دی . حضرت عمر* حضور ﷺ تہ ووئیل چي اے د اللہ پیغمبره ! ﷺ دوی تہ بد دعاوکری . رسول اللہ ﷺ پہ جواب کنبی حضرت عمر* تہ اوفرمائیل اللہ تعالیٰ ماتہ د دې خبری اجازت نة دے راکرے . حضرت عمر* د حضور ﷺ نہ تپوس وکرہ نو بیا مونرتہ د دوی سره د جنگ کولو خة ضرورت دے ؟ حضور ﷺ چي د حضرت عمر* خبره واوریدله نو دروانیدو فرمان ئی جاری کرہ . اوپہ روانه روانه ئی دا دعا وکرہ . اے اللہ ! ثقیف تہ نیغه لار وبنایه اودوی د اسلام سره زما خواله راولے . د تاریخ کتابونو لیکلی دی چي دغه قلعه بیا پہ خپله فتح شوه . هغه ټول خلق مسلمانان شول . مالک بن عوف چي دهغی قبیلې مشروه پخپله د حضور ﷺ پہ خدمت کنبی حاضر شو او اسلام ئی قبول کرہ . حضور ﷺ د طائف نه روان شو او د ذی القعدې په پنځم تاریخ جعرانه(د حثائے نوم) تہ وورسیدلو . بیا د جنگ حنین ټول مال غنیمت ئی په مسلمانانو کنبی تقسیم کړلو . په دغی مال غنیمت کنبی شپږزره قیدیان ، څلیرشت زره اوبنان ، څلوینت زره چیلی ، اور څلورزره اوقیه سپین زروو . په دغی مقام حضور ﷺ د هوازن قبیلې په انتظار لس ورځے تیرے کړے . چي کیدے شی د هوازن قبیلې خلق د خپلو خپلوانو د خلاصولو د پاره کوشش وکری او دلته راشی . خو هیڅ څوک هم د دغی

قیدیانو د خلاصولو د پاره رانغلل . د پیر انتظار نه پس
 حضور ﷺ هغه قیدیان په مسلمانانو کښې تقسیم کړل . د
 تقسیم نه وروستو د نهه تنو یوه ډله (وفد) چې د قبيله هوازن
 سره ئې تعلق لرلو د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه .
 هغوی اول اسلام قبول کړه . او بیاني د حضور ﷺ په لاس
 بیعت وکړه . بیاني د هغه خپلو خپلوانو چې په غزوه حنین
 کښې بندي جوړ شوی وو د پرېښودلو حضور ﷺ ته
 درخواست وکړلو . دهغې قبیلې مشر ووییل اے د الله
 پیغمبره ! ﷺ په دغه قیدی خلقو کښې ستا د پلار او مور له
 طرفه تروریانې ، اوستا سره په ماشوم والی باندې مینه کونکی
 زنا نه هم دی . که چرته ستا په شان تعلقات زمونږه بل چا سره
 وے . نو هغه به مونږ سره پیره زیات مینه ، گزاره او د رحم
 وکرم معامله کړے وے . ستاشان او مقام خود ټولو خلقو نه
 اعلیٰ دے . مونږ نن په مصیبت کښې یو . او زمونږ دا
 مصیبت ستانه پټ نه دے زمونږ سره د احسان معامله وکړئ
 . ددې په بدله کښې به الله تعالیٰ تاسو سره د احسان معامله
 وکړئ . حضور ﷺ ورته او فرمائیل ماستاسو پیر انتظار وکړه .
 اوس مال غنیمت تقسیم شوے دے . بیا هم تاسو په دوو
 خیزونو کښې یو خوښ کړے . ستا سو مال پکار دے یا
 ستاسو خپل خپلوان (چې قیدیان جوړی شوی دی) ؟ هغه
 وفد (ډلې) حضور ﷺ ته ووییل چې مونږ د مال تپوس نه
 کوو زمونږ خپل خلق (چې تاسو سره قیدیان شوی دی) پکار
 دی . چې هغوی ستاسو د قید نه را خلاص شی . حضور ﷺ

ورته اوفر مائیل . په مال غنیمت کښې زما سره د بنو هاشم او د بنی عبدالمطلب چې څومره حصه رسیده ده . هغه ټوله ستاسو شوه . خو چې کومه حصه د نورو مسلمانانو رسیده ده . د هغې په باره کښې مالره د ماسپښین موندځ نه پس راشی . زه به نورو مسلمانانو ته ستاسو سفارش وکړم . بیا د ماسپښین موندځ نه پس هغه وفد (ډله) حضور ﷺ لره لاړه . نو حضور ﷺ یو ډیر شائسته پراثر بیان وکړ لو . د دغې بیان په برکت سره په یو وخت کښې دغه ټوله قبیله د غلامې نه ازاده شوه . ټولو مسلمانانو په خوشحالی سره هغه ټول خلق پرېښودل . بیا د دغې واقعې نه وروستو حضور ﷺ د جعرانه (د څائے نوم) نه مکې مکرمې ته د عمرې د ادا کولو په نیت روان شو . هلته ئې عتاب بن اسید د مکې مکرمې مشر (والی) جوړ کړ لو او معاذ بن جبل ته ئې د دین د تعلیم او تعلم ذمه داری ورپه غاړه کړه . حضور ﷺ په مکه مکرمه کښې دوه میاشتنې اولس ورځې قیام وکړه . بیا د ذیقعدې په وویشتم تاریخ د صحابه سره یوڅائے مدینې منورې ته روان شو . (148,149,150)

د زکوٰة د راجمع کولو د فریضې آغاز

د طائف د سفر نه وروستو د هجرت په نهم کال حضور ﷺ مختلفو طرفونه ته د زکوٰة داغستلو او راجمع کولو د پاره څه کسان ولیږل . عیینه بن حصن فرازئې ئې بنو تمیم قبیلې ته ، بریده بن الحصیب ئې قبیله اسلم و غفار ته ، عباد بن بشر ئې سلیم او مزینه ته ، رافع بن مکیث ئې جبینه ته ، عمرو بن

العاصم* نبي بنى فزاره ته ، ضحاک بن سفیان* نبي بنو کلاب ته ،
 بسربن سفیان* نبي بنو کعب ته ، ابن اللتبيہ ازدی* نبي بنو
 ذبیان ته ، علاء بن الحضرمی* نبي بحرین ته ، حضرت علی* نبي
 نجران ته ، عدی بن حاتم* نبي قبلیہ طے او بنو اسد ته او
 مالک بن نویرہ* نبي بنو حنظلہ ته ولیرلو . (151)

غزوه تبوك

حضور ﷺ په مدينه منوره کښي مقيم وه . دغه وخت حضور
 ﷺ ته خبر ورکړه شو چې روميان د اسلامي سلطنت او د
 اسلام د ختمولو د پاره صلاح مشورې کوي او د دغې
 مقصد د پاره نبي ډير لوڼي لښکر تيار کړي دي . حضور ﷺ د
 هغوی سره د مقابلې د پاره د صحابه* نه د اتفاق فی سبيل الله ( )
 د الله په لاره کښي د خرچ کولو) مطالبه وکړه . په دغه موقع
 سيدنا صديق اکبر* د کور ټول سامان د حضور ﷺ په خدمت په
 پيش کړه . حضرت عمر* د کور د نيم سامان قرباني ورکړه .
 حضرت عثمان* درې سوه اوښان سره د (بوجهونو) سامانه او د
 زرو دينارو حضور ﷺ ته حواله کړل . هريو صحابي* په دغې
 موقع د خپل وس او توفيق مطابق د خرچ کولو کوشش وکړه .
 مختصر دا چې حضور ﷺ د رجب المرجب په مياشت کښي
 د ديرش زره لښکر سره د مدينې منورې نه تبوك ته روان شو .
 تبوك ته د رسيدو نه يوه ورځ وړاندې چې لامسلمانان په لاره
 کښي وو حضور ﷺ صحابه* ته او فرمائيل صبا چې نمر لږ
 ډير رابره شوی وی تاسو به د تبوك چيني ته ورسېږئ . د
 حضور ﷺ د وينا او اطلاع مطابق صحابه* په صبا هم په هغه

وخت کوم وخت چي نبي کریم ﷺ بنودلے وومسلمانان د تبوک چينے ته ورسيدل . دوی چي کله هغه چينې لره نزدې ورغلل نو د هغې نه يو يو خاڅکے بهيدلو (دغه چينه وچيدو ته نزدې وه) . د حضور ﷺ په حکم هغه وخت هغه يو يو خاڅکے د اوبه په يو لوبني کني راجمع کرے شو . بيا حضور ﷺ په هغه اوبه خپل لاسونه او ځله مبارکه کنگاله کره . بيا ئې هغه اوبه هغې چينې سره خواته تويې کرے . د حضور ﷺ په دغې عمل ددغې اوچے چينې نه د اوبو يوه فواره جاري شوه . دا اوبه دومره ډيرے وے . چي په هغې سره د ټول لبسکر تنده ماته شوه . بيا هم هغه شان هغه چينه جاري وه . بيا حضور ﷺ حضرت معاذ بن جبل* ته وفرمائيل که الله تعالیٰ تالره ډير عمر درکړه نو ته به دا ځايونه په باغونو سره بسکلی وويني . ابن اسحاق مؤرخ ليکي چي هغه چينه تراوسه پورې جاري ده . په تبوک کني حضور ﷺ شل ورځے پاتې شولو . روميان وريدل . اود مقابلې نه په شا شو . د دنيا خلقو د اسلام عظمت او طاقت وليدلو . تبوک سره نزدې اهل جريه ، اذرع اود ايله په مشر ويره راغله مجبوراً مسلمانانو سره ئې صلح وکړه او جزيې ورکولو ته تيار شو . هم لدغې ځائے نه د حضور ﷺ په حکم حضرت خالد بن وليد* د څلورو سوو تنو سره د اکيدر د مقابلې دپاره روان شولو حضور ﷺ حضرت خالد بن وليد* ته فرمايلي وو چي تاته اکيدر په داسې حالت کني ملا وېړي چي هغه به بسکار کوي . اکيدر د حضور ﷺ د اطلاع مطابق بسکار کولو . حضرت

خالد هغهي قيدي جوڀ ڪڙهه اود حضور ﷺ په خدمت ڪنهي
پيش ڪرلو. حضور ﷺ ورسره په دوه زره اُونبانو، اته سوه
اسونو، څلور سوه زغرو، او څلور سوه ڍهالونو باندي صلح (
راضی نامه) وڪڙهه. په تبوك ڪنهي حضور ﷺ شل ورڳهه
قيام وڪڙهه. بيا حضور ﷺ له تبوك نه مديني منوري
ته واپسي وڪڙهه. (152,153)

د مسجد ضرار معاملہ

د تبوك نه واپسي ڪنهي حضور ﷺ چي ذي آوان ته
راور سيدلوانو مالڪ بن دڄشم، او معن بن عدئي ئي د
مسجد (جمات) ضرار د ورائولو د پاره وليڀل. هغوي مسجد
ضرار ورائو ڪرلو. دا هغه جمات وو چي په ڪوم ڪنهي به
منافقينو د مسلمانانو خلاف صلاح مشوري ڪولي. اود
اسلام خلاف به استعماليدلو. دا هغه وخت جوڀ شوے وو
ڪله چي حضور ﷺ تبوك ته په سفر روان وو په لاره ڪنهي
منافقينو حضور ﷺ ته درخواست ڪريے وو چي تاسو دغي
جمات ته دمونغ ڪولو د پاره يووار راشي چي برکت پڪنهي
راشي او مقبوليت اومومي. حضور ورته په هغه موقع وئيلي
وو چي اوس خوزه تبوك ته روان يم. واپسي ڪنهي به بيا
گورو. ابن هشام ليڪي چي حضور ﷺ د سويلم يهودي د ڪور
د سوزولو حڪم هم ور ڪريے وهه. په دغه ڪور ڪنهي به منافقين
راجمع ڪيدل اود حضور ﷺ خلاف مشوري به ئي ڪولي.
حضرت طلحه د يو ڄو تنو سره دغه ڪار تمام ڪرلو. د شعبان
اخيري ورڳي ويے يا درمضان اولني ورڳي ويے حضور ﷺ د

مدینہ منورہ پہ مزکہ قدم کینودلو . مدینہ منورہ تہ د
داخلیدونہ پس حضور ﷺ اول مسجد نبوی تہ تشریف
یوسلو هلته ئی دور کعتہ مونخ و کرہ . د مونخ نہ پس خہ لہ
ساعت د خلقو د ملاقاتونو د پارہ کینساتلو . بیائی خیل
کور تہ تشریف یوسلو . (154)

د متخلفینو معاملہ

هغه خلق چي غزوة تبوك په موقع د حضور ﷺ نه په خه
عذرياتی شوی وو . یا داسي خلق چي د نفاق په وجه په غزوه
تبوك کښي نه وو شامل شوی . د دوی ټولو په باره کښي
حضور ﷺ تہ د وحی په ذریعہ پتہ ولگیدله . منافقینو په
دروغہ قسمونه و خورول او ځان ئی د ظاهري دنیاوی سزا نه بچ
کړلو . دغه شان هغه صحابه چي د خه عذر په وجه پاتي شوی
وو د هغوی عذر هم قبول کړی شو . دري صحابه داسي وو
چي هغوی خیل خه عذر پیش نه کړی شو . حضور ﷺ د
هغوی سره د هر قسمه تعلقات قائمولو نه منع وکړه . بیا د ډیر
صبر او امتحان نه پس د هغوی د ندامت ذکر قرآن کښي
راغی . (په سورة التوبه آیت نمبر ۱۱۷، ۱۱۸ او آیت نمبر ۱۱۹
کښي د دوی د حالته او کیفیت ذکر راغلی دے .) او
الله تعالی ئی توبه قبوله کړه . (155)

مختلف وفدونه (جرگے)

هرکله چي حضور ﷺ مدینہ منورہ تہ راوړسیدلو . نو
پرله پسې د حضور ﷺ په خدمت کښي وفدونه (جرگي)

راتلل شورو شو . حضور ﷺ لره د وفدونو مقصد د دین د زده کړې نه علاوه د مسلمانانو سره تعلقات جوړول هم وو. د هغې وفدونو تعداد اویا پورې یادیرې په هغې کښې مشهور وفدونه دا دی . وفد ثقیف ، وفد بنی تمیم ، وفد بنی فزاره ، وفد کنده ، وفد بنی عبدالقیس ، وفد بنی حنفیه ، وفد بنی قحطان ، وفد بنی الحارث ، وفد بنی فزاره ، وفد بنی اسد ، وفد بهراء ، وفد عزره وفد بلی ، وفد بنی عامر بن صعصعه (156)

اولني حج

د حضور ﷺ په امر د هجرت په نهم کال د ذیقعدې په میاشت کښې حضرت سیدنا صدیق اکبر[ؓ] د درې سوو تنو سره د حج د ادا کولو د پاره مکې مکرمې ته روان شو. بیا په دغه سفر کښې حضرت علی[ؓ] هم ورسره شامل شولو چې د سورت برأت آیاتونه د حج د ادا کولو په موقع تلاوت کړی . د حضرت ابوبکر صدیق[ؓ] په مشرې کښې مسلمانانو د حج ټول رکنونه ادا کړل بیا جمره عقبې سره د قربانې په ورځ (یوم النحر) حضرت علی[ؓ] د حضور ﷺ د فرمان مطابق هغه آیاتونه تلاوت کړل . چې د کومو آیاتونو د تلاوت ورته د حضور ﷺ له طرفه حکم شوي وو . په دغې ورځ دا اعلان وشو . د راروان کال نه به یو مشرک ته هم د حج د ادا کولو اجازت نه وی ، نه به چاته په برینډه د طواف کولو اجازت وی . چې د چاد حضور ﷺ سره معاهده شوي ده . د هغې عهد به پابندی کولای شی . او چې د چا سره د حضور ﷺ معاهده او عهد نشته هغوی ته څلور میاشتي مهلت د مې . که په دې څلورو میاشتو کښې

ئې اسلام قبول کره . نوډیره بنه ده . خوکه اسلام ئې قبول نه کرلو . نو بیا چې کوم څائے کښې وونیولے شو بنامخابه قتلیری . د حج درکنونو د ادا کولو او د دغې اعلان نه وروستو سیدنا صدیق اکبر[ؓ] مدینې منورې ته واپسی وکرله . (157)

د حضور ﷺ د حج د پاره سفر

د هجرت په لسم کال د ذیقعدې په میاشت کښې حضور ﷺ د حج د ادا کولو اراده وکرله . او د یو اعلان کونکې په ذریعه دغه خبر په ټول عربو کښې بنور شو . یو لوئې تعداد د خلقو په دغه موقع د حضور ﷺ سره یو څائے د حج د ادا کولو د پاره تیار شو . د ذیقعدې په شپږېشتم تاریخ حضور ﷺ د دغې عظیم عمل د پاره غسل وکره بیا ئې کپړے بدلې کړے . د هغې نه وروستو د مدینې منورې نه ذوالحلیفه ته ئې تشریف یوسلو . حضور ﷺ په ذوالحلیفه کښې شپه تیره کره . بیا د دغې روانې میاشت په وویشتم تاریخ ئې دوباره غسل وکره . بیائې دو رکعته مونځ ادا کره او احرام ئې وتړلو . په قصوئې او بنه باندي سور شولو او په اوچت آواز ئې دا لاندنی ټکی ادا کړل .

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ
لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ .

حضرت جابر[ؓ] فرمائی د حضور ﷺ نه مخکښې وروستو ، ښې طرف ته او گس طرف ته د خلقو یو سمندر وه . مؤرخینو لیکلی چې دغه وخت د صحابه[ؓ] تعداد د یو لاکه (۱۰۰۰۰۰) نه بره وو . ټولو د حضور ﷺ سره په جمع دغه برني ټکی وئیل

بیا ددوی آواز به دغرونو نه راتمبیدلو . حضور ﷺ د صحابه^{*} سره یو څائے د ذوالحجې په پنځم تاریخ مکه مکرمة ته داخل شولو . مسلمانانو د حضور ﷺ سره یو څائے د بیت الله (کعبې) طواف وکړه . بیا حضور ﷺ مقام ابراهیم کنبې دوه رکعتہ نفل ادا کړه . د نفلو د ادا کولو نه پس حضور ﷺ صفا غر ته اوختلو . او داسې ارشاد او فرمائیل :
 د الله نه علاوه بل څوک د عبادت لائق نشته . نه هغه شریک لری . د هغه بادشاهی ده او صرف د هغه تعریف دے . هغه مړه کول او ژوندی کول کوی . په هر څیز باندې قدرت لری . د هغه یو ذات نه علاوه بل څوک خدای نشته . هغه یو الله دے . هغه خپله وعده پوره کړه . دخپل بنده ئې مرسته (مدد) وکړه . او په یو څائے ئې ټولو ته ماتی (شکست) ورکړه .
 حضور ﷺ د عمرې د ادا کولو نه پس احرام کھلاؤ کړلو او صحابه^{*} ته ئې هم د احرام د کھلاولو امر وکړه . په دغې موقع حضرت علی د یمن د حاجیانو سره یو څائے مکه مکرمة ته راغے . د زیارت ورځ (د ذوالحجې اتهم تاریخ) حضور ﷺ د نورو مسلمانانو سره په منی کنبې تیره کړه . بیا په صبا د سحرختو نه وروستو د ذوالحجې په نهم تاریخ حضور ﷺ د نورو مسلمانانو سره د منی نه روان شو . او میدان عرفات کنبې دیره شو . د ماسپینین نه وروستو او د ما بنام نه مخکنبې په دغه موقع حضور ﷺ د قصوی (اوبنه) د پاسه په ناسته یوه خطبه ارشاد او فرمائیله چې ورته خطبه حجة الوداع وئیلے شی . هرکله چې حضور ﷺ خپله خطبه ختمه

کړله . حضرت بلال* آذان وکړه . بیا حضور ﷺ د ماسپښین او مازيگر مونځونه یوځایه ادا کړل . د مونځ نه پس حضور ﷺ بیا په اوبسه سور شولو او د مسلمانانو سره موقف (د یوځایه نوم) ته ئې تشریف یوسلو . په دغه ځایه حضور ﷺ د قبلي په رُخ یوه عظیم الشانه دعا وکړله . بیا د دغې مقام نه وروستو حضور ﷺ مزدلفې ته تشریف یوسلو هلته کښې حضور ﷺ د ماښام او ماسخوتن دوه مونځونه په یو وخت کښې ادا کړل . حضور ﷺ او مسلمانانو شپه په مزدلفه کښې تیره کړه . بیا په صبا سحر وختی د سحر مونځ نه وروستو حضور ﷺ د صحابه سره یوځایه د مزدلفې نه روان شو . بیا جمره ئې په کاهو ووشتله او دغه رنگ نور ارکان په ترتیب سره حضور ﷺ د ټولو مسلمانانو سره یوځایه ادا کړل . د حج د ادا کولو نه پسر رسول الله ﷺ مسلمانان خپلو خپلو علاقه ته رخصت کړل . او پخپله حضور ﷺ د انصارو او مهاجرینو سره یوځایه د ذوالحجې په څلورلسم تاریخ د مکې مکرمې نه مدینې منورې ته راوان شولو . (158)

د حضور ﷺ د آخرت سفر

مؤرخینو لیکلی دی چې د صفر میاشت کښې یوپیړه د نیمې شپې حضور ﷺ جنت البقیع (د مسلمانانو مقبره) ته تشریف یوسلو . او د هغوی د پاره ئې د مولی کریم نه دعا او غښتله . بیائې خپل کور ته واپسی وکړه . هرکله چې حضور ﷺ کور ته ئې تشریف راوړلو نو په طبیعت کښې ئې درودندوالی (بیسماری) وه . دا ورځ د شوروه . او د

ام المؤمنین حضرت میمونہ* سره په کور کښې د پاتې کیدو
نمبروۍ. حضور ﷺ د خپل عادت موافق حضرت میمونہ* کره
تشریف یوسلو. په صبا چې بیا په ازوج مطهرات* کښې د چا
نمبروۍ حضور ﷺ د هغې بی بی سره آرام وکړه. بیا په
دریمه ورځ د بله بی بی سره پاتې شو. دغه شان څلورمه او
پنځمه ورځ تیره شوه. په دغه پنځو ورځو کښې د حضور ﷺ
بیماری کمه نه شوه. نو حضور ﷺ د نورو بیبانو په مشوره د
حضرت عائشې* صدیقې سره دیره شو. د بيمارې په دغه
ورځو کښې حضرت ابوبکر صدیق* د رسول الله ﷺ په ځان
امامت کولو. ترکوم وخته پورې چې حضور ﷺ جمات ته د
تلوراتلو طاقت لرو تر هغه وخته پورې حضور ﷺ امامت
کولو خو چې کله دغه طاقت هم باقی پاتې نه شو نو بیا د
حضور ﷺ په حکم حضرت ابوبکر صدیق* امامت شورو کړه.
د حضور ﷺ د وفات نه څلور ورځې مخکښې د ماسپښین
وخت کښې حضور ﷺ مسجد نبوی ﷺ ته تشریف یوسلو
جمع ولاړه وه. حضرت ابوبکر صدیق* د مصلې نه
وروستو کیدل غوښتل خو حضور ﷺ په اشاره سره منع کړه.
حضور ﷺ په مونځ کښې د حضرت ابوبکر صدیق* سره
خواته کینساتلو. د مونځ نه پس حضور ﷺ یوه مختصره
خطبه ارشاد او فرمائيله. بیا د هغې خطبې نه وروستو حضور
ﷺ خپلې حجرې مبارکې ته تشریف یوسلو. د حضور ﷺ په
بیماری په دغه ورځو کښې یوه ورځ حضور ﷺ د حجرې
مبارکې پرده اوچته کړه. هغه وخت حضرت سیدنا ابوبکر

صديق په مصله مونځ ته ولاړ وو. حضرت ابوبکر صديق
 چې حضور ﷺ وليده نو مصله ئې حضور ﷺ ته پرېښودل
 غوښتل. خود حضور ﷺ په امر سره راروستونه شو. بيا
 حضور ﷺ د حجرې پرده راښکله. د دغې واقعي نه پس
 دوباره حضور ﷺ مسجد نبوي ته راښکاره نه شو. هم په دغه
 بيماري کېنې د ربيع الاول په مياشت کېنې د مشهور قول
 مطابق په دولسم تاريخ حضور ﷺ د دې دنيا نه بلې دنيا
 (آخرت) ته پرده وکړله. انا لله وانا اليه راجعون.
 دغه وخت د صحيح بخاري دروايت مطابق د
 حضور ﷺ عمر شريف درې شپيته (۶۳) کاله وه. (۱۵۹)

*****

*****

ماخذ ومصادر

- (1) مولانا ادریس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۲۵، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرہ
- (2) ابن سعد، محمد (۲۳۰ھ) الطبقات الكبرى، ج ۱ ص ۵۹ بیروت، دارالمعرفة
- (3) مولانا ادریس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۲۵، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرہ
- (4) مولانا ادریس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۶۰، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرہ
- (5) مولانا ادریس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۶۰، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرہ
- (6) مولانا ادریس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۶۳، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرہ
- (7) حافظ علاؤ الدین، سیرت مغلطائی ص ۷، بحوالہ سیرت خاتم الانبیاء ﷺ مفتی محمد شفیع، اسلام آباد، مکتبہ امیر معاویہ
- (8) ابن حجر العسقلانی، احمد بن علی (۸۵۲ھ) فتح الباری شرح صحیح البخاری، ج ۷ ص ۱۰۲ بیروت، دارالمعرفہ
- (9) زرقانی، محمد بن عبدالباقی، شرح مؤطا امام مالک ج ۲ ص ۲۷۱، قاہرہ، مکتبہ استقامیہ
- (10) مولانا ادریس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۷۵، ۷۲، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرہ
- (11) ابن ہشام، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۱ ص ۱۷۳ بیروت، دارالفکر
- (12) ابن ہشام، ابو محمد عبدالملک (۲۱۸ھ) سیرۃ النبی ﷺ ج ۱ ص ۵۶ بیروت دارالفکر
- (13) الخائض الكبرى، ج ۱ ص ۵۵، بیروت، دارالکتب العلمیہ
- (14) زرقانی، محمد بن عبدالباقی، شرح مواہب لدینہ ج ۱ ص ۱۶۰..... ۱۶۳ مصر، مطبع ازہریہ
- (15) حاکم، ابو عبد اللہ محمد بن عبد اللہ (۸۵۱ھ) المستدرک ج ۲ ص ۶۰۳،

رياض، مكتبة المعارف

- (16) ابن سيد الناس ، محمد بن محمد شافعيّ ، (٧٣٢ هـ) عيون الاشراف فنون المغازي والشمال والسير ، ج ١ ص ٤٠ ، بيروت ، دارالمعرفة
- (17) حافظ علاؤ الدين ، سيرت مغلطائي ص ١٠ ، بحواله سيرت خاتم الانبياء ﷺ ص ٢٧ مفتي محمد شفيح ، اسلام آباد ، مكتبة امير معاوية
- (18) ابن هشام ، ابو محمد عبد الصلّك (٢١٨ هـ) سيرت النبي ﷺ ج ١ ص ٢٠١ بيروت دارالفكر
- (19) ابن سعد ، محمد (٢٣٠ هـ) الطبقات الكبرى ، ج ١ ص ١٢٨ ، ١٢٩ ، بيروت ، دارالمعرفة
- (20) سيوطي ، جلال الدين عبدالرحمن (٩١١ هـ) الخصائص الكبرى ، ج ١ ص ٩١ ، بيروت ، دارالكتب العلمية
- (21) مولانا ادريس كاندهلوتي ، سيرت المصطفى ﷺ ، ج ١ ص ٩٩ ، ١٠٠ ، لاهور ، مكتبة عشره مبشرة
- (22) سهيلي ، ابو القاسم عبدالرحمن بن عبدالله (٨٥١ هـ) الروض الانف في تفسير السيرة النبوية لابن هشام ج ١ ص ١٢٢ ، قاهره ، مكتبة الكليات
- (23) مولانا ادريس كاندهلوتي ، سيرت المصطفى ﷺ ، ج ١ ص ١٠٩ ، لاهور ، مكتبة عشره مبشرة
- (24) زرقاني ، محمد بن عبد الباقي ، شرح مواهب لدينه ج ١ ص ٢٠٢ ، مصر ، مطبع ازهرية
- (25) ابن حجر العسقلاني ، احمد بن علي (٨٥٢ هـ) الاصابه في تمييز الصحابه ج ٦ ص ٢٨٢ ، بيروت ، دارالاحياء
- (26) ابن عبد البر الاندلسي ، ابو عمرو يوسف بن عبدالله (٤٦٣ هـ) الاستيعاب في معرفة الاصحاب ج ٢ ص ٣١١ ، حيدرآباد ، دائرة المعارف
- (27) ابن حجر العسقلاني ، احمد بن علي (٨٥٢ هـ) الاصابه في تمييز الصحابه ج ٢ ص ٣١٢ ، بيروت ، دارالاحياء
- (28) ابن عبد البر الاندلسي ، ابو عمرو يوسف بن عبدالله (٤٦٣ هـ) ، الاستيعاب في معرفة الاصحاب ج ٢ ص ٢٢٦ ، حيدرآباد دكن ، دائرة المعارف
- (29) مدارج النبوة ج ٣ ص ٨٢
- (30) ابن حجر العسقلاني ، احمد بن علي (٨٥٢ هـ) الاصابه في تمييز الصحابه ج ٢ ص ٣٠٢ ، بيروت ، دارالاحياء
- (31) ابن اثير ، ابو الحسن علي بن ابي الكريم ، (٦٣٠ هـ) اسد الغابه في معرفة الصحابه ج ٥ ص ٢٥٦ ، مكتبة اسلاميه

- (32) ابن عبد البر الاندلسي ، ابو عمرو يوسف بن عبد الله (٤٦٣ هـ) الاستيعاب في معرفة الاصحاب ج ٢ ص ٣٠٢ ، حيدرآباد ، دائرة المعارف
- (33) سير اعلام النبلاء ج ٢ ص ٢٥٢
- (34) ابن عبد البر الاندلسي ، ابو عمرو يوسف بن عبد الله (٤٦٣ هـ) ، الاستيعاب في معرفة الاصحاب ج ٢ ص ٢٨٧ ، حيدرآباد دكن ، دائرة المعارف
- (35) زرقاني ، محمد بن عبد الباقي ، شرح مواهب لدينه ج ٣ ص ٢٠٢ مصر ، مطبع ازهره
- (36) ابن حجر العسقلاني ، احمد بن علي (٨٥٢ هـ) الاصابه في تمييز الصحابه ج ٢ ص ٣٧٧ بيروت ، دار الاحياء
- (37) ابن عبد البر الاندلسي ، ابو عمرو يوسف بن عبد الله (٤٦٣ هـ) الاستيعاب في معرفة الاصحاب ج ٢ ص ٣٧٧ ، حيدرآباد ، دائرة المعارف
- (38) ابن حجر العسقلاني ، احمد بن علي (٨٥٢ هـ) الاصابه في تمييز الصحابه ج ٢ ص ٣٧٩ بيروت ، دار الاحياء
- (39) حضور ﷺ كي صاحبزاديان ص ٢٥
- (40) ابن اثير ، ابوالحسن علي بن ابي الكريم (٦٣٠ هـ) الكامل في التاريخ ج ٢ ص ٣١ بيروت دار الكتاب العربي
- (41) ابن هشام ، ابو محمد عبد الصلك (٢١٨ هـ) سيرة النبي ﷺ ج ٣ ص ٢٢٣ بيروت دار الفكر
- (42) زرقاني ، محمد بن عبد الباقي ، شرح مواهب لدينه ج ٣ ص ٢٢٧ مصر ، مطبع ازهره
- (43) مفتي محمد شفيح ، سيرة خاتم الانبياء ﷺ ص ٣٢ ، اسلام آباد ، مكتبه امير معاوية
- (44) مولانا ادريس كاندهلوتي ، سيرت المصطفى ﷺ ج ٣ ص ١٦٦ ، ١٦٧ ، لاهور ، مكتبه عشره مبشره
- (45) مفتي محمد شفيح ، سيرة خاتم الانبياء ﷺ ص ٣٢ ، اسلام آباد ، مكتبه امير معاوية
- (46) سير اعلام النبلاء ج ٢ ص ٢٢٩
- (47) ابن حجر العسقلاني ، احمد بن علي (٨٥٢ هـ) الاصابه في تمييز الصحابه ج ٢ ص ٢٧٣ بيروت ، دار الاحياء
- (48) اصح السير ص ٥٨٢
- (49) ابن سيد الناس ، محمد بن محمد شافعي ، (٧٣٢ هـ) عيون الاثر في فنون المغازي والشمال والسير ، ج ٢ ص ٣٠٣ ، بيروت ، دار المعرفه

- (50) زرقانی ، محمد بن عبد الباقي ، شرح مواهب لدينه ج ٣ ص ٢٢٩ مصر ، مطبع ازهریه
- (51) ابن اثیر ، ابوالحسن علی بن ابی الکریم (٦٤٠ هـ) الکامل فی التاریخ ج ٢ ص ٣٠٨ بیروت دارالکتب العربی
- (52) اصح السیر ص ٥٧٩
- (53) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (٨٥٢ هـ) الاصابه فی تمييز الصحابه ج ٢ ص ٢٥٧ بیروت ، دارالاحیاء
- (54) ابن کثیر ، اسماعیل بن عمر ، (٧٧٢ هـ) البدايه والنهایه فی التاریخ ج ٢ ص ١٢٦ لاهور ، مکتبه قدوسیہ
- (55) ابن عبد البر الاندلسی ، ابو عمرو یوسف بن عبداللہ (٤٦٣ هـ) الاستیعاب فی معرفة الاصحاح ج ٢ ص ٣١٢ ، حیدرآباد ، دائرة المعارف
- (56) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (٨٥٢ هـ) الاصابه فی تمييز الصحابه ج ٢ ص ٣٢٦ بیروت ، دارالاحیاء
- (57) ابن عبد البر الاندلسی ، ابو عمرو یوسف بن عبداللہ (٤٦٣ هـ) الاستیعاب فی معرفة الاصحاح ج ٢ ص ٣٢٩ ، حیدرآباد ، دائرة المعارف
- (58) اصح السیر ص ٦٠٢
- (59) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (٨٥٢ هـ) الاصابه فی تمييز الصحابه ج ٢ ص ٢٥٦ بیروت ، دارالاحیاء
- (60) سیر اعلام النبلاء ج ٢ ص ٢٦٣
- (61) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (٨٥٢ هـ) الاصابه فی تمييز الصحابه ج ٢ ص ٢٦٥ بیروت ، دارالاحیاء
- (62) سیر اعلام النبلاء ج ٢ ص ٢٣٩
- (63) طبری ، ابو جعفر محمد بن جریر ، (٣١٠ هـ) تاریخ الامم والملوک ، ج ٢ ص ٢١٧ قاہرہ ، دارالمعارف
- (64) مفتی محمد شفیع ، سیرة خاتم الانبیاء ﷺ ص ٢٠ ، اسلام آباد ، مکتبه امیر معاویہ
- (65) زرقانی ، محمد بن عبد الباقي ، شرح مواهب لدينه ج ١ ص ٢٠٣..... ٢٠٦ مصر ، مطبع ازهریه
- (66) ابن هشام ، ابو محمد عبد الملک (٢١٨ هـ) سیرة النبی ﷺ ج ١ ص ٢١٠ بیروت دارالفکر
- (67) طبری ، ابو جعفر محمد بن جریر ، (٣١٠ هـ) تاریخ الامم والملوک ، ج ١ ص ١١٣٩ قاہرہ ، دارالمعارف

- (68) سید سلیمان ندوی، رحمت عالم ﷺ ص ۲۴ کراچی، قدیمی کتب خانہ
- (69) سید سلیمان ندوی، رحمت عالم ﷺ ص ۲۴ کراچی، قدیمی کتب خانہ
- (70) ابن کثیر، اسماعیل بن عمر، (۷۷۴ھ) البدایہ والنہایہ فی التاریخ ج ۳ ص ۲۴ لاہور، مکتبہ قدوسیہ
- (71) مفتی محمد شفیع، سیرة خاتم الانبیاء ﷺ ص ۴۵، اسلام آباد، مکتبہ امیر معاویہ
- (72) مفتی محمد شفیع، سیرة خاتم الانبیاء ﷺ ص ۴۷، ۴۸، اسلام آباد، مکتبہ امیر معاویہ
- (73) مفتی محمد شفیع، سیرة خاتم الانبیاء ﷺ ص ۴۶، ۴۷، اسلام آباد، مکتبہ امیر معاویہ
- (74) مفتی محمد شفیع، سیرة خاتم الانبیاء ﷺ ص ۴۸، ۴۹، اسلام آباد، مکتبہ امیر معاویہ
- (75) ابن سعد، محمد (۲۳۰ھ) الطبقات الکبریٰ، ج ۱ ص ۱۳۹ بیروت، دارالمعرفة
- (76) ابن سید الناس، محمد بن محمد شافعی، (۷۳۴ھ) عیون الاثر فی فنون المغازی والشمال والسمیر، ج ۱ ص ۱۳۹، بیروت، دارالمعرفة
- (77) ابن هشام، ابو محمد عبد الصلک (۲۱۸ھ) سیرة النبی ﷺ ج ۱ ص ۱۲۲ بیروت دارالفکر
- (78) ابن قیم الجوزی، محمد بن ابی بکر (۷۵۱ھ) زاد المعاد فی ہدی خیر العباد ج ۲ ص ۳۶، بیروت
- (79) ابن حجر العسقلانی، احمد بن علی (۸۵۲ھ) فتح الباری شرح صحیح البخاری، ج ۷ ص ۱۳۶، بیروت، دارالمعرفة
- (80) ابن هشام، ابو محمد عبد الصلک (۲۱۸ھ) سیرة النبی ﷺ ج ۱ ص ۲۲۲....۲۵۳ بیروت دارالفکر
- (81) مولانا ادیس کاندھلوی، سیرت المصطفیٰ ﷺ، ج ۱ ص ۲۳۷، ۲۳۸، لاہور، مکتبہ عشرہ مبشرہ
- (82) حافظ علاؤ الدین، سیرت مغلطائی ص ۲۵ بحوالہ سیرت خاتم الانبیاء ﷺ
- (83) زرقانی، محمد بن عبد الباقی، شرح مواہب لدینہ ج ۱ ص ۲۹۱، ۲۹۶، مصر، مطبع ازہریہ
- (84) مفتی محمد شفیع، سیرة خاتم الانبیاء ﷺ ص ۵۳، اسلام آباد، مکتبہ امیر معاویہ
- (85) نووی، ابوزکریا یحییٰ بن شرف (۶۷۶ھ) شرح صحیح مسلم باب الاسراء ج ۲

- ص ١١٣، بيروت، دارالفكر
- (86) مفتى محمد شفيح، سيرة خاتم الانبياء ﷺ ص ٥٣، ٥٢، اسلام آباد، مكتبه امير معاوية
- (87) سيوطي، جلال الدين عبدالرحمن (٩١١هـ) الخصائص الكبرى ج ١ ص ١٥٦، بيروت، دارالكتب العلميه
- (88) مفتى محمد شفيح، سيرة خاتم الانبياء ﷺ ص ٥٦، اسلام آباد، مكتبه امير معاوية
- (89) مفتى محمد شفيح، سيرة خاتم الانبياء ﷺ ص ٥٨، اسلام آباد، مكتبه امير معاوية
- (90) سهيلي، ابوالقاسم عبدالرحمن بن عبدالله (٨٥١هـ) الروض الانف في تفسير السيرة النبوية لابن هشام ج ١ ص ٢٦٩، قاهره، مكتبة الكليات
- (91) ابن هشام، ابو محمد عبدالملك (٢١٨هـ) سيرة النبي ﷺ ج ٢ ص ٩٢، بيروت دارالفكر
- (92) ابن سيد الناس، محمد بن محمد شافعي، (٧٣٢هـ) عيون الاثر في فنون المغازي والشمائل والسير، ج ١ ص ١٧٧، بيروت، دارالمعرفة
- (93) زرقاني، محمد بن عبدالباقى، شرح مواهب لدينه ج ١ ص ٣٢١، مصر، مطبع ازهرية
- (94) ابن سعد، محمد (٢٣٠هـ) الطبقات الكبرى ج ١ ص ١٥٢، بيروت
- (95) مولانا ادریس كاندھلوتی، سيرت المصطفى ﷺ، ج ١ ص ٣١٣، ٣١٢، لاهور، مكتبه عشره مبشره
- (96) ابن حجر العسقلاني، احمد بن علي (٨٥٢هـ) فتح الباري شرح صحيح البخاري ج ٧ ص ١٨٧، بيروت، دارالمعرفة
- (97) مفتى محمد شفيح، سيرة خاتم الانبياء ﷺ ص ٩٥، اسلام آباد، مكتبه امير معاوية
- (98) ابن هشام، ابو محمد عبدالملك (٢١٨هـ) سيرة النبي ﷺ ج ٢ ص ١١١، بيروت دارالفكر
- (99) طبري، ابو جعفر محمد بن جرير، (٣١٠هـ) تاريخ الامم والملوك، ج ٢ ص ٣٩٥، ٣٩٤، قاهره، دارالمعارف
- (100) ابن كثير، اسماعيل بن عمر، (٧٧٢هـ) البدايه والنهايه في التاريخ ج ٣ ص ٢١٣، لاهور، مكتبه قدوسيه
- (101) مولانا ادریس كاندھلوتی، سيرت المصطفى ﷺ، ج ١ ص ٣٢٧، ٣٢٨، لاهور، مكتبه عشره مبشره

- (102) مفتی محمد شفیعؒ ، سیرة خاتم الانبياء ﷺ ص ۱۰۲ ، اسلام آباد ، مکتبه امير معاويةؒ
- (103) مولانا ادریس کاندھلوی ، سيرت المصطفى ﷺ ، ج ۱ ص ۳۹۲ ، لاہور ، مکتبه عشره مبشره
- (104) ابن سيد الناس ، محمد بن محمد شافعيؒ ، (۷۳۴ھ) عيون الاثر في فنون المغازي والشمائل والسير ، ج ۱ ص ۲۳۰ ، بيروت ، دارالمعرفة
- (105) ابن حجر العسقلاني ، احمد بن علي (۸۵۲ھ) فتح الباري شرح صحيح البخاري ج ۱ ص ۱۴۳ ، بيروت ، دارالمعرفة
- (106) زرقاني ، محمد بن عبد الباقي ، شرح مواهب لدينه ج ۱ ص ۳۹۷ ، مصر ، مطبع ازهره
- (107) ابن هشام ، ابو محمد عبد الصلک (۲۱۸ھ) سيره النبي ﷺ ج ۲ ص ۲۶۷ ، بيروت دارالفکر
- (108) مولانا ادریس کاندھلوی ، سيرت المصطفى ﷺ ، ج ۲ ص ۵۲...۱۰۵ ، لاہور ، مکتبه عشره مبشره
- (109) ابن سعد ، محمد (۲۳۰ھ) الطبقات الكبرى ج ۱ ص ۱۴ ، بيروت
- (110) مفتی محمد شفیعؒ ، سیرة خاتم الانبياء ﷺ ص ۸۸ ، اسلام آباد ، مکتبه امير معاويةؒ
- (111) مفتی محمد شفیعؒ ، سیرة خاتم الانبياء ﷺ ص ۸۸ ، اسلام آباد ، مکتبه امير معاويةؒ
- (112) مفتی محمد شفیعؒ ، سیرة خاتم الانبياء ﷺ ص ۸۹ ، اسلام آباد ، مکتبه امير معاويةؒ
- (113) زرقاني ، محمد بن عبد الباقي ، شرح مواهب لدينه ج ۲ ص ۳۳ ، مصر ، مطبع ازهره
- (114) ابن كثير ، اسماعيل بن عمر ، (۷۷۳ھ) البدايه والنهايه في التاريخ ج ۴ ص ۳ ، لاہور ، مکتبه قدوسيه
- (115) ابن هشام ، ابو محمد عبد الصلک (۲۱۸ھ) سيره النبي ﷺ ج ۲ ص ۲۲۶ ، بيروت دارالفکر
- (116) ابن سعد ، محمد (۲۳۰ھ) الطبقات الكبرى ج ۲ ص ۲۸۹ ، بيروت
- (117) مفتی محمد شفیعؒ ، سیرة خاتم الانبياء ﷺ ص ۹۳ ، اسلام آباد ، مکتبه امير معاويةؒ
- (118) ابن حجر العسقلاني ، احمد بن علي (۸۵۲ھ) فتح الباري شرح صحيح البخاري ج ۷ ص ۲۹۱ ، بيروت ، دارالمعرفة

- (119) ابن سعد ، محمد (٢٣٠ هـ) الطبقات الكبرى ج ٢ ص ٣٩ بيروت
- (120) مولانا ادریس کاندھلوی ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ج ٢ ص ٢٣١، ٢٣٠ ، لاهور ، مکتبہ عشرہ مبشرہ
- (121) ابن سعد ، محمد (٢٣٠ هـ) الطبقات الكبرى ج ٢ ص ٤٧ بيروت
- (122) زرقانی ، محمد بن عبد الباقي ، شرح مواهب لدينه ج ٢ ص ١١٠ ، ١٢٦ ، مصر ، مطبع ازهریه
- (123) سهیلی ، ابوالقاسم عبدالرحمن بن عبداللہ (٨٥١ هـ) الروض الانف فی تفسیر السیرة النبویة لابن هشام ج ٢ ص ٩٣ قاہرہ ، مکتبۃ الکلیات
- (124) ابن کثیر ، اسماعیل بن عمر ، (٧٧٣ هـ) البدایہ والنہایہ فی التاریخ ج ٢ ص ١٢٨ لاهور ، مکتبہ قدوسیہ
- (125) ابن سعد ، محمد (٢٣٠ هـ) الطبقات الكبرى ج ٢ ص ٩٥ بيروت
- (126) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (٨٥٢ هـ) فتح الباری شرح صحیح البخاری ج ٥ ص ٢٣٢... ٢٣٥ ، بيروت ، دارالمعرفة
- (127) زرقانی ، محمد بن عبد الباقي ، شرح مواهب لدينه ج ٢ ص ٢٠٦ .... ٢٠٨ ، مصر ، مطبع ازهریه
- (128) سهیلی ، ابوالقاسم عبدالرحمن بن عبداللہ (٨٥١ هـ) الروض الانف فی تفسیر السیرة النبویة لابن هشام ج ٢ ص ٢٣٣ قاہرہ ، مکتبۃ الکلیات
- (129) مفتی محمد شفیع ، سیرة خاتم الانبیاء ﷺ ، اسلام آباد ، مکتبہ امیر معاویہ
- (130) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (٨٥٢ هـ) فتح الباری شرح صحیح البخاری ج ٧ ص ٣٥٦ ، بيروت ، دارالمعرفة
- (131) ابن هشام ، ابو محمد عبدالصلمک (٢١٨ هـ) سیرة النبی ﷺ ج ٢ ص ٣٨٠ ، بيروت دارالفکر
- (132) ابن سید الناس ، محمد بن محمد شافعی ، (٧٣٣ هـ) عیون الاثر فی فنون المغازی والشمال والسير ، ج ٢ ص ١٣٢ ، بيروت ، دارالمعرفة
- (133) حلبي ، علی بن برهان الدين (١٠٢٢ هـ) السیرة الحلبيہ فی سیرة الامین الصامون ، ج ٢ ص ١٦٢ ، بيروت ، دارالمعرفة
- (134) ابن هشام ، ابو محمد عبدالصلمک (٢١٨ هـ) سیرة النبی ﷺ ج ٣ ص ٢٠٨ ، بيروت دارالفکر
- (135) ابن حجر العسقلانی ، احمد بن علی (٨٥٢ هـ) فتح الباری شرح صحیح البخاری ج ٧ ص ٣٦٠ ، بيروت ، دارالمعرفة
- (136) ابن سعد ، محمد (٢٣٠ هـ) الطبقات الكبرى ج ٢ ص ١١٠ ، بيروت ، دارالمعرفة
- (137) زرقانی ، محمد بن عبد الباقي ، شرح مواهب لدينه ج ٢ ص ٢٥٢ ، مصر ،

مطبع از هریه

(138) ابن سعد، محمد (۲۳۰ هـ) الطبقات الكبرى ج ۲ ص ۱۲۲ بیروت

(139) زرقانی، محمد بن عبد الباقي، شرح مواهب لدينه ج ۲ ص ۲۶۶ مصر،

مطبع از هریه

(140) ابن حجر العسقلانی، احمد بن علی (۸۵۲ هـ) فتح الباری شرح صحیح

البخاری ج ۷ ص ۳۹۲ بیروت، دارالمعرفة

(141) زرقانی، محمد بن عبد الباقي، شرح مواهب لدينه ج ۲ ص ۲۶۹ مصر،

مطبع از هریه

(142) ابن حجر العسقلانی، احمد بن علی (۸۵۲ هـ) فتح الباری شرح صحیح

البخاری ج ۸ ص ۴ بیروت، دارالمعرفة

(143) زرقانی، محمد بن عبد الباقي، شرح مواهب لدينه ج ۲ ص ۲۹۲ مصر،

مطبع از هریه

(144) ابن هشام، ابو محمد عبد الصلک (۲۱۸ هـ) سيرة النبي ﷺ ج ۳ ص ۱۲، ۱۳

بیروت دارالفکر

(145) مولانا ادریس کاند هلوتی، سیرت المصطفی ﷺ ج ۲ ص ۴۲۵، لاهور،

مکتبه عشره مبشره

(146) ابن اثیر، ابوالحسن علی بن ابی الکریم (۶۳۰ هـ) الکامل فی التاریخ ج ۲

ص ۱۳۱ بیروت دارالکتب العربی

(147) ابن سید الناس، محمد بن محمد شافعی، (۷۳۳ هـ) عیون الاثر فی فنون

المغازی والشمال والسیر، ج ۲ ص ۱۹۲، بیروت، دارالمعرفة

(148) ابن سعد، محمد (۲۳۰ هـ) الطبقات الكبرى، ج ۲ ص ۱۵۸، ۱۵۹ بیروت،

دارالمعرفة

(149) زرقانی، محمد بن عبد الباقي، شرح مواهب لدينه ج ۳ ص ۲۸ مصر،

مطبع از هریه

(150) ابن حجر العسقلانی، احمد بن علی (۸۵۲ هـ) فتح الباری شرح صحیح

البخاری ج ۸ ص ۲۶ بیروت، دارالمعرفة

(151) ابن قیم الجوزی، محمد بن ابی بکر (۷۵۱ هـ) زاد المعاد فی هدی خیر العباد

ج ۲ ص ۲۰۱، بیروت

(152) ابن سید الناس، محمد بن محمد شافعی، (۷۳۳ هـ) عیون الاثر فی فنون

المغازی والشمال والسیر، ج ۲ ص ۲۲، بیروت، دارالمعرفة

(153) سیوطی، جلال الدین عبدالرحمن (۹۱۱ هـ) الخصائص الكبرى ج ۱ ص ۲۷۳

، بیروت، دارالکتب العلمیه

- (154) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ، شرح مواہب لدینہ ج ۳ ص ۷۱ مصر ، مطبع
ازہریہ
- (155) مولانا ادریس کاندھلوی ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۲ ص ۴۷۹...۴۸۲ ،
لاہور ، مکتبہ عشرہ مبشرہ
- (156) مولانا ادریس کاندھلوی ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۳ ص ۴۰ ، لاہور ،
مکتبہ عشرہ مبشرہ
- (157) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ، شرح مواہب لدینہ ج ۳ ص ۹۵ مصر ،
مطبع ازہریہ
- (158) زرقانی ، محمد بن عبدالباقی ، شرح مواہب لدینہ ج ۳ ص ۱۰۳ مصر ،
مطبع ازہریہ
- (159) مولانا ادریس کاندھلوی ، سیرت المصطفیٰ ﷺ ، ج ۳ ص ۶۰...۶۶ ، لاہور ،
مکتبہ عشرہ مبشرہ

★★★★★★

★★★★★★★★★★★★

وماتوفیقی الاباللہ العلی العظیم ربنا تقبل منا انک انت
السیمع العلیم وتب علینا انک انت التواب الرحیم .
وصلی اللہ تعالیٰ علیٰ خیر خلقہ محمد وآلہ واصحابہ
اجمعین . ومن تبعہم باحسان الیٰ یوم الدین .

(6 مارچ 2018ء)

د مولانا احمد علی مردانی

نور چاپ شوی کتابونه

★	معدن البیان فی ترجمه القرآن د قرآن کریم د بعضی سورتونو پښتو منظومه ترجمه	★
★	گلدسته د تجوید (د تجوید ټول ضروری احکام په پښتو شعرونو کښي)	★
★	قواعد النحو (د علم النحو ټول اهم قواعد په پښتو شعرونو کښي)	★
★	تیسر الاصول فی حدیث الرسول ﷺ (د اصول حدیث تذکره په پښتو شعرونو کښي)	★
★	د مונخ تعلیم (د اودس ، غسل ، تیمم ، مונخ ضروری احکام په پښتو شعرونو کښي)	★
★	لبّ اللباب یعنی خاصیات ابواب خاصیات ابواب په پښتو شعرونو کښي	★
★	رنا د سحر (صدارتي ایوارډ یافته) پښتو نعتونه	★
★	بنکلا د چمن (پښتونعتونه)	★
★	د زړه سکون (صدارتي ایوارډ یافته) پښتو نعتونه	★

★	حقیقی جانان ﷺ (نعتونہ)	★
★	عربی جانان ﷺ (نعتونہ) زیر طبع	★
★	سیرت عشرہ مبشرہ ؑ (حالات زندگی، اقوال، مرویات، واقعات، وغیرہ)	★
★	سیرت ائمہ اربعہ (احوال، اقوال، واقعات، مرویات)	★
★	حضرت امیر معاویہ کا مختصر تعارف (مختصر حالات زندگی، اقوال، واقعات، مرویات)	★
★	انمول موتی (اعداد کی دنیا کا منفرد مجموعہ)	★
★	انمول خزانہ (اعداد کی ترتیب کے ساتھ ایک منفرد تحریر) زیر طبع	★
★	غائبانہ نماز جنازہ اور اُس کی شرعی حیثیت (قرآن و سنت کی روشنی میں ایک اہم ترین مسئلہ کی توضیح)	★
★	مروجہ حیلہ اسقاط قرآن و سنت کی روشنی میں	★
★	منکرین اجماع و قیاس (جس میں اجماع و قیاس کی اہمیت بیان کیا گیا ہے۔)	★

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**